

Perfekti: Sociálně hospodářské poměry Podkarpát, Rusi ve stol. XIII-XV

D-118

11-D-118

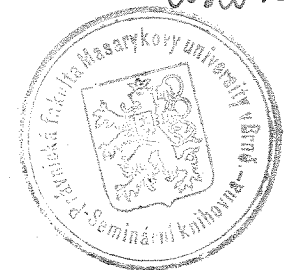
I. 21.

DR. EUGEN PERFECKIJ

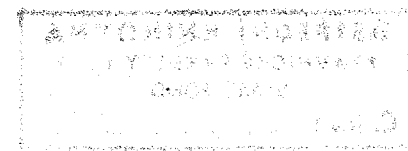
DOCENT UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ

SOCIÁLNĚ-HOSPODÁŘSKÉ
POMĚRY ~~5770/II~~
PODKARPATSKÉ RUSI
VE STOLETÍ XIII.-XV.

Ardo 2651/I

(S MAPOU PODKARPATSKA)

V BRATISLAVĚ 1924. — NÁKLADEM VLASTNÍM
S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY
TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE

OBSAH.

Strana

Úvod	5
Oddíl první. Sociální a hospodářské poměry selského obyvatelstva:	
A. <i>Poměry selského obyvatelstva v době Arpadovců.</i> I. Nejstarší historické zprávy o Jižních Karpatech a Podkarpátí. II. Původní osídlení hor a podhoří. III. Komitátní zřízení. IV. Zlatá bulla, vydaná roku 1222. V. Rozdělení společnosti podkarpatoruské na sociální třídy: a) vývin privilegovaného vlastnictví; b) pokles místního podkarpatského živlu. VI. Celkový názor o vnitřním zařízení hospodářského života v době Arpadovců.	7
B. <i>Poměry selského obyvatelstva v XIV.—XV. století.</i> VII. Význam hradů v hospodářském životě. VIII. Německé právo ve vesnicích podkarpatoruských: a) zalidnění podhoří a hor; b) role kenezů v tomto zalidnění a jejich sociální postavení. IX. Doba Karla Roberta a rozšíření feudalismu v Podkarpátí: a) povstání Matyáše Čáka; b) úsilí po reformě. X. Panování Ludvíka I. XI. Postavení jobaďonů v XIV. a první polovině XV. století. XII. Doba Matyáše Korvína: a) sněm r. 1458; b) „Tribut královského fisku“. XIII. Poměr Matyáše Korvína a Vladislava II. k ruským jobaďonům: a) úsilí Matyáše Korvína pozdvihnouti hospodářský blahobyt ruských jobaďonů; b) poměr ruského obyvatelstva k Matyáši Korvínu; c) hospodářský pokles ruských jobaďonů a sedláků v době Vladislava II.; d) sněm roku 1498 a sněm roku 1507. XIV. Povstání Jiřího Doži. XV. Stav pravoslavných klášterů.	33
Oddíl druhý. Sociální a hospodářské poměry městského obyvatelstva a měst:	
XVI. Vývin městského hospodářství: a) role německého živlu v hospodářském životě Podkarpátí; b) Spišská města; c) města Marama-rošská. XVII. Městské zřízení. Cechy: a) městská spišská konstituce z r. 1370; b) cechové zřízení; c) pohyblivý kapitál; d) průmysl. XVIII. Obchod: a) městské poplatky a daně; b) sněm roku 1351; c) pokles Spišských měst; d) hlavní dopravní obchodní cesty na Podkarpátí; e) mýta; f) aestimatio perennalis a aestimatio communis. Všeobecný ráz podkarpatských měst.	64
Oddíl třetí. Vesnice a města Podkarpatské Rusi, založená ve středověku:	
XIX. Osady existující v XIII.—XV. století. XX. Nejstarší osady, vesnice a města, založená na německém právu („more Saxonorum“).	84
Závěrek: a) kolonizace a zalidnění Podkarpatské Rusi; b) národnostní poměry Podkarpatské Rusi, ve středověku.	115
Seznam osobních a místních jmen.	132
Résumé: L'Économie sociale de la Russie Subcarpatique du XIII ^e au XV ^e siècle.	144

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY U.
 STARÝ FOND 0933
 Č. inv.:

ÚVOD.

Se stanoviska hospodářského tvořila Podkarpatská Rus s východním Slovenskem jeden celek, nejen ve středověku, nýbrž i v době pozdější. Celé toto území bylo jedinou podkarpatskou oblastí, sahající od nejvýchodnějších míst v Marmaroši na západ k hornímu Hronu a Váhu. Košice, Kežmark, Podolina, byly nejzápadnějšími místy této hospodářské oblasti a hrály tu důležitou roli, majíce veliký vliv na celou Podkarpatskou Rus. Podobně i města marmarošská a Marmaroš sám se svými solnými doly hrála na Podkarpatsku důležitou roli hospodářskou. Také německá organizace a správní praxe městská rozšířila se na Podkarpatské Rusi dříve než jinde v Uhrách. Uvážíme-li, že Uhry byly, počínaje koncem středověku, neustále ohrožovány Turky a že žily ve stálém napětí a že konečně byly částečně podrobeny a tak rozděleny ve dvě části, pochopíme, že se ve vlastních Uhrách hospodářské poměry ani dobře vyvinouti nemohly a že ani obchod a průmysl nemohl se klidně organisovati jako v Podkarpátí. Podkarpatská Rus měla v tomto ohledu podmínky daleko příznivější, neboť nejméně utrpěla válkami tureckými. Jsouc mimo to nepřímou hospodářsky spojena se západem (Německem a Čechami) a východem (Polskem a jižní Rusí). Hospodářský blahobyt Podkarpátí stal se později základem pro vybudování Uher, zničených Turky. Ekonomicky silně vyvinuté Podkarpátí je i později základem pro osamostatnění Uher od Habsburků. (Proto je i základnou opětovaných povstání maďarských — Bočkajova, Bethlenova, Rakocziho atd.)

Ethnografická hranice Podkarpátí na západě a jihu stále kolísala, jak ve starověku, tak i později. Tak na jedné straně patřily četné obce rusínské ve XIII. století k Biharsku, jako zase na druhé straně setkáváme se ve XIV. a XV. století s některými koloniemi rusínskými v Hodermarku, u Krompach, u Rožnavy, v místech, kde nyní rusínský živel již úplně vymizel (jen nepatrné stopy jeho lze ještě poznati na kultuře lidu těchto oblastí). O slovakisaci Rusínů na západě a jejich maďarisaci na jihu máme hojnost materiálu, sebraného národopisci a filology, a tu vidíme celý vývoj denacionalisace Rusínů na této periferii v průběhu XVIII. a XIX. století. Proto pokládám jsem za nutné dotknouti se v této své práci — o sociálních poměrech Rusínů

v Podkarpatské Rusi — částečně i oblasti východního Slovenska, které ve XIII.—XV. století bylo promíšeno ruským elementem a tvořilo s Podkarpatskou Rusí jednu hospodářskou oblast. Jestliže po stránce národopisné, jazykové a církevně historické bylo sebráno dost materiálu pro Podkarpatskou Rus a jestliže po této stránce byla i vědecky probádána — po stránce hospodářsko-sociální nebyla zpracována vůbec. Ve všeobecných dějinách maďarského státu najdeme jen nahodilé zmínky o Podkarpátí po stránce hospodářské; monografických prací vůbec není. Práce posledních badatelů, Petrova a Hodinky, nedotýkají se poměrů hospodářských. Práce Petrova zabývá se především otázkou národopisnou, jazykovou a otázkou hranic. Práce Hodinkova je dějinami církevními a to ještě jen mukačevského biskupství. Proto probíraje otázku sociálně-hospodářského postavení Podkarpatské Rusi ve středověku, opíral jsem se o nezpracovaný dosud materiál, pokud byl vytištěn, a čerpal mimo to z nevydaného dosud materiálu v archivech podkarpatoruských, budapeštských, a východo-slovenských, dbaje při jednotlivých zmínkách o hospodářském životě Podkarpatské Rusi, pokud se vyskytují v pracích o všeobecných dějinách Uher.

Při studiu rozsáhlého historického materiálu, jehož k této práci bylo použito, našel jsem hojně zpráv o osadách, založených ve středověku.

K ilustraci rozsahu a vývoje velkostatků i drobného hospodaření na Podkarpatské Rusi, o nichž se vypravuje v prvních dvou oddílech této práce, podávám v oddílu třetím přehled vesnic a měst v této době (ve XIII.—XV. st.) na Podkarpatské Rusi založených.

V závěru nastínil jsem na základě prostudovaného materiálu vývoj kolonizace a zalidnění Podkarpatské Rusi v nejstarší době jejích dějin.

Oddíl první.

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY SELSKÉHO OBYVATELSTVA.

A. POMĚRY SELSKÉHO OBYVATELSTVA V DOBĚ ARPADOVCŮ.

A. Nejstarší historické zprávy o jižních Karpatech a o Podkarpátí.

Jižní Podkarpátí počíná se zalidňovati sice teprve ve XII. až XIII. st., ale vlastním územím Podkarpatské Rusi počínají se dějepisné prameny zabývati již dříve. Tak můžeme s určitostí připustiti, že podkarpatský kraj byl v IX. st. částečně ve styku s říší Velkomoravskou, částečně pod vlivem státu bulharského. Pod vlivem politickým říše Velkomoravské nacházela se část západní Bulharsku, což patrno z toho, že solné doly v Maramaroši byly v r. 892, podle zmínky v *Annales Fuldenses*,¹⁾ v rukou Bulharů.²⁾ V těchto annálech se vypravuje, jak německý král vypravil poselství k bulharskému knížeti s úmyslem odvrátiti ho od přátelství s Moravany a přemluvíti, aby tyto solné doly neprodával Moravanům.³⁾ Není ovšem vyloučeno, že v oné době bylo v Podkarpátí nějaké obyvatelstvo, a to tím spíše, že tyto doly již od starých dob nebyly patrně v Maramaroši jen jedny, nýbrž že bylo jich více a na různých místech, jak lze usuzovati z pozdějších dat.^{3a)}

Ve století X. a začátkem XI. byly karpatské hory, a sice severní svahy, v držení státu kijevského za vlády *Vladimíra Velikého* a *Jaroslava Moudrého*. Lesnatý neobydlený hřeben karpatský

¹⁾ Monumenta Germ. scr., t. II., str. 262.

²⁾ Srovn. *Safařík, P. J.*, „Slovanské starožitnosti“, II., pozn. k str. 507.

³⁾ Monumenta Germ. scr., II., 262.

^{3a)} Istvanffi, Nicol., „Pannonii histor.“, LXXII., p. 278 — mluví o „pacis condicionibus inter Caesarem et Joannem Sigismundum“, *praví, že* „Joannes Sigismundus Transilvaniam perpetuo firmam possessionis jure obtineret... — Regione Bihariana et Varadino, donec viveret, potiretur. Munkacsianam ditionem cum *Husztu* et *salinis fodinis*, omnique Maramarusio statim restitueret. Regio nomine abstineret altos tamen, quos Caesar dare vellet, honorificos et illustres titulos usurparet“.

ský snad ještě dlouho byl — *res nullius*, nepatřící ani Rusi, ani Uhrům. V těchto místech dotýkal se koncem X. a počátkem XI. st. stát *Vladimíra Velikého* hranic říše *štěpána Uherského* a říše *české*. Ruský Lavrentjevský letopis posuzuje tehdejší situaci takto:

„Володимеръ . . . бѣ съ князи окольными миромъ съ Болеславомъ Лядскимъ и съ Стефаномъ Угорскимъ и съ Андрехомъ Чешскимъ и бѣ миръ межю ими и любви.“⁴⁾ To přece částečně svědčí o pevně ustálených již hranicích mezi těmito státy.

V průběhu druhé poloviny XI. st. však pravděpodobně celá tato horní část Podkarpatské Rusi dostává se postupně pod politický vliv Uher. Tomu by aspoň nasvědčovaly energické vojenské výpravy uherských králů na východ, na Rus, počínající koncem XI. st., o čem vypravují uherské záznamy. Uherská kronika Jindřicha z Mügelnu podává zajímavé zprávy o těchto výpravách uherských králů na Rus v polovině XII. st.⁵⁾, ale kronika Turocziova vypravuje, že už *král Ladislav Svatý* (1077—1095) pokusil se o uskutečnění tohoto uherského plánu, usiluje zmocnit se Karpat a proniknouti za ně.^{5a)}

Ačkoliv se toto vypravování uherských letopisů o tažení Ladislavově zdá značně legendárním, je velmi pravděpodobné, že takové výpravy podnikány byly již v době Ladislavově, takže tato zmínka letopisů o nich jest temným ohlasem skutečných událostí. Ve výpravách Ladislavových na Rus pokračoval i jeho nástupce, uherský *král Koloman* (1095—1114). Že výpravy Kolomanovy měly skutečně svůj význam, dokazují i letopisy ruské, zmiňující se o účasti tohoto krále na koalici kijevského, knížete Svatopluka Izjaslaviče (1093—1112) proti knížatům Rostislavičům: Volodarovi, knížeti přemyšlskému, a Vasilkovi, knížeti terebovskému. Tato výprava krále Kolomana, jak praví uherské a ruské leto-

⁴⁾ Lavrentjevský letopis (vytištěn v Polnom sobr. russ. letopisej, sv. 1), k roku 996. — V tomto místě ruský letopis knížete českého jmenují ne správně *Andrech*. Tohoto místa všiml si *Fr. Palacký* a poznamenal, že „ačkoli Nestor neuměl dobře jmenovati českého panovníka (jelikož Oldřich nepanoval již r. 996), jest to přece dosti důležité, že i on měl známost o někdejší dosahování vlády české až ku pomezí ruskému“ („Dějiny národa českého“, I., pozn. k str. 131). V této době panoval v Čechách *Bolleslav II*.

⁵⁾ Chronika Jindřicha z Mügelnu, jmenovaná „Chronik der Hunnen“ (psaná mittelhochdeutsch), byla vydána v Budíně r. 1809 od Kovachicha. Tyto zprávy Jindřicha Mügelnského, týkající se událostí východních, obrážejí na sobě částečně vliv ruského letopisectví, rovněž jako zprávy týkající se poměrů Uherska k Byzancii obrážejí na sobě vliv současné byzantské chronografie (vliv *Kinnama*). Tyto zprávy pravděpodobně pocházejí z XII. století.

^{5a)} Thuroczi, „Chron. Hung.“ — Script. Rer. Hung. ed. 1746, cap. LVIII, str. 133.

pisy, byla proň nešťastná; byl poražen u Přemyšlu a ztratil velkou část svého vojska.⁶⁾

Ale tato porážka zdržela jen na nějakou dobu uskutečnění uherských plánů na podmanění kraje karpatského. Ve dvacátých letech XII. st. pozorujeme nové posuny uherských králů na východ. Král uherský Štěpán II. pokouší se totiž uskutečnit své plány na východě tím způsobem, že se hledí vmísiti do sporu ruských knížat. Snaha jeho však skončila nešťastným spojením s knížetem Jaroslavem Svatopolčičem, jenž zahynul v boji proti kijevskému knížeti Vladimíru Monomachovi při obležení města Vladimíra Volyňského (1123).⁷⁾ Koncem XII. st. došlo na čas ke spojení haličského knížectví s Uhrami, čímž politická hranice mezi Rusí haličskou a podkarpatskou na nějaký čas zanikla. To bylo v době, kdy po zániku knížecí dynastie Rostislavců v Haliči v 90. letech XII. st.) došlo k zápasu mezi volyňským *knížetem Romanem Mstislavičem Velikým* a bojary, zápasu, který skončil vítězstvím Romana.⁸⁾ Ale po jeho smrti (1205) za nezletilosti jeho synů Daniela a Vasilka pojal *uherský král Ondřej II.* úmysl, úplně sloučiti karpatské země a Halič se svou državou uherskou, dosadiv na haličský trůn nezletilého syna svého Kolomana.⁹⁾ Od těch dob haličská Rus a oba svahy Karpat téměř do dvacátých let XIII. st., kdy haličský kníže Daniel Romanovič zmocnil se trvale haličského trůnu, byly pod převážným politickým vlivem Uher a v úzké závislosti na uherském králi. Trvalé (třeba i s přestávkami) držení Haliče a Karpat v poslední čtvrti XII. a v první čtvrti XIII. st. umožnilo uherským králům pevně se usaditi v Karpatech a přivésti je v politickou závislost na sobě. Od těch dob téměř celé nynější území Podkarpatské Rusi stává se trvalou

⁶⁾ *Voskresenský letopis* (Полное собр. русс. лѣт., sv. 7) str. 16—17: „ . . . Побѣдиша (ruská přemyšlská knížata) Угры, избиша ихъ много множество, а инѣи истопоша во Вягру, а друзиѣи истопоша в Сану, и гнаша по нихъ два дни сѣкуще, ту же убиша и пискупа ихъ Тупана; сказаху до тако, яко изгибло ихъ ту сорокъ тысячъ“ „Tato první (v r. 1098) velká porážka Uhrů v severním Podkarpátí; jiné jejich výpravy za Karpaty během první poloviny XII. st. byly také neúspěšné. — *Jan Thuroczi* o této porážce Uhrů mezi jiným praví takto: „Rex (Colomanus) et omnes sui celeriter fugiendo, venerunt in Hungariam; thesaurum antem regis et omnes, qui celeriter fugere non potuerunt, Cuni rapuerunt, tanta strages ibi fuit, quod raro Hungari in tanta strage fuerunt“ (Thuroczi, ed. 1746, cap. LX., str. 136).

⁷⁾ Ipatjevský letopis (v Polnom sobr. russ. let., sv. II.). Str. 9.: „приде Ярославъ съ Угры и множество вой бѣ съ нимъ, и обступиша городъ Володимѣрь . . .“ — Thuroczi. — Chr. Hun., I. z r. 1126., str. 140 (cap. XIII): „Rex antem Stephanus, volens iniuriam patris sui, regis Colomani, vindicare promisit ducem adiuturum, ivit in Rusciam . . . obsedit castrum“. Ale když „pugnantes ducem (Jaroslava, spojence Štěpánova) usque ad mortem vulneraverant,“ Štěpán II. nic neudělav, vrátil se zpátky.

⁸⁾ Ipatjev let., str. 144 a násl.

⁹⁾ *Ibidem*, str. 150.

državou Uher. Avšak hranice haličko-volyňského knížectví a uherského království na některých místech ještě dlouho kolísá. Ještě v době tatarského vpádu Batuova čili Batyova tato hranice v západnější své části probíhala jižněji než nynější, totiž vesnicí Vereckami (v berežském komitátu), a tamější horský průsmyk odedávna nazývaný ruskou branou—*Porta Rusciae*¹⁰⁾—tou dobou byl snad v moci haličských knížat. Uhersko-haličská hranice v Maramaroši následkem nezalidněnosti a divokosti tohoto kraje, pokrytého neproniknutelnými lesy, ještě dlouho zůstávala neurčitou.^{10a)} A jenom s kolonizací Maramaroše, hlavně od doby vybudování v Maramaroši pevných hradů (v Hustu, ve Vyškově a j.)¹¹⁾ — koncem XIII. a ve XIV. st. počíná se zdejší hranice více méně určitě utvářeti. Velmi je pravděpodobná neurčitá zmínka o nějaké výpravě haličko-ruského knížete Lva Daniloviče na Maramaroš v 80. letech XIII. st., jsouc vzdáleným ohlasem nějakých nároků tohoto ruského knížete na Maramaroš vyplývajících z neurčitého vymezení zájmů uherských a haličských v těchto končinách.¹²⁾ Patrně i na severozápadě Podkarpatské Rusi hranice za starodávna kolísá, vinouc se jako dlouhý had podél haličko-ruské hranice (hranice Lemkovštiny), ruské části Zemplinského, šaryšského a Spišského komitátu. To se snad dělo již koncem XI. a začátkem XII. st., kdy kníže Vasilko Rostislavič, jak vypravuje polská kronika Jana Długosza, a ruské letopisy, měl v úmyslu posunouti hranice svých držav na západ.¹³⁾ Téměř by již byl uskutečnil svůj plán, když tu neštěstí, jež stihlo nadaného knížete (byl jat a oslepen intrikou Svatopolka, knížete Kijevského), zmařilo jeho provedení.¹⁴⁾

Bratr Vasilkův, přemyšlský kníže Volodar Rostislavič, pokračoval částečně v provádění plánů svého bratra, pronikaje

¹⁰⁾ Srovn. *Rogerius*, „Carmen miserabile“, cap. 14 a cap. 16.

^{10a)} *Kadlec K.* („Valaši a valaš. právo“, 227) míní, že Maramaroš (východní) ležel dlouho za hranicemi vlastních Uher. — *Szilágyi J.* („Máram. általanos tört.“, Száz., 1889, 10, 25) vidí tam teprve v XIV. st. intenzivnější život.

¹¹⁾ Některé hrady ve východních částech Podkarpatské Rusi byly zbudovány již odedávna; na příklad hrad *Boršova* pravděpodobně existoval již na konci XI. stol. (Srovn. Chron. *Thuroczího*, ed. r. 1746, str. 130.)

¹²⁾ *Theiner*, Monumenta Hungariae, t. I., 303. — *Codex Arpadianus*, t. III., 255. — Srovn. *Hruševskij*, „Istoria Rusi-Ukrainy, sv. III., str. 184.

¹³⁾ *Długosz Jan*, ve své „Historia Polonica“, Lib. II., p. 300 o těchto úmyslech Vasilkových vypravuje, že „Wasilio Rostislavic... pro comperto habens Boleslaum Poloniae Regem ex Polonia profugisse... ex aliis nationibus regnum Poloniae ingressus, igne ferroque vastat...“. — Letopis *Tatiščeva* mluví o tom, jak sám Vasilko vypravuje o svých zámyslech, týkajících se posunutí ruských hranic na západ. *Lavrentjevskij let.* (str. 113) do úst Vasilka vkládá tyto myšlenky: „и помыслихъ (Vasilko): на землю лядскую наступлю на зиму, на лѣто и возму землю лядскую, и мыщю Русьскую землю.“ (K r. 1097.)

¹⁴⁾ *Lavrent. a Hipatský letopis*, k r. 1097.

v bojích s Poláky hluboko na západ. Lemkovská Rus, čili Lemkovščina, vybíhající ostrým klínem na západ, patřila nepochybně vždy k Haliči, neboť průsmyky karpatské v těchto místech, a sice tak zvaná Uherská brána „Угорьскіе ворота“ — průsmyk u města Sanoka) a průsmyk proti Bardiovu byly, jak lze za to míti, vždy v rukou starohaličských knížat.

„Uherská brána“ jest onen průsmyk, jímž tak těžko bylo projíti v r. 1099 uherskému králi Kolomanovi zpět do Uher, a kde nápozem Rusů ztratil mnoho svého vojska.^{14a)} Jest to týž průchod, jímž v polovině XII. st. častěji táhl uherský král Gejza II. na pomoc Izjaslavu, knížeti kijevskému, proti Vladimírovi haličskému, a tento nebyl s to zavřítí jej před silou uherskou.¹⁵⁾

Bardiovský průsmyk stal se proslulým opěrným bodem ruského státu za krále Daniele Romanoviče, kudy on se vracel domů z Uher, když r. 1241 všemi ostatními průsmyky karpatskými bylo těžko proniknouti pro postupující proudy Batyova vojska.¹⁶⁾

Fakt, že stará hranice šla daleko na západ od řeky Visloka, potvrzuje i *Długosz*, když praví, že po smrti haličského knížete *Volodara* (zemřel r. 1123) synové jeho podnikli výpravu na Polsko, „dotknuli se však jen hranic polských a spálivše několik vesnic podél řeky Visloka, vrátili se zpět.“¹⁷⁾ Z toho je zřejmé, že hranice ruského knížectví haličského šla daleko na západ a sahala až k řece Visloku. V tak zvaném uhersko-polském letopise se praví, že hranice mezi Uhry, „Rutheni“ a Poláky sbíhaly se na svrchních tocích řek *Topli* a *Torysy*.¹⁸⁾ O tom svědčí i listina uherského krále *Ladislava* z roku 1277, která potvrzuje právo hraběte *Otty* z *Bibersteinu* na jeho statky, nacházející se u *same této rusko-uhersko-polské hranice*, a darované mu ještě králem *Štěpánkem III.*¹⁹⁾ Z těchto uvedených zpráv vidíme, že rusko-uhersko-polská hranice na krajním západě ve XIII. st. se dotýkala řek *Popradu* a *Toplé*.

^{14a)} *Ipatský* (neb *Hipatský*) let. (vydání druhé, malé) str. 106. — O rozptýlení vojska *Kolomanova* po porážce v r. 1099 mluví i *Turoczí*, kdy vypravuje o poselství kněžny přemyšlské *Lanky* ke *Kolomanovi*.

¹⁵⁾ *Hipatský ruský letopis* z r. 1152, str. 423.

¹⁶⁾ *Hipatský ruský letopis*, str. 566 (malé vyd.).

¹⁷⁾ *Długossí Joannis*, Hist. Polonica, I., 533.

¹⁸⁾ Monumenta Poloniae hist., I., str. 505: Tyto „termini“ šly na severu mezi těmito třemi státy „juxta fluvium qui Cepla (Topla) nuncupatur, usque ad castrum Salis (Soovar), ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant.“ — Letopis praví, že tyto hranice stanoveny byly od nejdávnější doby. — Srovn. „Monumenta Arpadiana“ ed. S. L. Endlicher'a (1849), str. 71—72.

¹⁹⁾ *Codex Arpad IX.*, str. 166. — Tomuto svému magnátu dává král *Ladislav* potvrzení na „universas possessiones seu villas iuxta terminos, metas seu indagine regni nostri et regni Poloniae ac Ruzye existentes... quarum nomina in privilegio praedicti patris nostri dixit taliter contineri, videlicet villa Razlanth (Raslavice), item villa Sancte Trinitatis, villa Omnium Sanctorum, villa Kobula, villa Bardfa, Mokurlang, Guebold, Margan, Stemella et Rodamyn.“ — Srovn. *Fejér*, Cod. Dipl. H., V. 2, str. 406.

Nejkrajnějšími ruskými osadami na zmíněné rusko-uhersko-polské hranici byly *Bardijov, Mušina a Telič*. Bardijov nachází se na řece Toplé,²⁰⁾ — Telič (neb Tylič) — výše; proti v. Gaboltovu, — a Mušina na řece Popradu. — Bardijov a Telič existovaly již v první polovině XIII. stol.²¹⁾ — Mušina existovala od nejstarší doby, jak o tom svědčí listina domněle z roku 1209²²⁾ sepsaná, avšak až ve XIV. st. padělaná.

Krajní státní a politický bod na západě (Bardijov—Telič—Mušina) mezi Ruskem, Polskem a Uherskem nebyl však etnografickým a národnostním bodem ruského kmene. Osady ruské sahaly ještě dále na západ (za Bardijovem). Byly to ruské osady ve Spiši, která patrně málo zajímala v ohledu politickém ruská knížata;²³⁾ zato však mnoho na ní záleželo Polsku a Uhersku.

Zvlášť úporný a dlouho trvající zápas počal koncem XII. st. o západní pohraniční čáru Podkarpatské Rusi ve Spiši mezi Uhry a Poláky, kteří zde pronikli až k hranicím Polska.

Na základě materiálu, který nalézáme u Wagnera,²⁴⁾ tvořila ve XII. st. ve Spiši přirozenou hranici mezi Uhrami a Polskem řeka Hernad. Patrně již ve XII. st. stavěli Uhři své pohraniční strážce „varovny“ na severním břehu řeky Hernadu. A není pochyby, že místní jména, jako *Granovica*, čili *Granica*, ukazují na tuto hraniční čáru XII. st. V těchto místech ležela uherská opevnění, jejichž názvy se nám zachovaly.²⁵⁾ Údolí Hernadu spolu s tak zvanou Malou Spiší tvořilo od druhé poloviny XII. st. severní vojenské pohraničí Uher proti Polsku a Haliči. Tato Malá Spiš byla oblastí deseti — později čtrnácti privilego-

²⁰⁾ Hipatský letopis, str. 523, tento ruský letopis jmenuje ho Бардуевъ.

²¹⁾ Hipatský letopis, str. 523 a 566.

²²⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., str. 79... „castrum Ujvar in finibus Polonorum... usque ad fluvium Poprad versus Muchina“. — Srovn. Fejér, Cod. Dipl., VIII. 4., 231.

²³⁾ *Adolf Dobrjanský* snažil se ve své práci „О западныхъ границахъ Подкарпатской Руси“, vytištěné v Журналъ Министерства Нар. Просв., r. 1880, sv. III. dokázati, že m. *Sandec* v Lemkovtině a *Spiš* náležely ve staré době k hališko-ruskému státu. S touto myšlenkou Dobrjanského souhlasili i někteří učenci, na příklad *Barsov* ve svém „Географія нач. лѣтописи, (str. 284), prof. *Ivan Fílevič ve svém díle „Борьба Польши и Литвы за галичско-владимірское наследство“ (1890 СП Б).* (str. 185). Avšak důvody těchto učenců jsou jen předpokladem. Důvodů, založených na skutečných faktech, podati nemohou. V XIII. století však v žádném případě nenáležela ani Spiš ani Sandec k rusko-hališskému státu, co potvrzují mnohé polské a a uherské prameny; Spiš patřila tehdy Uhersku a Sandec byl závislý na Polsku. — Srovn. také *Kiętrzyński W.*, „Granice Polski v X. wieku“, vytištěné v „Rozprawach wydziału hyst.-filol.“, sv. XXX., str. 15 (Kraków). — *D. Zubricki*, „Grenzen zwischen der Russischen und Polnischen Nation in Galizien“. (Lwów 1849.)

²⁴⁾ Wagner, „Analecta Scepussii“, sv. III. str. 1.

²⁵⁾ Na příklad: Strážce (Michalsdorf) na řece Popradu, Stražky a j.

vaných šlechtických statků²⁶⁾ — a proto je v polské vědecké literatuře nazývána „*Dziedziny ziemianskie*“.²⁷⁾ Těchto deset — později čtrnáct — držitelů malospišských sídel nazývalo se „kopejníky“. Malospišské území samo jmenovalo se „Comitatus nobilium de Scepus“. Tato „Malá Spiš“ existovala (byla obydlena) pravděpodobně již v době krále Bely II. Slepého (1131—1141) a Gejzy II. (1141 až 1161). Podle všeho obdržela Malá Spiš hlavní své výsady právě již v XII. st. neb na počátku XIII. st. Potvrzení starých svých práv a výsad („eadem quam ab antiquo habuerunt libertatem“) dosáhly tyto dědiny kopejníků až v r. 1243 od uherského krále Bely IV. v odměnu za zvláštní chrabrost, osvědčenou v době tatarského vpádu v r. 1241.²⁸⁾ Polskem uznána byla Malá Spiš za území uherské teprve v r. 1193 mírem ve *Staré Vsi*.²⁹⁾ To potvrzují i četné, tímto rokem počínající zmínky uherských dějepisných pramenů o Spiši. Do té doby nezmiňuje se o ní ani jediný.³⁰⁾ Avšak ne celá oblast, tvořící Spišský komitát, byla tenkrát připojena k Uhrám. Tak zvaný „Podolinský kraj“ — „Districtus Podoliensis“ — dějiště nejstaršího osídlení Spiše, byl odňat Polsku a spojen s Uhrami teprve v r. 1311.³¹⁾

O osudech Spiše ve XIV. a XV. století zmíníme se níže.

První věrohodnou zprávu o úmyslu uherských králů, opanovati *ruské země a tedy snad i Podkarpátí*, nalézáme v annálech Hildesheimských k r. 1031. Zmiňující se o smrti Jindřicha, syna uherského krále Štěpána I., nazývají ho tyto annály „ruským knížetem“ — „*Heinricus Stephani regis filius, dux Ruizorum in venationi ab apro discissus perit flebitur*“.³²⁾ Smysl tohoto titulu není zcela jasný. Interpretovati toto místo lze však jako tendenci uherských králů ovládnouti ruský východ. Tolik lze z tohoto titulu vyvoditi, že alespoň část území ruského již tenkrát byla nějak závislá na Uhrách. Poněkud jasněji poukazují na tuto závislost zprávy pozdější. V biografii solnohradského arcibiskupa

²⁶⁾ Byla tato místa: Abrahamovce, Betlenovce, Levkovce, Filiči, Janovce, Haďušovce, Horka, Hozelec, Kišovce, Machalovce, Komarovce, Sv. Ondřej, Pakovce, Čenčice (*Hradszky József*, „A szepesi „Tíz-landsások vagy a »kisvármegye« története“, str. 10 a násl.).

²⁷⁾ *Gumplowicz W.*, „Polacy na Węgrach“, str. 77 a násl. — *Hradszky József*, „A szepesi Tíz-landsások széke törté“, str. 14.

²⁸⁾ *Wagner*, „Analecta Scepus“, sv. I., str. 102—103.

²⁹⁾ *Gumplowicz W.*, „Polacy na Węgrach“, str. 193—194.

³⁰⁾ *Hradszky Jozef* ve svém díle „Szepesvármegye helysége“ myslí, že již odedávna asi celá „Malá Spiš“ patřila Uhrám, — jen území, kde leží *Lubovna, Gnjazdy* a *Podolín*, dlouho patřilo Polsku, a ještě koncem XIII. st.: „Lubló, Gnězda, Podolín városok vidéke meddig tarozott lengyel uralom alá, mikor és hogyan került hazánk területéhez, adatok hiányában nehéz lenne megállapítani. A XIII. század végén ott még a lengyel uralom látszik érvényesülni“ (str. 7.).

³¹⁾ *Wagner*, „Analecta Scepus“, sv. I., str. 102.

³²⁾ *Monumenta Germ.*, scr. III., str. 94.

Konráda, vydané v Monumentech Germaniae u Pertze pod názvem „Vita kuonradi“, k r. 1127 vypravuje se o „*Marchia Ruthenorum*“ v severních Uhrách. Biografista tohoto arcibiskupa přišel tam v době, kdy arcibiskup dlel u krále Štěpána II., zdržujícího se tehda v této „*Marchia*“.³³⁾ Velmi pravděpodobno je, že pojmenování „Ruská Marka“ má už na zřeteli nějaké ruské obyvatelstvo Podkarpátí, jež počalo v té době pronikati ze Zakarpátí na jih. Je však těžko říci o této „*Marce*“ něco určitějšího.³⁴⁾

*Bidermann*³⁵⁾ a *Lehoczky*³⁶⁾ sdílejíce mínění starých podkarpatoruských dějepisců, myslí, že pojmenování „ruská marka“ vztahuje se na tu část Podkarpatské Rusi, která až do nejnovější doby nazývána byla v podkarpatoruském dějepisectví — „*Krajna*“ — totiž na severní pohraniční části Šaryšského, Zemplinského, Užhorodského a Berežského komitátu. Tito učenci vyslovují dokonce mínění, že ve staré době tato místa Podkarpatské Rusi tvořila jeden celek a byla pod vládou zvláštního vévody. Připouštějí, že později, ve st. XIII., byl takovým vévodou „*Krajny*“ čili „ruské marky“ berežský nadžupan *Grigorius*, jež naše prameny nazývají — „*officialis Dux Ruthenorum*“.³⁷⁾ Ale pro podobné tvrzení nemáme ve starších pramenech věrohodných historických dat, ba ani zmínku. Pověsti o „samostatné *Krajně*“ právě tak jako vyzdobená historie o Fedoru Koritovičovi a jeho listině, o čemž se zmíníme dále, zdají se výmyslem pozdějšího dějepisectví podkarpatoruského, které shledávalo „slavné tradice“ podkarpatoruského národa v jeho historickém starověku a příliš jej idealisovalo.³⁸⁾ V poslední době o „ruské marce“ vyslovil zajímavý názor V. *Chaloupecký*; on myslí, že „*marchia Ruthenorum*“ byla v Biharsku, které v XI. st. spolu s Nitranskem představovalo údělná vévodství.³⁹⁾

II. Původní osídlení hor a podhoří.

Počáteční kolonisace dala Podkarpatské Rusi obyvatelstva pořádku. Dolejší podhoří Karpat zalidněno bylo ovšem dříve nežli svahy hor lesem pokryté a hory samy. V dolejší podhoří k XIII. století obyvatelstvo už bylo. Čím dále bychom se však tehdy byli přibližovali k horám, tím méně bychom byli v těchto nejstarších

³³⁾ Monumenta Germ., scr. XI., str. 74.

³⁴⁾ Tato zpráva o „ruské marce“ podává se v Monumenta Germaniae script., sv. XI.: Vita Chounradi episcopi „... Nuntius ad regem (Ungariæ) dirigitur, qui tunc in marchia Ruthenorum morabatur“ (str. 74).

³⁵⁾ *Bidermann*, „Die ungarischen Ruthenen“, II. Teil., str. 59.

³⁶⁾ *Lehoczky*, „Bereghvarmegy monografia“, I., str. 117.

³⁷⁾ *Bardossi-Schmauck*, „Supplementum Analectorum Terræ Scepusiensis“, I., str. 258.

³⁸⁾ Srovn. moje práce „Kníže Fedor Koriatovič Mukačevský“, vytištěno v „Sborníku fil. fak. univ. Kom.“, sv. I.

³⁹⁾ *Chaloupecký V.*, „Staré Slovensko“, str. 41, 122—123 a 273.

dobách našli osídlených míst, ba na mnohých částech byli bychom našli svahy hor zcela neosídlené a téměř úplně neosídlené, skalnaté a lesem zarostlé hory. Zjev tento, že horské svahy byly tak řídko obydleny a někde dokonce ležely ladem, stejně jako zjev, že na horách nebylo téměř obyvatel, vysvětluje se velmi prostě tím, že divoká, lesem pokrytá půda horských svahů, jakož i skalnaté hory méně vábily člověka, nežli dolní podhoří, zbavené už lesa, úrodné, v každém ohledu vhodné pro zemědělství a rolnictví.

Některé zprávy historických pramenů, které nás došly, do svědčují však, že i na tato lesnatá horská úbočí i v polohách nejvyšších počala už v stol. XIII. pronikati lidská noha. Tak nalézáme v té době na označených místech už hlídková stanoviště, hlídky, někdy i celé osady královského loveckého služebnictva, pastušky, namnoze i nevelké osady tvořené několika dvorci, nalézáme dále též osamělé kaple a chatrné cely poustevníků, odloučivších se od světa. Takovými královskými osadami byla sídliště v šaryšském komitátě, o nichž v roku 1248 král Bela IV. mluví jako o „*loci venationis nostrae*“⁴⁰⁾. Stopy takových královských osad v zemplínském komitátě vidíme už v XI. stol., kdy král Ondřej I. jednu takovou „*terra*“ i tohoto komitátu označil jako „*utilis erat regibus ad venationes*“⁴¹⁾. Takovými osídlenými místy byly tu — „*locus excubiarium spiculatorum*“⁴²⁾. S takovými řídko obydlenými místy setkáváme se v lesnaté severní polovině berežského komitátu, o nichž v *Regestrum Varadinense* (1201—1235) mluví se jako o „*custodibus silvae Beregu*“⁴³⁾. K takovým řídko obydleným ostrovům patří i *zasěky* (*indagines*, *gyepű*) — opevněná místa, která byla poblíže hlavních cest, probíhajících lesnatými místy a horami.^{43a)} Někdy tyto *zasěky* jmenovaly se *zákopy* (*fossata*).⁴⁴⁾ V takových zásekách bydlel také personál, který dbal jejich opevnění a střehl jich; takovito lidé, bydlící v zásekách, jmenovali se *speculatores*. Takovou *zasěkou* v Podkarpatské Rusi před rokem 1327 právě bylo *Stražské* (*Örmezö*), *Zemplinského komitátu*.⁴⁵⁾ Název této vesnice je charakteristický: zmiňuje se, že v ní bydleli strážníci (*speculatores*).⁴⁶⁾ Takové *zasěky* vidíme i v *Šarišském komitátu*.⁴⁷⁾

⁴⁰⁾ *Bardossi-Schmauck*, „Suppl. Anal. Terr. Scepus.“, str. 46.

⁴¹⁾ *Endlicher*, „Mon. Arpad.“, str. 18.

⁴²⁾ *Szirmay*, „Notitia topogr. com. Zempl.“, str. 361. — Srovn. také *Szirmayovu* „Not. historica c. Zemp.“, § 48.

⁴³⁾ *Endlicher*, „Mon. Arpad.“, str. 718, také ed. Karacsonyi a Borovszky — „Reg. Varad. (Pest 1903)“, str. 184.

^{43a)} *Wagner*, o. c., I., p. 135: k r. 1256 zmiňují se *indagines* u ř. Popradu, ve Spiši.

⁴⁴⁾ *Cod. Arpad.*, XI., 134 („*indagines* vel *fossata*“). — *Fejér*, C. D., III., 1., 155.: „*fossatum Zopoch*“ — v *Zempl. kom.* (zmín. k r. 1214).

⁴⁵⁾ *Szirmay*, „Notitia top. com. Zemp.“, str. 361—362.

⁴⁶⁾ *Ibidem*.

⁴⁷⁾ *Cod. Arpadianus*, IX., 166 (z r. 1277); tyto *zasěky* (*indagines*) nacházely se zde u polsko-uhersko-ruské hranice, blízko *Bardižova*.

V horských místech vidíme ještě *celnice*, v kterých také bydlel personál pro vybírání mýt od jedoucích obchodníků.⁴⁸⁾

Ale tři čtvrtiny marmarošského komitátu nebyly osídleny velmi dlouho: ještě v XVII.—XVIII. stol. zalidňování severovýchodní části tohoto komitátu pokračuje. Jen kraj od Boršovy do Hustu v Marmaroši byl osídlen už od dob nejstarších, ale tato část náležela tehdy ke komitátu ugočskému. — Také v pozdější době (hlavně v XVI.—XVII. st.) zalidňují se i severní (horské) kraje berežského a užhorodského komitátu. Ve středověku toto nejsevernější pásmo těchto komitátů mělo jen ojedinelé osady.

Tu a tam v těchto severních hornatých a zalesněných částech karpatoruských komitátů nalézáme už ode dávna ojedinelé kostely (kaple). Ne všude hustě byl obydlen v nejdávnější době i ugočský komitát a i jižnější část berežského komitátu. Tak na místě, kde nyní stojí Ujlak-Tisa, stál ode dávna ojedinelý kostel sv. Heleny („Fanum Sct. Helenae“), který později (roku 1300) král Ondřej III. zároveň s příslušnou k němu zemí (terra s. Helenae) daroval synu hraběte Marcelause z rodu Hunt-pážnaň.^{48a)} Na místě, kde stojí Kassony, vévodil za starodávna kostel sv. Kateřiny, který existoval už v době sv. Ladislava (1077—1095.^{48b)}

Jeví-li se severní lesnaté, horské a na svazích hor se rozprostírající části karpatoruských komitátů v XIII. stol. téměř pustými, jsou za to jižní části těchto komitátů, ležící v podhoří a na podhorských rovinách v tomto století, — byť i ne všude — přece v celku osídlenými. To umožnilo králům, že dali konečně i Karpatské Rusi komitátní zřízení, které ve vlastních Uhrách existovalo už od doby krále Štěpána svatého. Komitátní organizace Karpatské Rusi vznikla samým začátkem XIII. stol. a pokračovala celým stoletím i v začátku následujícího století XIV.⁴⁹⁾ Okolnost tato svědčí o tom, že tam osídlení existovalo už dříve, jistě od XII. stol., při čemž podhoří, které bylo středem komitátního života s proslulými komitátními městy, bylo už do té míry kompaktní, že na organizaci komitátního života v těch dobách v Karpatské Rusi pohlíželi uherská králové jako na úplně možnou.

Tato kolonisace — jako vůbec kolonisace na periferii — byla

⁴⁸⁾ Milhoffer, Mag. Kőzgaz., 37.

^{48a)} Szirmay, „Notitia com. Ugocensis“, str. 69.

^{48b)} Bidermann, „Die Ungar. Ruth.“ II., str. 57.

⁴⁹⁾ První zprávy o Šarišském komitátu: Fejér, C. D. H., III. 1., str. 79 (z r. 1209?) — o Zemplínském: Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1. 163 (z r. 1204), — o Užhorodském: Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., — o Berežském: Endlicher, Mon. Arpad., str. 718, — o Marmaroši jako zemi: Cod. Patr. II., str. 1 (z roku 1199), Fejér, Cod. D. VI. 2. 253 a 387, — o Marmarošském komitátu: Fejér, Cod. D. VIII. 1. 147, Cod. Patr., V. str. 108 (z roku 1331), — o Boršovském: Cod. Arp. VIII. str. 6, — o Ugočském: Fejér, Cod. Dipl. V. 3., str. 88; Regestrum Varadin., ed. Karacsonyi, str. 212 a 245.

asi dosti sporadická. Zde v Podkarpátí je tento charakter periferické kolonisace zvláště zřejmý, neboť podkarpatské obyvatelstvo bylo odděleno od svého hlavního národního pramene — ruského národa, rozloženého po ohromné ploše východní Evropy. Hlavní příčinou tohoto odloučení ruského Zakarpátí od ostatní Rusi byly karpatské hory, lesnaté a těžko přístupné. Proto tato kolonisace v pannonských nížinách, kam mohla pronikati, velmi brzy docela mizí, postrádajíc hlavní své výživy, a udržuje se jen v Podhoří, jehož chudá půda málo vábila maďarské a jiné kolonisty i privilegované třídy Uher. Následkem toho bylo tehdy Podhoří toto charakterisováno posílením ruské kolonisace.

Když pak později (koncem XIII. stol. a ve stol. XIV. a XV.) privilegované třídy, maďarští a němečtí kolonisté, pronikli i do Podhoří, bylo tam už ruské obyvatelstvo do té míry silné a tak pevně usazené, že zachovalo od té doby svoji národnost až do našich dnů. Tak toto prvotní, více méně kompaktně osídlené podlouhlé pásmo procházelo v Karpatské Rusi řadou měst, počínajíc Spiší přes Užhorod, Mukačevo i do Boršovy a Hustu. Čím dále k severu, k horám, tím více řídlo obyvatelstvo Podkarpatské Rusi, ztrácejíc se konečně v osamělých osadách, strážných hlídkách atd. uprostřed pralesů a divokých hor. Lze s určitostí říci, že v té době (ve středověku) ruská kolonisace v Podkarpátí postupně začala se upevňovati v prostranství mezi povodím Tisy a karpatským hřbetem, t. j. na horní Tise a jejích přítocích, Bílé a Černé Tise, podél řek Latorice, Bodrogu a Laborce, a dostihuje na druhé straně řeku Poprad s přítokem jejím Dunajcem.

III. Komitátní zřízení.

Zřízení komitátů v Podkarpatské Rusi, rozšířivši se tam v XIII. a na začátku XIV. stol., jakož i vliv privilegovaných tříd, dostávajících do té doby zde půdu, připojily — abych tak řekl — Podkarpatskou Rus k dějinám. Od těchto časů dějepisné prameny podávají zprávy o Podkarpatské Rusi už systematictěji. Zabývají se nejen řádem nově utvořeného komitátního života v Podkarpatské Rusi, ale i pozemkovými přiděly, jichž v míře tak štědré dostávalo se od uherských králů přistěhovalým tehdy žvlům: magnátům, latinským klášterům a německým kolonistům.

Na předělu řek Popradu a Hernadu utvořen byl spišský komitát. V říční oblasti Torise a Toply vznikl komitát šaryšský. Předěl Toply, Ondavy a Laborce tvoří komitát zemplínský, oblast řeky Uže (Ungh) zabírá užský, čili užhorodský komitát a v povodí řek Latorice a Boršovy je komitát berežský.

Všechny tyto komitáty nalézají se již v dokladech XIII. století. Hlavním městem berežského komitátu v těchto starých dobách byla Boršova, proto s počátku nazýval se komitát Bor-

šovský: — „in comitatu de Borsua“,⁵⁰⁾ „Heim, comes de Borsoha“.⁵¹⁾ *Zemplínský komitát* v začátku dělil se na dvě části komitát *Zemplínský* a *Potocký*. Ústředím tohoto komitátu byl tehdy *Potok* (Sáros-Patak),⁵²⁾ ale později oba tyto komitáty byly spojeny v jeden — *Zemplínský komitát*. Poříčí Boršovy s počátku nacházelo se v hranicích berežského komitátu, což vidíme ještě ve století XIV., když se však utvořil marmarošský komitát, vchází poříčí Boršovy v jeho hranice. Název — *Maramaros* — nalézáme již v pramenech XII.—XIII. stol.⁵³⁾, ale marmarošský komitát tenkrát ještě neexistoval. Jeho jižní osídlené části ještě na počátku XIV. stol. náleží k ugočskému komitátu. Marmarošský komitát, ležící v poříčí Tisy, byl začátkem XIV. stol. tak slabě obydlen, že ještě v době, kdy patrně bylo již rozhodnuto utvořiti Marmarošský komitát, nemá stále ještě svých samostatných komitátských úřadů, a jako dříve tíhne k Ugočskému komitátu. V listinném zápise však z roku 1327 nalézáme v Marmaroši již samostatného nadžupana: „Stephano de Maramarusio (comite)“.⁵⁴⁾ Marmarošský komitát — tato jihovýchodní část Podkarpatské Rusi — byl vůbec v nejstarší době velmi slabě organisován. Východní část Marmaroše ve starodávnu byla úplně neosídlená. *Conscriptiones dicales* budapeštského Magyarországi Leveltár ukazují, že řada vesnic v této části Marmaroše vzniká teprve v XVI.—XVII. st. Avšak ona část Marmaroše po řece Boršově, která původně patřila Berežskému komitátu, a oblast u Hustu, náležející za starodávna Ugočského komitátu, byly již od nejstarší doby osídleny.⁵⁵⁾

Ugočský komitát existuje již na počátku XIII. století. V roce 1210 a v roce 1215 je zmínka o nadžupanu tohoto komitátu — „Esau, comes de Hugosa“,⁵⁶⁾ a v roce 1220 mluví se o — „Paulus,

⁵⁰⁾ Cod. Arpad. (Árpádkori uj okmánytár, ed. Wenzel), VIII., str. 6.

⁵¹⁾ Endlicher, Monum. Arpad., str. 709.

⁵²⁾ V Potoce byl zvláštní nadžupan (v XIII. a zač. XIV. stol.). Srovn. Szirmay „Notitia hist. com. Zempl.“, str. 12 a 37. — Srovn. Cod. Arp., VIII., str. 6; zde v listině krále Štěpána z roku 1261 zmiňuje se — „comes de Potoc“. — *Regestrum Varadinense* — zmiňuje se roku 1221: „Forstianus comes de Potoc“ (str. 259) a — „Zuga curialis comes de Potoc“ (str. 274).

⁵³⁾ Codex Pat. (Hazai okmánytár), II., str. 1 (z r. 1199). — Fejer, Cod. Dipl., VI. 3. 212.

⁵⁴⁾ Fejer, Codex Diplom. Hung., VIII. 1, str. 147. — Fejer, VIII. 2. str. 253 a 387.

⁵⁵⁾ Petr Ranvai, spisovatel doby M. Korvina, ve své práci „Epitome Rerum Hungaricarum“ (Scr. Vr. Hun., I. 1.) zmiňuje se: „Ad regionem Marmatiam antiquitus dictam, nunc Marmarusam appellatam secedit“ (str. 333). O původu názvu *užhorodského kom.* týž autor vyslovuje toto: „In montibus, prope Marmarusam, est Unghensis, quem nonnulli putant accepisse nomen ab Hunnis; sed a vulgo corruptum fuisse vocabulum, Unghensem pro Hunnensem pronuntiant“ (Ibid.).

⁵⁶⁾ Szirmay „Notitia hist. com. Ugoec.“, str. 30. — *Regestr. Varad.*, ed. Karacsonyi, str. 212.

comes de Ogocha“.⁵⁷⁾ V prvním století svých dějin byl Ugočský komitát svými rozměry značně větší neboť k němu patřila i hustská oblast. Pozdější své hranice dostává na počátku XIV. stol., kdy se od něho tato oblast oddělila.

Komitátní zřízení mělo nesmírný význam v rozvoji Podkarpatské Rusi v prvních stoletích jejího života. Komitátní organizace byla zde zřízena podle vzoru komitátního zřízení vlastních Uher.

V čele komitátu stál *nadžupan* neb *župan* (fö-ispany) a v jeho správě byli všichni, kteří se nalézali na královské či státní půdě. S počátku hlavním charakteristickým rysem činnosti nadžupanů bylo, že především byly tehdy jen vojenskými a fiskálními agenty královými. Ale již ve stol. XIII. vidíme je opatřeny velkou a dalekosahající administrativní plnomocí a soudní pravomocí v mezích svého komitátu. Povinností nadžupana bylo na př. vybírat daně od obyvatelů svého komitátu, za což měl právo jednu třetinu vybrané částky ponechat si za práci a dvě třetiny odevzdati králi.⁵⁸⁾ V době vojenského tažení byl nadžupan povinen sebrati domobranu svého komitátu z těch, kdo byli povinni vojenskou službou, a v čele tohoto vojska jíti do boje. Každá taková domobrana měla svůj zvláštní prapor — prapor svého komitátu. Nadžupan vykonával dále soud nade všemi, kteří byli usazeni na královské půdě, — nad svobodnými, polosvobodnými a nesvobodnými obyvateli královských zemí.⁵⁹⁾ Zvlášť podřízeni byli nadžupanu zámeční sluhové, kteří se tehdy nazývali *servites castris*, nebo přímo *castrenses*. Tito služebníci ostatně měli také své zřízení: dělili se na setniny, — *centurii*.⁶⁰⁾ V čele každé setniny stál náčelník, — *setník*.⁶¹⁾ Každá setnina — *centuria* — dělila se na *dekurii*. V čele každé *dekurie* také stál náčelník, — *dekurion*.^{61a)}

Tito služebníci rozlišovali se podle povinností, jež jim bylo vykonávati: náleželi buď k hlavnímu královskému *hradu* v komitátě, kde bylo sídlo nadžupana, nebo k menším *podřadným* královským *hradům* komitátu.

IV. Zlatá Bulla, vydaná roku 1222.

Administrativní a sociální zřízení přišlo do Podkarpatské Rusi z vlastních Uher, když tam bylo již utvořeno. Do nové

⁵⁷⁾ *Regestrum Varadinense*, ed. Karacsonyi (1903), str. 52 a 246.

⁵⁸⁾ Fessler (-Klein), „Gesch. v. Ungarn“ I. Str. 134—135.

⁵⁹⁾ Srovn. *Codex Patr.*, VIII., str. 451.

⁶⁰⁾ Endlicher, „Monum. Arpad.“, str. 646.

⁶¹⁾ Endlicher, *ibidem*: praví se o *centurii* nějakého *Mocuda* z *Zemplin* kom. (*Mocud centurio*...); u Karacsonyiho v *Regestr. Varadinen.* (1903), str. 256 (k roku 1220).

^{61a)} *Regestrum Varad.*, ed. Karacsonyi, str. *330 a 156; — k roku 1208 („Mert decurio“).

země, Podkarpatské Rusi, přeneseno bylo z Uher vše, co se tam přirozeně vyvinulo, a co na svěží, sociálně málo vyvinuté podkarpatoruské půdě jevílo se cizím a takřka rušivým pro obvyklý způsob jejího života. Do Podkarpatské Rusi přichází tato zřízení právě v době svého rozvoje, kdy Zlatou Bullou krále Ondřeje II., vydanou v roce 1222, dostává se třídě magnátů nejširších práv nad obyvatelstvem tak či onak na ní závislým, kdy se staví touto Bullou mimo kontrolu místních komitátních královských úřadů, tvoříc uzavřenou právní kastu, pouze formálně závislou na samém králi, ve svých vnitřních věcech nepodléhající královskému zasahování.

Stejně postavení jako světší magnáti zaujímal i v Podkarpatské Rusi i osoby duchovní *latinského obřadu*, latinské kláštery a částečně i němečtí kolonisté.

Tak na samém začátku Zlaté Bully král praví, že magnáti osvobozují se od veškerých poplatků, cel i daní, jež obyčejně platiti bylo svobodným (viz § 3.).⁶²⁾ Od těchto státních poplatků osvobození i lidé církve (super populus). Šlechta postavena byla mimo soud nadžupanů. Soudcové nadžupana (později vícežupani) nemohli souditi ani lidí, usedlých na pozemcích magnátů, nebo v magnátských hradech. (Srovn. § 5.) Podnikl-li král vojenské tažení, šlechta nebyla povinna jej doprovázeti a v této výpravě pomáhati. Následoval-li některý šlechtic krále ve výpravě dobrovolně, činil tak za určitý plat od krále. Pouze v případě, kdyby nepřítel vtrhl do země, byl magnát povinen vytáhnouti proti němu. (§ 7.) Ba ani palatin, který, jak sama Bulla praví, „soudí všechny obyvatele země bez rozdílu“, nemohl souditi magnátů v trestních a majetkových záležitostech, v nichž mohl rozhodovati pouze samotný král (§ 8.). Jak těžké bylo postavení svobodného selského obyvatelstva již v té době, viděti ze samé Zlaté Bully, která jasně zdůrazňuje ustanovení, jež bylo už tehdy stále porušováno — aby jobadioni (Iobagyones castri — zemědělské, vojensky povinné obyvatelstvo, usazené na pozemcích hradních) užívali svých svobod, které jim odedávna „byly dány králem Štěpánem Svatým“ (srovn. § 19.). Rovněž práva hostů (hospites, cizinců, kupců) nemají býti šlechtou porušována. Zlatá Bulla snaží se čeliti i tomu, aby v komitátním zřízení úřednické hodnosti nebyly dědičné (srovn. § 16.) a nestávaly se takto často sinekurami v rukách magnátů. Veškerá volná shromáždění místního svobodného obyvatelstva, jeho obvyklé občanské sněmy byly přísně Zlatou Bullou zakázány (srovn. § 6.), čímž byly po-

⁶²⁾ V Corpus juris i u Endlichera stojí libras denariorum — Denary, které placeny byly svobodnými lidmi. Srovn. Colomani Lib. I., str. 45. — *M. Kovachich* ve svém „Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros“ (sv. I., str. 81) zmiňuje se, že „census liberorum (v době krále Kolomana) — fuerunt octo denarii“.

rušeny tradice země, potvrzené dekretem krále Ladislava Svatého a postavené na stupeň státního zákona.⁶³⁾

Posuzujeme-li theoreticky Zlatou Bullu krále Ondřeje II. s hlediska zájmů svobodného obyvatelstva Podkarpatské Rusi, nedotýkající se reálních následků, které vnesla do života svobodného neprivilegovaného obyvatelstva Podkarpatské Rusi, musím říci, že tato Zlatá Bulla byla jen smutným zjevem v životě obyvatelstva Podkarpatské Rusi. Svými ustanoveními popírá Zlatá Bulla to, co pozitivního v této zemi život vypracoval, nedávajíc navzájem nic kladného, ba ničíc dokonce i to, co administrativní a komitátní zřízení nejenom uchovávalo, ale i upevňovalo. Karpatoruské obyvatelstvo, jež se dostalo na soukromé magnátské pozemky (v důsledku hojného rozdělování královských statků magnátům), vylučovalo se vydáním Zlaté Bully z královského a komitátního soudu, osvobozovalo se od daní i povinností ke státu, a stavěno pod soudní moc a závislost na soukromých privilegovaných jednotlivcích, jejichž poměr k těmto svobodným obyvatelům nebyl normován; byl bezkontrolný. Toto obyvatelstvo, vyjmutu jsouc z kontroly komitátní moci a upadajíc pod hospodářskou moc soukromého majitele, zbaveno bylo současně i své vlastní organisace, čistě občanské, i projevu svého vlastního veřejného mínění zapověděním jakýchkoliv veřejných shromáždění a rad. Fakt, že Zlatou Bullou bylo neustále připomínáno zachování svobody jobadionů, vojensky zavázaných a tedy lépe situovaných zemědělců, ukazuje, že i jobadioni byli již před vydáním Zlaté Bully málo chráněni před panovačností magnátů. Již s prvním příchodem privilegované uherské ingerence na Podkarpatskou Rus, ještě před vydáním Zlaté Bully, v samém počátku XIII. století, ocitla se svoboda místních podkarpatoruských jobadionů rázem v nebezpečí. Během času se toto nebezpečí pro jobadiony víc a více zvětšovalo.⁶⁴⁾

Praktické důsledky Zlaté Bully v Podkarpátí vynasnažíme se ukázati na sebraných bezpečných historických faktech.⁶⁵⁾

Rozšířením práv šlechty a německých osadníků oslabuje se komitátní zřízení, jakož i státní moc župana. Od těch dob stává

⁶³⁾ S. Ladislai Decr. III., 1, v Corpus juris Hungarici. — Srovn. *Fessler*, „Gesch. d. Ungarn“, I., str. 334. — *Erdélyi L.*, „Árpádkor története“, str. 187—192.

⁶⁴⁾ Srovn. *Codex Patr.* VIII., str. 451, kde se praví o darování svobodné obydlené královské země *Kojaty*, patřící hradu šariši, nějakému *Benediktovi*, která „auferendo ab eodem castro et a iurisdictione comitis de Sarus pure et simpliciter eximendo“. — Srovn. *Szentpétery Imre*, „Az Árpádházi kis okleveleinak kritikái jegyzéki“ (1923, str. 111), zmiňuje se také o darování nějakému Petru svobodné země *Weyche*, patřící někdy ke hradu Zemplin.

⁶⁵⁾ Srovn. *Karácsonyi J.*, „Az aranybulla Keletkezése“. Akad. Értek. Tört. 18. köt. 7., sz. (1899). — *Erdélyi L.*, „Az aranybulla társadalma“. (Fejérpataky „Emlékkönyv“ 1917), str. 82 a násl.

se hodnost nadžupana často dědičnou, mnohdy sinekurou, často je stanoven jeden župan několika komitátů. Dále uděluje se úřad župana „za výsluhu lét“, za vojenské nebo jiné zásluhy, přecházejí tak na osoby málo nebo úplně nezpůsobilé k zastávání povinnosti tak důležité. To vše silně zeslabovalo význam komitátu a podkopávalo jej v základech. Pak začaly se tvořiti nové úřady po boku s hodností župana, — jako *hodnost vicežupana* (comes curialis), hodnost *šlechtického soudce*, kteří převzali část funkcí župana, omezující tím jeho základní činnost a podkopávající jeho autoritu a význam. Rozšířením privilegovaného vlastnictví zmenšuje se na minimum soudní funkce župana, — vykonává soud pouze nad hradními sloužícími, kteří mohou každé chvíle zmizeti, a nad zbytky svobodného obyvatelstva, žijícího na královské půdě, neboť soud nad rolníkem a poddaným, usedlým na ohromných prostranstvích šlechtické země, je již nyní dominiální (statkářský).

Privilegované vlastnictví začalo se v Podkarpatské Rusi rozvíjeti nejdříve v Podhoří. Při tom intenzivnost rozdělování půdy začíná již během XIII. století a zvláštních rozměrů dosahuje v XIV. století. Tak na příklad *biskup vacovský* dostává tehdy velké statky v Zemplínském komitátě, které jsou tak významné, že mu umožňují, aby vystavěl na své půdě klášter v Lelesi a opatřil jej svémocně právy a výsadami.⁶⁶⁾ *Král Ondřej III.* obdařuje svými královskými zeměmi (r. 1290) v jižní polovině Užhorodského komitátu *palatina Omodé* z rodu Abo;⁶⁷⁾ v jižní části Marmaroše vládnou rozsáhlými zeměmi usedlí tu křižáci;⁶⁸⁾ německým kolonistům dostává se pak v jižní polovině Berežského a ve střední části Marmarošského komitátu (r. 1329) nejbohatších statků jako: *Vyškovo, Hust, Dolhopole, Beregsaz* a jiné.⁶⁹⁾ Zajímavé je, že i střediska komitátů, residence nadžupanů, administrativní centra i ústředí hospodářské a fiskální správy komitátů leží v Podhoří, dále od hor, — jako *Užhorod, Beregsaz, Boršova, Zemplín*. Příčina toho, proč privilegovaný šlechtický i administrativní element tíhl především k Podhoří, je, že podhorské nížiny Potisí byly mnohem bohatší, než země blíže hor a v horách. Proto Podhoří více vábilo maďarskou šlechtu, než chudá horská půda. Podhorské nížiny Potisí měly již v té době značně vyvinutou zemědělskou kulturu a vysokou kulturu vinařskou, kdežto málo osídlenou, panenským lesem (pralesem) po-

⁶⁶⁾ Fejer, Cod. Dipl. H., VII. 5. str. 213—215.

⁶⁷⁾ Fejer, Cod. Dipl. H., VI., 1.

⁶⁸⁾ Fejer, Cod. Dipl. H., III., 1., str. 153 a 474; ibidem, V. 1., 170; — ibid., IV. 3. str. 40; ibid., VII. 5. 204; — Z listiny Bély IV. z r. 1249 je patrné, že i v zalidněných zemích na jih od Marmaroše hojně byla rozdána křižákům půda, po tatarském vpádu opuštěná. Viz tuto listinu v *Codex Arpad.*, VII. str. 284.

⁶⁹⁾ Fejer, Cod. Dipl. H., VIII. 3. 352.

krýtou a neúrodnou horskou půdu bylo třeba ještě vzdělávati. S rozvojem komitátního zřízení v Podkarpatské Rusi, zakládáním královských hradů a královského fiskálního hospodářství, nalézajícího si již v té době místo i v zapadlých horách, — měl velký rozvoj soukromého privilegovaného vlastnictví v XIII.—XIV. století velký vliv na hospodářskou diferenciaci podkarpatoruské společnosti — na rozvoj různých, sociálně třídních kategorií.

V. Rozdělení společnosti podkarpatoruské na sociální třídy.

Již ve století XIII. vidíme v Podkarpatské Rusi tyto společenské třídy: *zámeční sluhové* (castrenses, servitus castri), *svobodní rolníci* (udvorníci), *bojaři, čili iobadioni* (jobagiones, jobagiones castri), a konečně úplně závislá, *poddanská kategorie služebníků magnátských*, nevolnického rázu.⁷⁰⁾ Nad těmito třídami, nepočítaje třídy komitátských královských úředníků, vynikala třída velkých pozemkových vlastníků — třída aristokratická — *magnáti*, lidé ne místního podkarpatského, ale cizího původu. Hradní sluhové byli podřízeni komitátu a rozdělovali se jednak podle toho, jakou službu konali, a jednak podle poměrů majetkových, a sice: buď to byli sluhové, usazení na hradní půdě, mající i vlastní půdu, svobodnější charakter, nesoucí povinnosti k hradu za půdu, jíž užívali, — anebo polosvobodní, či zcela ne-svobodní sluhové hradu, kteří neužívali žádné půdy a bezprostředně vykonávali denní práce pro hrad. *Udvorníci* byli svobodní rolníci, kteří žili na královských pozemcích, na nikom nezávislí, platící pouze království obvyklou daň.⁷¹⁾ *Iobadioni*, bojaři, — byli lidé privilegovaného rázu — lepší lidé (jó, jobb maďarsky — lepší), kteří byli usazení na svobodných královských pozemcích a měli s dostatek půdy. Jejich původní povinnosti ke státu nebylo obvyklé placení daně z půdy, jako tomu bylo u udvorníků, nýbrž vojenská povinnost k říši; proto jsou často i v listinách nazýváni *jobagiones castri*.⁷²⁾ To byli místní šlechtici, vládnoucí půdou, žijící z ní, ale zároveň povinni v případě vojenské potřeby osobně a ve zbrani sloužiti státu.^{72a)}

⁷⁰⁾ Srovn. Fejer, Cod. Dipl. H., VII. 5, str. 213—215. — Codex Arpad., t. XII., str. 172 a násl. — Codex Patrius, VI., str. 313. — Cod. Patrius, VIII., str. 207. — Fejer, Cod. Dipl., IV. 3., str. 380.

⁷¹⁾ Srovn. *Erdélyi László*, „Arpádkor a magyar állam, tars. művelődés legrégi történet“, str. 192.

⁷²⁾ *Regestrum Varadionense* zmiňuje se o „jobagiones castri Sasvar“ (ugočského kom.), str. 244; — „jobagiones castri de Zotmar (Szathmar)“, str. 196—197 a j. Zde přísně rozlišují se jobagiones castri od castrenses: „jobagiones castri Sasvar, scilicet: Zoboslou, Vtesam, Bagdanum et castrenses de villa Drancy, scilicet: Kraznet, Coetan...“ (str. 124 a 244).

^{72a)} Jobadioni hradští odlišovali se pravděpodobně od jobagiones naturales (Reg. Var., 197) jen některými povinnostmi. Jobagiones naturales sloužili více daněmi ze svých statků. Jobad. castri více připoutáni byli ke hradu.

Iobadioni a udvorníci byly třídy úplně nezávislé, svobodné. Hradní sluhové záviseli na hradu. Avšak před vniknutím velkého privilegovaného vlastnictví na Podkarpatskou Rus byli jak iobadioni a udvorníci, tak i hradní sluhové úplně nezávislí od soukromého vlastníka — magnáta. Než s nenáhlým a postupným rozvojem *velkého* magnátského vlastnictví v Podkarpatské Rusi, vydáním Zlaté Bully králem Ondřejem II. r. 1222, — zvláště s druhou redakcí Zlaté Bully v r. 1267, udělující ještě větší právní plinocenství aristokracii⁷³⁾ — vzniká ponenáhlu v Podkarpatské Rusi silná sociální evoluce. Všechny tyto svobodné třídy pod vlivem mobilisace velkého vlastnictví pozvolna upadají, hospodářsky chudnou a nivellisují se v jednu více méně určitou třídu poddaných. Tyto společenské třídy — iobadionů, udvorníků a hradních sluhů — s rozvojem soukromého privilegovaného vlastnictví — počínaje druhou polovinou XIII. stol. a v stol. XIV. — XV. ponenáhlu klesají, ztrácejí své pozemky a stávají se poddanými. To je přiblížilo statkářským nevolníkům, neboť na druhé straně statkářští sluhové zničením lesů a vzděláváním větších částí půdy pro soukromé privilegované vlastníky, jsou statkářem usazováni na této půdě, čímž postavení magnátských sluhů poněkud se zlepšuje. Úpadek svobodných tříd podkarpatské společnosti a jisté povýšení nevolnického živlu v Podkarpatské Rusi sloučilo obě tyto společenské kategorie — svobodné a nevolníky — v jednu, sociálně závislou — poddanskou třídu. Nejdříve zmizí v poddanské třídě svobodní zámečníci neb hradští sluhové. V první polovině XIII. st. vidíme, jak tito svobodní hradští sluhové bojují za svou svobodu; vidíme na příklad, jak horlivě snaží se zachránit svá svobodná práva *ruští* svobodní sluhové, patřící ke hradu Karasna.^{73a)} Proces sociálního úpadku jobadionů a udvorníků jde postupně a trvá déle; ale XIV. st. je pro stav těchto dvou tříd již velmi osudné. Velmi příznačné pro tento sociální vývoj je, že termín *jobagy*, užívaný s počátku ve svém skutečném významu — *lepšího* — v XIV. — XV. století nabývá významu právního termínu ve smyslu *poddaného*.

Ke konci XIV. století tento proces splynutí svobodných tříd s nevolnickou v jednu sociálně závislou třídu poddaných se již dokonává.

Královské statky a pozemky v Podkarpatské Rusi stávají se vždy víc a více v XIII. věku a ku konci tohoto věku, jakož i v století XIV. předmětem královských přidělů privilegovaným vlastníkům. Král rozdával tyto své pozemky ne místnímu živlu, ale cizímu — uherskému, pod jehož jménem obyčejně se skrýval

⁷³⁾ M. Kovachich, „Suppl. ad Vestig.“, I. str. 134 a násl. de Carasna ... genere Ruthenorum“).

^{73a)} Regestrum Varad., ed. Karacsonyi, str. 180 a *300 („castrenses de Carasna ... genere Ruthenorum“).

šlechtický živel maďarský, nebo jiným osobám, které, ačkoliv náležely k jiným národnostem, povznesše se na vyšší stupeň sociální a přiblíživše se ke dvoru královu, ztratily svůj cizí národní charakter. Splynutím maďarské rodové šlechty se šlechtou maďarskou vznikl v Uhrách zvláštní typ aristokracie všeuherského charakteru: s počátku do jisté míry nacioálně bezvýrazný, později však (částečně už od doby reformace, ale zvláště koncem XVIII. stol.), na nacionálním základě stojící. Maďarská šlechta, která dostávala od krále v XIII. — XIV. stol. v Podkarpatské Rusi půdu, byla zvláště takového všeuherského typu bez jakýchkoliv nacionálních odlišností a rysů, ale s vědomím svých zásluh vůči králi a státu a s pocitem sociální hrdosti a převahy nad třídami, sociálně níže stojícími.

Tato šlechta dostávala s počátku velmi často pusté, neosídlené, anebo málo osídlené pozemky, a bylo na ní, aby je obydli. Ale již v té době v XIII. — XIV. stol. vidíme, že králové rozdávali v Podkarpatsku i území, již osídlená. S počátku rozdávána byla obyčejně jen území s usedlou tam hradní čeledí (*servientes castri*) — což jest zcela pochopitelné, neboť král zde dával svoji královskou zemi s žijícími tu, rovněž svými královskými (hradními) lidmi. Ale již ve druhé polovině XIII. stol. vidíme, že v Podkarpatské Rusi privilegovaný vlastník dostává území, s usazenými na něm udvorníky a jobadiony. Tak najdeme jobadiony mezi poddanými Lelesského kláštera.⁷⁴⁾

Obyčejně se to stávalo tak, že jobadioni zchudnuvše, nebo zadluživše se, sami prodávali magnátům své statky, a poddávající se jim i s rodinou, anebo byvše přinuceni jim se poddati, upadali v nesvobodu a závislost. Takových případů, kde jobadioni prodávají své statky, je na Podkarpatské Rusi mnoho a příčinou toho je pravidelně jejich zchudnutí. Tak jobadion užhorodského komitátu, Čepan prodává s dovolením krále svůj *statek Čepel*⁷⁵⁾ (blízko Užhorodu). Důvodem prodeje bylo, že Čepan zchudnul do té míry, že nemohl již platiti královských daní a proto byl nucen prodati svůj statek (*possessio*) Jakovovi synovi Řehoře Panch.⁷⁶⁾ Z téhož důvodu prodávají 4 jobadioni v roku 1284 své pozemky v *Tybě* (Tyba vocata), v komitátě užhorodském, Felicianovi, synu župana Galle, „... et heredibus einsdem“, za cenu „pro octuaginta marcis“.⁷⁷⁾ V roku 1292 jobadion Petr se svými

⁷⁴⁾ Fejér, Codex Diplomaticus, VII. 5., p. 214.

⁷⁵⁾ Codex Arpadianus, t. XII., str. 172: Král dovoluje „Chepano filii Kuney iobagione castri de Ung cum Stephano filio suo“ prodati „unam possessionem Chepel“, poněvadž on „propter inopiam et pauperitatem suam suum servitium peragere fideliter non posset“...

⁷⁶⁾ Ibidem.

⁷⁷⁾ Codex Pat. VI., p. 313 a násl. — Srovn. *Sztáray Ant.*, „Okleveltára“ (Budapest 1887), str. 30—31; tito jobadioni prodávají jen „tertiam partem terrae eorum“.

příbuznými prodávají polovinu své půdy *Vojan* mistrovi Joob.⁷⁸⁾ V roce 1266, po vpádu tatarském, ocitlo se 10 jobadionů z vesnice *Stretavy*, v užhorodském komitátě, v takové chudobě, že byli nuceni prodati své statky magnátu Filo i za nápadně nízkou cenu — 16 zlatých hřiven.⁷⁹⁾ Uvedené případy prodeje statků jobadiony vztahují se na XIII. století, na dobu druhé redakce Zlaté Bully (r. 1267), kdy statkářští poddaní stávali se úplnými nevolníky statkářů, byvše však za to osvobozeni ode všech státních povinností. To bylo asi jednou z příčin, které způsobily, že i svobodné obyvatelstvo, trpící již tehdy velkou chudobou, dobrovolně podstupovalo nevolnictví, aby se vyhnulo platům a povinnostem ke státu a královskému (komitátnímu) soudu. To se však stávalo jen v prvních dobách po vydání Bully, již magnáti nabyli neomezených práv, ale neprojeví ještě plnou svou bezuzdnost a nevázanost. Dobrovolnému znevolnění napomáhali i sami statkáři, slibující poddaným výhodnou úpravu platů, povinností atd.

Leč toto dobrovolné přijetí nevolnictví, ačkoliv v prvních dobách mělo své důvody, bylo přece jen vzácným zjevem. Ve valné většině případů bylo nevolnictví na Podkarpatské Rusi prováděno násilným porobením obyvatelstva privilegovanými vlastníky půdy. Již shora uvedené případy prodeje jobadionských statků za nápadně nízkou cenu (jako 16 zl. za jobadionské pozemky v *Stretavě*) dokazují, že prodej stal se z donucení. Podle všeho byl prodej statků jobadionských v podobných případech jen vnější formou přechodu takové půdy od zadluženého, anebo vůbec materiálně tísněného svobodného zemědělce na privilegovaného statkáře. Ba často se stávalo, že půda svobodného jobadiona nebo udvorníka přecházela na statkáře pokutou za neschopnost platit daně vládě, následkem chudoby anebo vůbec pro dluhy statkáři, jejichž vzrůst byl často věřitelem uměle zvětšován.

Čím dále postupuje v Podkarpátí vývoj sociálních poměrů, tím více zmenšuje se počet svobodného pracujícího obyvatelstva a vyrůstá početná vrstva nevolného obyvatelstva, úpíícího pod tíhou neomezené moci vlastníka.

Zlatá Bulla trvale porušila sociální rovnováhu, čímž svobodné obyvatelstvo Podkarpatské Rusi nezadržitelně šlo k sociální a právní záhubě. Zlatá Bulla osvobozovala privilegované vlastníky od vykonávání veškerých povinností k státu. Obyvatelstvo, které přecházelo v poddanský poměr k privilegované šlechtě, bylo rovněž osvobozeno od státních povinností, majíc závazky pouze vůči svému pánu, soukromému vlastníku. Všechna tíha placení daní a vykonávání povinností státní spadala na ty svo-

bodníky (jobadiony a udvorníky), kteří byli ještě usazeni na královské půdě, nejspíše podřízeni privilegovanému vlastníku. Komitát byl povinen odvésti králi každoročně určitou daň, která byla vybírána od toho obyvatelstva, které žilo na svobodné půdě a bylo závislé na králi. Čím více ubývalo svobodného obyvatelstva na Podkarpatské Rusi, tím více vzrůstaly státní platy a tíže doléhaly na svobodné, počtem ztenčené obyvatelstvo.⁸⁰⁾ Je tedy přirozené, že svobodný jobadion nebo udvorník klesal hospodářsky hlouběji a hlouběji, přicházel na mizinu a volens—nolens stal se závislým na privilegovaném bohatém vlastníku, a to tím spíše, že byl často nucen obracet se k němu o pomoc v záležitostech hmotných, zvláště v případech, kdy byl nucen zaplatit státní daně, jež od něho vymáhal komitát a které převyšovaly jeho platební sílu. To jej činilo hospodářsky závislým na takovém bohatém statkáři a konec konců stal se insolventním dlužníkem velkostatkáře, což jej donutilo k úplnému nevolnictví, k prodeji svobodné půdy i majetku za polovinu jejich hodnoty, často ještě i za méně, a k upadnutí do stavu poddanského. Již koncem XIII. století vidíme na Podkarpatské Rusi rozsáhlé statky privilegovaných vlastníků, kteří na své půdě mají všechny kategorie bývalých svobodných i nesvobodných lidí, ale kategorie ty tehdy již tvoří právně stejnorodou skupinu: jednolitou, poddanskou vrstvu. Národním příkladem těchto poměrů, jakož i jasný obraz tehdejšího velkostatku podává soupis jmění *Lelesského kláštera* z XIII. století. Biskup *vacovský*, zakladatel tohoto kláštera, podělil polosvobodné muže a ženy půdou a hospodářským inventářem, začež tito byli klášteru zavázáni různými povinnostmi.⁸¹⁾ Na vyzvání správce statku museli vykonávat různé práce na různých místech tohoto rozsáhlého panství. Mezi svými poddanými rozeznával však biskup dvě kategorie — polosvobodné a nevolníky. Polosvobodnými nazýváni byli patrně ti, kteří ze svobodného stavu (udvorníci, jobadioni) přešli zároveň se svou půdou do poddanského stavu.

Nevolnická kategorie (čeled') tohoto kláštera, byla podle všeho stavu nesvobodného již dříve, zůstavši v něm, až do doby popisu klášterního jmění, kdy vlastník jeho, zmíněný biskup, pozdvihl některé z nich tím, že jim dovolil vykonávat čestnější povinnosti, jako byla ochrana kláštera v jeho sporech, starosti o klášterní jmění atd. K vykonávání těchto zvláštních povinností ke klášteru byla oddělena od nevolnické kategorie čeledi neveliká část; ostatní ponecháni ve svém dřívějším postavení. Dále se uvádí v tomto popise, že tento biskup svobodnější ze své čeledi (polosvobodné) obdařil výsadami, následkem čehož byli tito polosvobodní povinni k příkazu svého opata aneb mnicha

⁷⁸⁾ Codex Pat. VI., p. 396 a 397.

⁷⁹⁾ Fejér, Cod. D. H., IV. 3., str. 80. Tito bojarové přišli na mizinu po tatarském vpádu: „post plagam Tartarorum in tempora necessitatis“.

⁸⁰⁾ Srovn. *Milhoffer S.*, Magyarorsz. közgaz., str. 45 a násl.

⁸¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VII. 5., str. 213—215.

neprodleně vyplniti své povinnosti; při tom vypočítávají se nejen čestnější povinnosti, které tito polosvobodní musí konati, ale i povinnosti „nižší“ — hospodářské. Zde se mluví o 70 čeledínech, nepočítaje v to jejich syny, kteří byli povinni sloužiti svému pánu spolu se svými syny. Kromě toho podléhala biskupovi četná čeleď, jejíž povinnosti biskup v tomto popise naznačuje. Každý čeledín byl povinen sloužiti svému pánu i se svou ženou, syny a dcerami. Postavení čeledi bylo již čistě otrocké. Tvořila část živého inventáře magnáta a byla povinna otrockými pracemi zároveň se všemi práce schopnými členy své rodiny. Některým čeledínům přidělovány byly povinnosti odborné. Tak nacházíme v popise kláštera čeledíny se speciálním určením, jako: mlynáře, kuchaře, včelaře, hajného atd.⁸²⁾ „Všichni tito klášterní poddaní,“ praví popis, „na vždy vymaňují se ze všeliké moci a jurisdikce — ať žijí v jakémkoliv komitátě, nebo místě státu — a nikdo kromě krále a mnichů dotyčného kláštera nemá právo souditi, nebo volati jich před cizí soud.“ Mezi jiným mluví se v popise i o jistém jobadinovi, který se klášteru dobrovolně poddal a odevzdal mu svoji půdu.⁸³⁾

Mezi těmito různými kategoriemi čeledi, zavázanými klášteru různými povinnostmi a sloučenými v jednu stejnorodou vrstvu poddanskou, rozeznáváme představitele různých tříd společnosti, splynulých nyní v jednotnou podřízenou masu — čeleď. V popise sice nejmenují se udivníci, ale jak se zdá, bylo v této kategorii s dostatek čeledi, kterou biskup nazývá „polsvobodnou“ („minoris libertatis“).⁸⁴⁾

Ve vlastních Uhrách (Maďarsku) předbíhal sociální vývoj tuto evoluci v Podkarpatské Rusi téměř po 400 let (X.—XIV. stol.) a proto tam mohlo dojít k podobnému sociálnímu seskupení cestou klidnou. Vidíme i případy, že jak jobadioni tak i svobodní rolníci (udvorníci) upadají sice na jedné straně v stav poddanský, ale na druhé straně měli opět možnost povznést se i na vyšší sociální stupeň a dosáhnouti dokonce šlechtických práv a výsad za různé služby, prokazované králi a státu.

Na Podkarpatské Rusi shledáváme vůbec velmi málo případů nobilitace. Jest to nobilitace *užhorodského jobadiona Dionisija* za mimořádné služby, jemuž král Ladislav daruje listinou z druhé poloviny XIII. st. — z roku 1280 — statky a práva a prohlašuje při této příležitosti mezi jiným toto: Dioni-

⁸²⁾ Fejér, Codex Dipl. H., VII. 5., p. 213—215.

⁸³⁾ Fejér, Cod. Diplom. H., VII. 5., p. 213: „Praeterea nos fidelitatis ipsius (biskupa) obtentu cunctos eiusdem ecclesiae populos in perpetuum tanta libertate donavimus, ut nullus in toto regno, in quacumque parochia idem populus sit constitutus, preter regem et eiusdem ecclesiae fratres, super quilibet causa praesumat casu aliquo iudicare vel tante iudicem alium trahere iudicandum“.

⁸⁴⁾ Ibidem, VII. 5., p. 214.

sus filius Cheeme iobagio castris Hwung in exercitu in Hood cum infidelibus Comanis, vyznamenal se, a proto „Dionisium praenotatum aut ipsius heredes una cum duabus villis suis *Chepeel et Moschyo* in eodem comitatu Hwung de iobagionatu castris nostri praenotati exemimus et nobilitavimus in medio baronum nostrorum ac sub tutelam vexilli nostri statuimus“.⁸⁵⁾ Podobný případ nobilitace vidíme o něco později (r. 1326) v Marmarosi, — kdy nějaký *Stanislav* obdržel od krále *půdu Surdok* a byl povýšen za šlechtice.⁸⁶⁾ Ale tyto případy jsou výjimečné. Celá tato massa svobodného obyvatelstva v Podkarpatské Rusi klesá s katastrofální rychlostí a obrací se ve stav poddanský, závislý na privilegovaném vlastníkovi. Při tom celý tento sociální převrat, který byl proveden s takovou rychlostí, nelze vlastně ani nazvat evolucí (v pravém slova smyslu), neboť celý sociální proces na Podkarpatské Rusi má spíše ráz sociálního převratu, než důsledného vývoje sociálních poměrů. To se vysvětluje tím, že privilegovaná třída, která způsobila tento převrat, přišla na Podkarpatskou Rus vyvinutá a určité vyhraněná, se všemi neomezenými kategoriemi požadavky, vcházejíc tu ve styk s obyvatelstvem, třídě málo vyspělým a rozhodně vystupujícím s požadavky, sledujícími výhradně třídní zájmy svých privilegovaných členů, podporovaných vládou. Ve vlastních Uhrách (v samém Maďarsku) rozvoj šlechtické třídy probíhal paralelně s rozvojem jiných tříd, čímž zápas mezi nimi stal se stejnoměrnějším a tím získali nešlechtičtí členové svobodných tříd čas vybojovati a zasloužiti si privilegie.

V organisovaný a systematický sociálně-hospodářský styk s ostatními Uhrami vstupuje Podkarpatská Rus dosti pozdě. Ve svém politickém, sociálním a administrativním zřízení neprošla dobou Štěpána I., dobou rozdělení Uher v části (župy), v čele s představiteli vznešených rodů, neprošla ani klidným vývojem vnitřních reforem za doby Ladislava I. a Kolomana I. Počátek této sociálně-hospodářské a administrativní organisace Podkarpatské Rusi vidím v době uherských králů Emericha I. a Ondřeje II. Bylo to v čase, kdy opakující se povstání Ondřeje proti bratru Emerichovi silně oslabilo královskou moc.⁸⁷⁾ Ondřej snažil se magnáty získati za každou cenu štědrým rozdělením půdy i se svobodným obyvatelstvem a to nutilo i Emericha kupovati si věrnost těchto magnátů rozdělením nových a nových zemí a výsad a dovolovati jim vše, co si jen budou přát. Tak stával se král i říšská pokladna stále chudšími a slabšími. Bohatství a síla dynastií magnátských rostly. Beztrestnost, na niž spoléhali, povolovala uzdu

⁸⁵⁾ Codex Pat. VIII., p. 207.

⁸⁶⁾ *Mihályi János*, „Máramarosi diplomák“, str. 6—7.

⁸⁷⁾ *Fessler*, „Geschichte v. Ungarn“, Bd. I., str. 305.

jejich vášním a zvětšovala jejich odvážlivost a požadavky.⁸⁸⁾ V tomto boji Ondřeje s Emerichem nenasytnost dynasti byla tak velká, že král by byl už neměl z čeho je upokojit, kdyby nebyl obrátil pozornost na země, s počátku svým materiálním bohatstvím málo vábíci, s ruským a slovenským chudým obyvatelstvem a s nevzdělanou půdou, většinou lesnatou.

Od té doby začalo tedy rozdávatí půdy na Podkarpatské Rusi i s jejím svobodným obyvatelstvem uherským dynastiám a různým královským oblíbencům. První závažné privilegované ingerence udály se v Podhoří Podkarpatské Rusi za vlády uherského krále Emericha (1196—1205). Mnohem intenzivněji vzniká tato šlechtická ingerence za vlády uherského krále Ondřeje II. (1205—1235), zvláště od doby vydání Zlaté Bully. Avšak brzy po tom *tatarské zpuštění země* (1241—1242) zdrželo proces, rozdávatí půdy v našem kraji. Zesílení přidělování půdy magnátům lze tu pozorovati od konce šedesátých let XIII. století, od doby druhé redakce Zlaté Bully (1267), kdy šlechta nabyla neomezených práv. Přidělování půdy v Podkarpatské Rusi privilegované šlechtě děje se ostatně zvláště nyní, po tatarském zpuštění, velmi často za účelem rychlejšího osídlení těchto míst. O uvedených starostech králů zvláště jasně mluví listina *krále Bely IV.*, vydaná v roce 1268⁸⁹⁾ a také listina vydaná v roce 1256 na jméno spišského nadžupana Jordana, v níž král uznává velké jeho zásluhy, kterých si získal osazením a novou kolonizací zpuštěné země.⁹⁰⁾ Ke konci panování posledního Arpadovce, *krále Ondřeje III.* († r. 1301), velká část půdy Podkarpatského Podhoří byla už v rukou soukromých privilegovaných vlastníků.

Jobadioni v Podhoří, kteří jsou nazýváni v aktech „svobodnými“, ve skutečnosti jeví se, většinou následkem zadluženosti, otrocky závislími na šlechtě. Upadajíce v porobu, nesměli jobadioni a udvorníci opustiti svou půdu, dokud nezaplátili dluh svým věřitelům. Tímto způsobem připoutávali se k půdě, byli nuceni přijmouti veškeré podmínky svých věřitelů a tak se zotročovali.

Král Ondřej III., který se sám ocitl v úplné závislosti na mocně vzrostlé oligarchii šlechtické, téměř bez svobodného zemědělského, nešlechtického, obyvatelstva, pochopil toto položení země. Snažil se, postaviti se proti anarchistickému magnátstvu, jakož i proti zničení svobodného rolnického lidu, ale nezmohl nic. *Na sněmu, svolaném v roce 1298 do Pešti*, přinutil král sněm, aby přijal bod, kterým se stanoví, aby svobodní obyvatelé (jobadioni) „měli svobodnou vůli odejítí od svého magnáta a protekcí

⁸⁸⁾ Erdelyj L., „Árpádkor története“ (1922), 120, 173 a násl.

⁸⁹⁾ V této listině *král Bela IV.* mluví sám takto o tom: „de omnibus mundi partibus homines tam agricolas quam milites ad repopulandum terras edicto Regio studuimus convocare“ (vytišt. u Chr. Engele, „Gesch. der Ungarn“, I., str. 359).

⁹⁰⁾ Wagner, „Analecta Scepus.“, I., str. 135.

tohoto podříditi se jinému magnátu, jehož si volí sami“.⁹¹⁾ Toto nařízení sněmu nadevše jasněji dokazuje, v jakém postavení bylo tehdy „svobodné“ obyvatelstvo. Dokazuje, že ve skutečnosti stávalo se víc a více závislým na magnátovi a že král byl naprosto bezmocen, aby ulehčil osudu svobodného obyvatelstva. Na tomtéž sněmu bylo usneseno, že porobeným a k půdě připoutaným „svobodným“ jobadionům se dovoluje opustiti půdu a svobodně přecházeti s místa na místo.⁹²⁾ Tohoto bodu však magnáti de facto neuznali, naopak snažili se všemožně svobodné obyvatelstvo připoutati k půdě.⁹³⁾

VI. Celkový názor o vnitřním zařízení hospodářského života.

Porobení rolnické země, přechod této svobodné půdy na statkáře, přechod svobodného obyvatelstva do závislosti na statkářích, připoutání svobodného lidu k půdě, — toť obvyklý zjev té doby všude v západní i střední Evropě. Podkarpatská Rus v tom ohledu představuje jen jeden ze vzorů takového zařízení s některými svými zvláštnostmi, souvisejícími s národními a přírodními podmínkami Podkarpatské Rusi. Všechno sociálně-hospodářské zařízení Podkarpatské Rusi, které mělo své počátky v prých dobách jejího historického života a pokračovalo v rozvoji během celého středověku, lze si představit takto: Pod svrchovaností magnáta, obdařeného zvláštními právy a výsadami, jest několik tříd závislých lidí, kteří jsou zavázáni svému pánu různými povinnostmi. Každému takovému magnátu náleží především panský dům *aula domini* s hospodářskými staveními, zahradou atd.,⁹⁴⁾ potom různé pozemky, které se dělí na dvě části: Jedna z nich — *panská půda* — *terra dominica*, slouží k bezprostřednímu užítku magnáta, druhá část — *lidská půda* — *terra hominum*, je obdělávána závislými lidmi, poddanými statkáře, k jich vlastní obživě.

Prameny chovají data o rozličných povinnostech, tížících poddané. Všechny tyto povinnosti jsou vhodně rozděleny na dvě hlavní kategorie: 1. *obyčejná robota*, tak zvaná každodenní práce, konaná u každého dvora (*porta*) dva — tři dni v týdnu, po celý rok; 2. *dodatečné, mimořádné práce* v době podzimního a jarního orání, jakož i sklizně sena a obilí. Kromě roboty spočívaly na poddaných, závislých rolnících ještě rozličné naturální a peněžité povinnosti, které se různily dle jednotlivých statků.^{94a)} Při tom

⁹¹⁾ Fessler, „Geschichte v. Ungarn“, Bd. I., str. 454.

⁹²⁾ Milhoffer S., „Magyarország közigazdasága“. (Budapest 904)

Sv. I., lap. 25.

⁹³⁾ Ibidem, lap. 25.

⁹⁴⁾ Fejér, Cod. Diplom. H., IX. 4., str. 528.

^{94a)} Třídenní práce roční každé selské rodiny pro ruské kněze, která zachovala i se v řadě vesnic Podkarpatské Rusi až dosud, je také asi ohlasem *mimořádných prací* ustanovených „Kenezskými listy“ ve středověku.

míra povinností a prací, konaných rolníkem, byla obyčejně v proporcionálním poměru k velikosti přiděleného mu pozemku. Rolník, mající poloviční příděl, konal pouze polovinu povinností proti tomu, kdo měl plný podíl (telek).

Panská půda neoddělovala se v prvních dobách tak přísně od rolnické (sédlacké) a připouštělo se též volné společné vyhánění skotu na nezabraná pole a louky. Pasení dobytka jak panského tak i selského bylo tu ovšem dovoleno až po sklizni trávy a obilí. Panská půda nejen že byla v určitou dobu roku používána pro pastvu selského skotu, nacházela se však též — byť i ne vždy — v mnohých dokázaných případech v mezipásmech střídavě s půdou selskou.⁹⁵⁾

Převládající soustavou zemědělství po celý středověk byla tam metoda tříhonná. Nevyhnutelnou součástí tříhonného systému tvořilo stálé pastviště. Jak již řečeno, bylo toto pastviště obyčejně společné pro statkářský i selský skot. Při popisech selského majetku není nikde zmínky ani o lese ani o pastvinách („výhony pro dobytek“) — zjevná to známka, že sedláci pásli svůj skot na panských pastvinách.

Sedláci, patřící k jednomu statku, užívali své přidělené půdy podle obecního práva, připomínajícího do jisté míry dobře známé zvyky ruských selských obcí, zvláště selských obcí v Jižní a Západní Rusi v době litevsko-ruské s jejich „dvoriščným“ zužitkováním půdy.⁹⁶⁾

Tato skutečnost vysvětluje se pokusy selské obce upravit každému členu přidělenou půdu. Při takovém přidělu přirozeně existovalo nucené osívání. Veškerá půda dvoru pokládána byla za celek, v němž každý jednotlivec byl nucen podřizovati se zavedenému systému hospodářství. Pokusy magnáta měniti ustálenou zákonnost hospodářského pořádku byly by se setkaly s odporem jeho lidí a proto se ani nepokoušel překážeti pravidelnému chodu hospodářství na svých pozemcích.

Na základě nynějšího rozpoložení podílů selské půdy i půdy statkářské, silně mezipásemní, můžeme usuzovati, že tato *mezipásemnost půdy* existovala od nepaměti. Tato mezipásemnost půdy, jakož i povinné osévání svědčí o tom, že v selských obcích

⁹⁵⁾ Při rozdělení statku, neb při utvoření nové vesnice často vidíme v našich pramenech, kolik nepořádků se vyskytlo, kdy stanovily se nové hranice, nové vesnice, zvláště s mezipásemní půdou. Vidíme ku př., s jakou těžkostí podařilo se majiteli několika vesnic určití hranice vesnice Damoš (v r. 1359) a ustanoviti tyto hranice mezi Damošem, vesnicí Vezekem, vesnicí Kašarlovym a vesnicí Lekežem (srovn. *Fejér*, Cod. Dipl. H., t. IX. 3., str. 67—70). — Taková mezipásemnost vidí se při rozdělení majetku *Velké Michalovce*, Zemp. k., — srovn. Sztaray, „Oklevelt.“, 96 a násl. a 132.

⁹⁶⁾ *Leontovič, F. I.*, „Крестьянскій дворъ въ Литовско-русскомъ государствѣ“ — *Dovnar-Zapolskij, M.*, „Очерки по организации Западно-русскаго крестьянства въ XVI вѣкѣ“, str. 6 a násl., 201 a násl.

musilo někdy existovati rozdělení půdy, při čemž dbalo se pokud možno stejného a spravedlivého rozdělení mezi členy.

Do poslední doby nalézáme v Podkarpatské Rusi, v některých místech ornou půdu jednotlivých obcí, která nebyla rozdělena jednotlivým vlastníkům. Při tom majetek každého takového vlastníka se skládal ze mnohých úzkých a mezipásemních dílců. Od doby osetí až do žní náležely tyto pozemkové dílce jednotlivým hospodářům k soukromému užitku. Po žních pak měnily se v obecní pastviska. Tak dělo se i s používáním stálých luk a pastvišť.

Charakteristickým rysem hospodářského řádu Podkarpatské Rusi v řečené době dynastie Arpádovců (XIII. stol.) bylo panství naturálního hospodářství. Selské obyvatelstvo, které tvořilo většinu země, žilo téměř výhradně prací svých rukou, vydělávajíc na vlastním hospodářství vše nezbytné a ukládajíc stranou jen nepatrné přebytky.

Teprve později (od poloviny XIV. stol.) v městech na Podkarpatské Rusi počíná se vyskytovatí řemeslnický průmysl, počítající s odbytem.

Výměna a obchod v té době (XIII. stol.) v Podkarpatské Rusi téměř ještě neexistovaly. Začaly se vyvíjeti rovněž až později, když tam začal svobodný městský život (od první poloviny XIV. stol.).

B. SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY SELSKÉHO OBYVATELSTVA V XIV.—XV. STOLETÍ.

VII. Význam hradů v hospodářském životě.

Dějepisné prameny Podkarpatské Rusi, jak jsme viděli, shledávají její Podhoří již osídleným. Horská část Podkarpatské Rusi v počátcích svých dějin téměř ještě vůbec obydlena nebyla a shledáváme se tam v té době jen v horách s ojedinělými hlídkami, osadami a vesnicemi.

Proces zalidňování směrem od osídleného Podhoří k horám a postupné zalidňování těchto částí Podkarpatské Rusi začíná už ve stol. XIII. Často v tomto procese rozšíření obyvatelstva hrála velkou roli stavba královského hradu v neosídlených divokých místech, který takovým způsobem stal se přední stráží a záštitou obyvatelstva, kolonisujícího tato místa. Tak o tom přímo mluví listina domněle z roku 1209 (ale už v XIV. stol. padělaná) u příležitosti obnovení hradu *Ujvara*: „Castrum Ujvar, in finibus Polonorum... est de novo erectus ex singulari praedecessorum nostrorum admissione, in montibus desertis ut eo commodius et securius homines per illa loca desserta ambu-

lare atque ibidem insimul facilius convenirent homines et villas in montis radice plantarent“.⁹⁷⁾

Tak bylo i s hradem *Vyškov* v Marmaroši, když král Ondřej III. svou listinou z roku 1300 odevzdával místním obyvatelům, aby jim sloužil za opěrný bod a záštitu v neosídlených divokých, lesem pokrytých horách.⁹⁸⁾ To mělo veliký význam pro obyvatelstvo, neboť takový hrad byl mu jakousi ochranou, dále měl svůj význam i pro královský fiskus, neboť se v něm obyčejně usazovali hradní úředníci, kteří dbali, aby povinnosti obyvatelstva ke státu byly pravidelně plněny, jakož i aby platy místním obyvatelstvem byly pravidelně odváděny.

Feudální hrady takového druhu měly v té době svůj nemalý význam v sociálně-politických poměrech kraje. Byly prvními centry; kolem nich se začalo seskupovati nezcela ještě usedlé obyvatelstvo. Již ve XII. století v dolejších kraji podkarpatského Podhoří vidíme obyvatelstvo, začínající se tam poznamenale rozšiřovati; a v XIII. století nalézáme v tomto jižním kraji podkarpatského Podhoří již řadu takových prvních hradů, jako *Užhorod*, *Zemplin*, *Boršova*, *Hust*, *Šaryš*, které se zároveň ve většině případů staly i středisky zavedeného tam komitátního zřízení.

Hlavní význam takových hradů byl však čistě administrativní a vojenský. Co se týče kolonisace nezalidněných míst, měly tam tyto hrady význam jen podružný, poněvadž jich bylo málo. Měly vliv pouze na obyvatelstvo, usazené na hradní půdě a patřící k hradům.

VIII. Německé právo ve vesnicích Podkarpatské Rusi.

Bylo tedy nevyhnutelně třeba najít jiný způsob zalidňování pustého území Podkarpatské Rusi. Hospodářská politika v XIV. století, ba od konce stol. XIII., používala k osídlení území v Podkarpatské Rusi v té době známého německého prostředku kolonisace „*povolávání*“, čili „*Schulzerei*“.

Tento způsob osazování prázdného území spočíval v tom, že majitel takové půdy uložil určité osobě zalidnit jistou část půdy práce schopnými kolonisty. Prostředník, který vzal na sebe povinnost osídlení pusté země, nazýval se na západě Podkarpatské Rusi „*Scultetus*“, „*Schulze*“, „*soltys*“, „*солтис*“, ve východní pak části Podkarpatské Rusi obyčejně se jmenoval „*kenez*“, „*кенець*“. Vlastník pak, ukládající takovému podnikateli zalidnění své půdy, nazýval se v maďarském právu „*földes úr*“.⁹⁹⁾ Majetník

⁹⁷⁾ Fejér, „Cod. Dipl. Hung.“, III. 1., str. 79.

⁹⁸⁾ Fejér, „Cod. Dipl. Hung.“, IV. 2., str. 253: V této své listině král Ondřej III. motivuje odevzdání tohoto hradu mezi jiným i tím, že tento hrad nyní „nám (t. j. králi) a říši naší nevelmi potřebný“.

⁹⁹⁾ *Erdelyj L.*, „Árpádkor tört.“, str. 190 a násl.

půdy v takových případech obyčejně ustanovoval, která část jeho půdy má být osídlena, někdy pak i určoval přibližný počet obyvatelů pro takovou osadu. Dále vlastník obyčejně osvobozoval nově usazené obyvatelstvo na určitou řadu let — na 12, 15, 16 let¹⁰⁰⁾ — ode všech daní a povinností, aby se mohlo na zaujaté půdě hospodářsky zaříditi. Zároveň však vlastník prostřednictvím kenezě — soltyce uzavíral s těmito osadníky smlouvu, v níž se mimo jiné ustanovila lhůta, kdy osadníci mají začít s plněním svých povinností a s odváděním daně vlastníku pozemků. Tato smlouva vlastníka s osadníky na jeho půdě nazývala se *kenezský list* — *kenézlevel*.¹⁰¹⁾ Kenezský list kladl vždycky za podmínku, že osadníci nemají být lákáni z cizích statků. Obyvatelstvo takové nově tvořené osady bylo povinno na základě této smlouvy konati majetníku statku jisté služebnosti (*servituty*). Každý osadník musil obyčejně dávat desátky svého živého inventáře a plodin z přídělů půdy. Kromě toho byli osadníci povinni konati rozličné práce pro majetníka statků. Tak na př. obyvatelé Berežské Verchoviny, náležející k mukačevskému hradu (který na svých pozemcích také zakládal osady na základě „*Schulzerei*“), byli povinni různými službami: setkáváme se tu s krejčími, kteří musili šít oděv pro hradní potřebu, dále nacházíme tu posly, lidi, určené k různým poselstvím pro svou domni (Briefboten).¹⁰²⁾ Někdy celé takové vesnice měly zvláštní službu, tak na př. obyvatelé, Rusíni *Oros-Tokaje* v zemplinském komitátě, náležející k dominii Čičevě (Csicsva), byli pastevcí koní Batoryho.¹⁰³⁾ V téže dominii vyskytují se obyvatelé, jejichž povinností bylo jen čistiti komíny — *komíníci* — a byli i tací, kteří byli povinni jen topiti v kamnech v hradu — *topiči*.¹⁰⁴⁾ — atd. Obyvatelé pak vesnice *Velikých Lúček* v berežském komitátě byli povinni svému mukačevskému pánu dopravovati dopisy,¹⁰⁵⁾ s počátku mezi Mukačevem a Košicemi, později pak mezi Mukačevem a Beregsázem.

Soltys nebo *kenez* byl obyčejně osvobozován od plnění veškerých povinností k vlastníku. Hodnota kenezě byla dědičná, přecházela s otce na syna. Stál v čele takové, jím osazené vesnice, byl pokládán za představeného a dohlížel na pravidelné odvádění platů majiteli, jakož i na plnění povinností obyvatelstva. Majetník osady odevzdával obyčejně kenezovi i soud nad obyvateli. Selské obyvatelstvo takové vesnice nemělo práva bez dovolení kenezě přijmouti do své obce nové osoby. Kenez za svou práci a námahu dostával v osadě část půdy, při čemž byl od placení

¹⁰⁰⁾ Fejér, „Cod. Dipl. Hung.“, VI. 1., pag. 375 a násl.

¹⁰¹⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., str. 62.

¹⁰²⁾ Ibidem, str. 64, pozn. 3.

¹⁰³⁾ Hodinka, Antál, — ve vyd. „Ethnogr. d. Ung.“, jeho článek „Ruthenen“ (str. 104).

¹⁰⁴⁾ Ibidem (totiž Hodinka, Antál).

¹⁰⁵⁾ Bidermann, „Die Ungarischen Ruthenen“, II. Teil, str. 64.

daně, jakož i ode všech povinností, plynoucích z půdy, obyčejně osvobozen.¹⁰⁶⁾ V některých vesnicích kenez dostával kromě toho i plat od obyvatelstva za jeho soudní vyšetřování.¹⁰⁷⁾

V celé spouště materiálu z XIII., XIV. a XV. století nalézáme mnoho soudních vyšetřování, vznikajících ze sporů mezi majiteli a kenezi. Týkají se hlavně oboustranného neplnění podmínek, mezi nimi ujednaných. Listiny těchto stížností, žalob a soudních vyšetřování seznamují nás blíže i se vnitřním životem a organizací takové selské „hromady“ (obce), založené — „more Saxono“. Tak na př. zajímavý je spor o nově osazenou půdu, který byl soudně vyšetřován v roce 1294 a vznikl mezi *Ivanem*, spišským opatem kláštera Blahoslavené Matky Boží a jeho kenezem *Helbrandem*, kteří založili na pozemcích jmenovaného kláštera dvě osady: *Hranič* a *Kobač*.¹⁰⁸⁾ Spor tento projednával se u *smírčího soudu* (na tretějskom sudě). Tohoto soudu účastnili se: jako soudcové tři představení zmíněného kláštera, tři své zástupce vyslal tam *Helbrand* a třetí v tomto sporu byla strana neutrální, zastoupená samým nadžupanem komitátu *Baldom*, který byl arbitrem mezi oběma stranami.¹⁰⁹⁾

Rozhodnutí tohoto soudu bylo, aby část půdy v obou osadách (Hraniči i Kobači), která příslušela za práci kenezi *Helbrandovi*, dále jím získaný majetek, jakož i „molendia, piscatoria in utraque villa“ etc. — náležely *Helbrandovi*. Co se pak týče různých důchodů a servitutů („de omnibus proventibus, redditibus pariter et servitis“ etc.), rozhodnuto, aby dva díly jejich připadly klášteru a jeden *Helbrandovi*. Dále bylo stanoveno, aby soudní záležitosti těchto dvou osad řídil ze dvou částí klášter a z jedné kenez *Helbrand*. Vykonávati však soud v těchto dvou osadách mohl kenez *Helbrand* pouze za přítomnosti opata, nebo jeho zástupce; sám souditi *Helbrand* v těchto sporných vesnicích neměl práva.

V listině z roku 1295, svědící o osazení krajiny *Solomkov*,¹¹⁰⁾ mezi jiným se praví, že po uplynutí 15 let, v nichž osadníci byli osvobozeni od veškerých daní, byli povinni platiti majitelům za dílec jimi obdělávané půdy každoročně peněžní částku a kromě toho v den výročí posvěcení chrámu (posvícení) musili odváděti majiteli dary, a sice: z každého dílce země po jedné slepici, jednom chlebu a míře ovsa, a celá vesnice kromě toho byla

¹⁰⁶⁾ Ibidem, str. 62.

¹⁰⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl., VI. 1., str. 375 a násl.

¹⁰⁸⁾ Fejér, „Cod. Dipl. H.“, VI. 1., 332—335.

¹⁰⁹⁾ Fejér, „Cod. Dipl. H.“, t. VI. 1., p. 332: tato třetí strana „septimus eorumdem fuit tamquam mediator Magister Praefectus curialis comes Baldi Comitiss Scepusiensis“, který jako nadžupan byl nejpovolanější osobou v soudní věci.

¹¹⁰⁾ Fejér, Cod. Dipl., VI. 1., 375—376.

povinna dávatí vykrmenou ovci a plát vosku.¹¹¹⁾ S odváděním podobných darů setkáváme se v celé spouště listin, vztahujících se i k jiným vesnicím Podkarpatské Rusi, jenže s různými změnami v rozličných osadách. I v této listině ukládá se kenezi (*Wernerovi*) povinnost vykonávati společně s majiteli soud nad svými osadníky. Z hojných listin vidíme, že takový soud vykonávali i sami kenezi, bez účasti vlastníků. Za soud placeny byly vždy soudní poplatky soudícími se stranami. Dvě třetiny obyčejně dostával majitel statku a jednu třetinu poplatku obdržel kenez. V citované listině z roku 1294 ve sporu mezi vlastníkem a kenezem rozhoduje kolektiv (smírčí soud), ale z řady jiných případů je zjevné, že v podobných sporech mezi statkářem a kenezem rozhoduje král nebo nadžupan. Takový soud mezi privilegovaným šlechticem a níže postavenou osobou byl jedině možný v případě, nesplnila-li jedna ze stran podmínky uzavřené smlouvy o osazení „svolaných“ kolonistů (porušení smlouvy statkářem nebo kenezem). Rozhodující osobou tu byl král, neb jeho zástupce, nadžupan. Soud konal se téměř za těchže podmínek, jako tomu bylo u soudu mezi sobě rovnými (t. j. když obě strany byly privilegovaní šlechtici). Privilegovaného šlechtice mohl totiž souditi jen král. V případě smíšeného soudu, privilegovaného s kenezem, mohl rozhodovati i zástupce královské moci (nadžupan), nebo tretějský soud, v čele s nadžupanem. Když se už takové případy přiházely, bylo nutno je i projednatí. Kenez však byl osobně svoboděn a úplně nezávislý, byl prost povinností a platů z půdy a hodnost jeho byla na majiteli půdy tak málo závislá, že byla dědičnou. Byl závislým pouze ve svých povinnostech, týkajících se osazování, správy osady a vybírání poplatků pro majitele. Mnohý kenez, zvláště na královských pozemcích, stal se samostatným pánem osad jím založených.^{111a)}

Tak s rozšířením kolonisace methodou „Schulzerei“ („more Saxono“), jak praví naše prameny, neočekávaně rychle utvořila se nová třída, s kterou počítali i majetník i královská moc, neboť tato nová selsko-hospodářská organizace byla de facto v rukách této nové třídy. Začátkem XV. stol. ustálila se tato třída kenezů do té míry, že se stalo zvykem nepřijímatí za keneze toho, kdo nemá šlechtického diplomu.¹¹²⁾

Takové osazování půdy, ležící ještě ladem, osazování „more Saxono“, „more Scultetorum“ dělo se v Podkarpátí od západu k východu. S tímto systémem ve větších či menších rozměrech setkáváme se v západních komitátech Podkarpátí až v době posledních Arpádovců. Toto zalidňování more Saxono vidíme na Spiši a Šaryši, částečně v Zemplinském komitátě, již v druhé

¹¹¹⁾ Ibidem.

^{111a)} *Mihályi, J.*, „Máramarosi diplomák“, str. 6, 7, 20.

¹¹²⁾ *Schwartner M.*, De scultetiis, str. 78.

polovině XIII. století. A pravděpodobně, ale jen v malém, se tak děje už v té době i v komitátě užhorodském. V komitátech, jako spišském, začínají se už za časů Arpádovců přičiněním kenezů, jak je vidno z výše uvedené listiny krále Bely IV. z roku 1268, zalidňovat i severní, lesnaté jeho části. Avšak práce kenezů na osídlování vyšších horských míst v západních podkarpatoruských komitátech a slabě obydlených podhorských míst užhorodského, berežského a větší části (více než dvou třetin) marmarošského komitátu spadá již v dobu králů anžijské dynastie a dynastie luxemburské a korvinské. V ugočském a zemplinském komitátě mají kenezi mnoho starostí a práce s osazováním lesnatých jejich částí svým more Saxonorum ještě v době po Arpádovcích.

Conscriptiones dicales, chované v budapeštském Kiraly Orszagos Levéltár, mnou prostudované, počínajíc r. 1526 a konče rokem 1698, ukazují nám, jak řídce v té době byla osídlena severní horská část našeho Podkarpátí.

V horské části východního Podkarpátí spatřujeme jednotlivé řídce obydlené vesnice až koncem XVII. st., které v první polovině XVI. st. tam ještě neexistovaly. Při tom bylo lze pozorovati poněkud vzrůst takových vesnic. S počátku jsou to nevelké osady (samoty), za nějakých 50—80 let jsou to už velké vesnice s dosti početným obyvatelstvem. Osadnictvo v těchto vesnicích zvětšovalo se počtem v tak krátké době nejen přirozeným přírůstkem, nýbrž i přijímáním nových členů a rodin do takové nově založené obce. Nové, způsobilé osadníky přijímala obec ráda, neboť při tehdejších portálním způsobu vykonávání povinností rozmnožením dvorů usnadňovalo se plnění povinností celé obci. Všechny tyto vesnice i v pozdější době vznikají more Saxono přičiněním kenezů. Stávalo se, že vesnice vznikaly v době pozdější i v Podhoří.

Německá kolonizace Podkarpatské Rusi hrála velkou úlohu v historii jejího hospodářsko-ekonomického života. S počátku, ve století XII., byla tato kolonizace dolnoněmeckou, *flanderskou*; ta se tam málo rozvinula a nepřinesla podstatných výsledků.^{112a)} Zato podstatná úloha, kterou německá kolonizace vůbec v našem kraji hrála, náleží druhé etapě německé kolonizace — *saxonské*, jež se tam počala rozšiřovati od XIII. století. Úloha této kolonizace byla mnohostranná: dala celý kádr kenezů, německé osazenstvo na neobdělávanou půdu, dala bohaté vlastníky, privilegované obce německé, dala městům obchodníka, průmyslníka,

^{112a)} První oficiální zpráva o pozvání do Uher německých kolonistů je z r. 1143: tenkrát tyto kolonisti pozváni byli od uherského krále Geizy II. („Scriptores res. Hung.“, I., 2., str. 885). O flanderské kolonizaci v Ugočském komitátu zmiňuje se k r. 1216 (v „Registrum Varadinense“, str. 212). — Z této zprávy je vidět, že tato flanderská kolonizace tam je již dosti četná. Tuto kolonizaci vidíme také v XII. stol. i ve *Spiši*. (Srovn. Wagner, „Analec. Scep.“, III., str. 4—5.

řemeslníka. — celkem dala Podkarpatské Rusi městskou i selenskou organizaci.

V prvním období této kolonisace byl kenězem obyčejně jen Němec. Jen v pozdější době se stávalo jinak, přišel-li zchudlý polský, nebo maďarský šlechtic do Podkarpatské Rusi a vyprosil si u majitele velkého statku „škultétii“.¹¹³⁾ Mnoho osad v Podkarpatské Rusi, nazývaných často podle jména keněze, který je založil, svědčí o tom, jak německé obyvatelstvo bylo tam rozšířeno již ve XIII. století.¹¹⁴⁾

Už od nejstarších dob se přiházelo, že velké selské obce v Podkarpatské Rusi sestávaly ze dvou, tří i více škultétii a měly proto dva, tři i více kenězů. To stávalo se v důsledku toho, že jeden velký díl půdy dáván byl k osídlení několika kenězům. Každý pak z těchto kenězů osadil daný mu dílec půdy. Tyto, blízko sebe ležící a různými kenězi nově utvořené osady přibýváním obyvatelstva se rozšiřovaly a spojovaly, tvoříce tak jednu velkou osadu. Avšak i v této jedné velké osadě existovalo dále několik kenězů a vesnice tvořila pak několik samosprávných jednotek. S tímto zjevem setkáváme se hlavně v užhorodském komitátě¹¹⁵⁾ v době námi popisované.

Hospodářské postavení kenězů bylo v takových případech rozličné. Některým dávány byly k osazení dvě i tři osady; proto pod moc takého keněze (bezprostředně nebo dědictvím po otci) spadaly tyto dvě i tři vesnice s odpovídajícími důchody. Obyvatelstvo těchto osad bylo často velmi čonné, spořádané a bohaté. Proto keněz, spravující několik osad, byl hospodářsky dobře situován, bohatnul a vedlo se mu znamenitě. Byly však i škultétie malé, jak jsme výše pozorovali, o třech, čtyřech dvorech a keněz takové škultétie byl ovšem chud. Byl nucen sám, stejně s poddanými sedláky, těžce pracovati na přidělené mu půdě, aby uhájil živobytí. Jeho hospodářské postavení lišilo se v takovém případě od postavení robotníka pouze tím, že nebyl statkářem povinen prací a daněmi (vyjímaje v jednotlivých případech plnění závazků vůči statkáři podle smlouvy), nebyl vlastníku podřízen, nebyl jako rolník, připoután k půdě a v každém případě měl právo odejít ze své škultétie, kam se mu zlíbilo.

IX. Doba Karla-Roberta a rozšíření feudalismu.

Sociální proces, vylíčený v předchozích kapitolách, připravil pevnou půdu feudalismu v Podkarpatské Rusi a dal mu možnost, zapustiti tu hluboké kořeny již v době anjuovské dynastie uherských králů. První z králů této dynastie přál upevnění feudalismu v zemi především z osobního zájmu na něm. Francie

¹¹³⁾ Bidermann, Die Ung. Ruth., II., str. 62.

¹¹⁴⁾ Schwartner M., „De scultetiis“, str. 78.

¹¹⁵⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., str. 65.

a Neapol, z jejichž královského domu Karel-Robert pocházel, již tehdy silně vypěstovaly lenní poměry a vychovaly v nich i tohoto krále. Avšak kromě toho i nepřemožitelná shoda okolností v zemi byla taková, že byl nucen dáti vládě zřízení ještě feudálnější a aristokratičtější, než měla v dobách Arpadovců.

Při nedokonalostech tehdejšího vládního aparátu, jenž neznal bezprostřední správy obecných záležitostí vyšší státní mocí a neuměl vytvořiti této moci na základě lidového zastoupení, nedovedl Karel-Robert najíti nic lepšího, aby čelil snahám krajní oligarchie v zemi, než vésti politiku „vytloukání klínu klínem“. Rozdává rozsáhlé pozemky a magnátské hodnosti svým oblíbencům a lidem, na něž by se mohl spolehnouti a opřítí ve svém zápase s oligarchií, bránící mu pevně vládnouti na trůně uherské říše. Celá ohromná prostranství půdy i v Podkarpatské Rusi dává takým lidem — „novým lidem“ („homines novi“), jak je tehdy nazývali. Tak bratři *Filip* a *Jan Drugety* ze Salerna, kteří přišli s králem do země, dostávají nejbohatší statky i v Podkarpatské Rusi. *Jan Druget* dostává veliké pozemky v zemplinském a užhorodském komitátě (nepočítaje zemi, daných mu vně hranic Podkarpatské Rusi).¹¹⁶⁾ *Filip Druget* pak dostává bohaté statky ve Spiši.¹¹⁷⁾ V té době (na počátku vlády Karla) daruje král své pozemky v užhorodském komitátě i palatinu *Omode*, který měl tam své statky již z XIII. stol.¹¹⁸⁾

Jak známo, tato politika Karla-Roberta přivodila brzy rozštěpení magnátů na dva nepřátelské tábory. Jedni byli na straně Karla-Roberta, druzí proti němu, nechtějíce jej rozhodně uznati uherským králem. V čele tábora, Karlu-Robertu nepřátelského, stál mocný a vlivný magnát *Matjaš Čák*.¹¹⁹⁾ Boj mezi králem a Matjašem Čákem byl dlouhý (od r. 1311—1318) a hlavní jeho jeviště přeneseno bylo právě do naší Podkarpatské Rusi, do západní její poloviny a východního Slovenska. Touto čakovou vzpourou mnoho utrpěly zvláště komitáty spišský, šaryšský, zemplinský a užhorodský.¹²⁰⁾ Obyvatelstvo těchto komitátů a některých jiných slovenských (Abaujského a j.) zakoušelo velmi mnoho od Čáka a jeho vojska. Šlechtici byli Čákem nuceni k vykonávání různých služeb a k vstupování do jeho vojska,¹²¹⁾

¹¹⁶⁾ Szirmay, *Notitia com. Zemp.*, str. 17.

¹¹⁷⁾ Wagner, *Anal. Scep.* III., 204 a násl.

¹¹⁸⁾ Codex Arpad., V., str. 2—4.

¹¹⁹⁾ Rod Čáků byl od nejstarší doby velice významný a oblíbený u králů uherských. O dědovi Matiaše Čáka, Petru Čákovi jednou král řekl: „Ut leo fortissimus, cujus et indicia gessit in vexillo“ (Fejér, *Cod. Dipl.*, V. 2., 175).

¹²⁰⁾ Wagner, *Anal. Scep.* I., str. 118 a násl., — III., str. 206, — a jehož „*Diplomat. Saros.*“, str. 318.

¹²¹⁾ Szirmay, „*Not. tis. c. Zemp.*“, str. 12 a násl.

prostí obyvatelé pak byli rovněž násilím donucováni vstoupiti do vojska a konati různé služby.

Prostředky k vydržování svého vojska opatroval si Čák pleněním kostelů, klášterů a soukromého majetku obyvatelstva. Zvláště hrozných rozměrů dosáhlo toto povstání, když se k němu připojilo šest synů *Omode*-a. Hrad v oblasti povstání na Podkarpatské Rusi byly všechny zabrány povstaleckým vojskem, cla a daně od lidu nebyly odváděny králi, nýbrž sbírány povstalci.¹²²⁾ Obyvatelstvo v té části Podkarpatské Rusi, která byla zachváčena povstáním, již beztoho zbídačelé feudalizací, bylo tehdy materiálně úplně zničeno. Zvláště těžké pro obyvatelstvo bylo dlouhé ležení vojska, které neustále plenilo na jednom místě, jak tomu bylo při králově obléhání zámku Šaryše.¹²³⁾ Privilegovaná část obyvatelstva Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, jako němečtí kolonisté¹²⁴⁾ a jistá část magnátů, byli na straně Karla-Roberta. V rozgonské bitvě r. 1312, v níž byl Karel-Robert poražen, padli někteří z těchto magnátů Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, — jako na př. představitel spišských Saxonců, hrabě *Jordan* a velitel *Berega Petr*.^{124a)} Ve vojsku pak královském bojovali králem podporovaný spišský magnát *Filip Druget*, *Michael* z rodu *Akoš*, který byl po tomto tažení obdarován králem bohatými statky, *Štěpán* a *Arpold Görgey*, stojící v čele vojska,¹²⁵⁾ a jiní. Teprve když v jedné bitvě padli dva bratři *Omode*, štěstí začalo se kloniti na stranu královu. Lze těžko říci, jak by byl skončil tento zápas, kdyby nebyla v roce 1319 následovala smrt Čáka,¹²⁶⁾ po níž povstání bylo králem přemoženo. Ještě i po smrti Matěje Čáka magnátstvo Horních Uher pokračovalo v různých kombinacích, aby zabránilo Karlu-Robertovi zmocniti se země.¹²⁷⁾ Zajímavé je, že v roce 1321 nadžupan zemplinského komitátu *Petr Petö* a přívrženci Čákovi, jako *Moys*, pojali úplně nový plán. Rozhodli se vpustiti do Podkarpatské Rusi buď haličského a luckého ruského knížete, nebo knížete vladimírsko-volyňského. aby jednomu z nich tu dali možnost zmocniti se Uher a zased-

¹²²⁾ *Katona*, „*Hist. crit.*“, VIII., str. 214 a násl.

¹²³⁾ *Wagner*, „*Anal. Scep.*“, I., 119. — *Fessler*, *Gesch. v. Ung.*, III., str. 29.

¹²⁴⁾ *Fejér*, *Cod. Dipl. H.*, VIII. 1., str. 435. Ve vytištěné zde u *Fejéra* listině — Karel-Robert věrně jemu spišské Němce jmenuje „*unsere getreyen Sachsen*“, a touto listinou (1312) dává jim privilegia. (Viz o tomto výše.)

^{124a)} *Wagner*, „*Anal. Scep.*“, I., 119.

¹²⁵⁾ *Ibidem* I., 118—120. — *Fejér*, *C. D.* VIII. 1. 435—436.

¹²⁶⁾ *Thuroczy*, „*Chron. Hung.*“, II., 91. — *Srovn. Katona*, *Hist. cr.* VIII., 325.

¹²⁷⁾ O působnosti bratří *Pavla* a *Lorence Osli* i jiných proti králi Karlu v Uhrách a horním Slovensku viz *Fejér*, *Cod. D. H.*, VIII. 2., str. 200, 410 a 549.

nouti na uherský trůn.^{127a)} Ke jmenovaným knížatům bylo skutečně podkarpatoruskými magnáty vysláno poselství s takovou nabídkou.^{127b)} Doba byla podobným podnikům přízniva, neboť Karel byl tehdy v Srbsku za vojenskými záležitostmi. Tu však krále vysvobodil sedmihradský vojvoda, který se svými vojsky vytáhl do Podkarpatské Rusi a tím zabránil uskutečnění záměrů Petra Petö.¹²⁸⁾ Frameny naše pletou jména těchto ruských knížat. Je velmi pravděpodobné, že ruským knížetem, jehož magnáti zvali do Podkarpatské Rusi, nebyl nikdo jiný, než haličský kníže Jiří I. (*Jurij*), *syn Lva*. Tento byl skutečně v té době knížetem v Haliči a na Volyni.¹²⁹⁾ Je to tím pravděpodobnější, že byl synem *Konstancie*, dcery uherského krále Bely IV., ženy Lva, v důsledku čehož měl vskutku více rodových práv na uherský trůn nežli Karel d'Anjou.

Některým magnátům, přívržencům čákovým, král odpustil, některé potrestal.¹³⁰⁾ Mohli-li někteří magnáti a privilegovaní Němci za své služby očekávat od krále milosti, zničené obyvatelstvo v zoufalství mlčelo, zřejmě nejsou na ničí straně. Vždyť trpělo mnoho od obou stran. Povstání Matěje Čáka a bratří Omode se všemi neštěstími vrylo se tak do paměti obyvatelstva, že oblast jeho dlouho nazývána byla lidem „Matyusföldije“ (kraj Matějův). Zvláště v Podkarpatské Rusi zchudlý lid hrozně trpěl.¹³¹⁾ Karel-Robert chápal toto postavení lidu a zvláště ho znepokojoval osud zbylého svobodného obyvatelstva, jež mu přineslo tolik obětí v tomto boji s oligarchií. Do rozhodnutí sněmu, konaného roku 1307 v Rakově, přidává Karel-Robert bdy na ochranu neprivilegovaného svobodného obyvatelstva. Praví se v nich, že neprivilegovaní svobodní (zemané), kteří během doby byli přivedeni do „hanebného otroctví“, mohou odejít, sloužiti komu chtějí a kde chtějí, mohou řídit své záležitosti jak chtějí.¹³²⁾ Bylo to rozšířené opakování podobného ustanovení peštského sněmu z roku 1298¹³³⁾ a opakovalo se i v rozhodnutích sněmů následujících. Avšak Karel Robert nedbal uskutečnění těchto ustanovení, ačkoliv do rozhodnutí sněmu byla dána na jeho přání. Hromadné jeho rozdávání konfiskovaných a ještě zbylých královských pozemků svým pří-

^{127a)} Windisch, Ungar. Magazin, II, (1782), 171.

^{127b)} Srov. Fessler, op. cit., II., 37.

¹²⁸⁾ Viz o tom zajímavý dotační dopis Karla ve Fejéru, Cod. Dipl., VIII. 3., 292. — Szirmai, „Notit. Com. Zemp. (hist.)“, str. 13. — Katona, „Histor. cr.“, VIII., 428.

¹²⁹⁾ Solovjev, „Istorija Rossii“, kn. I., sv. 3., str. 93.

¹³⁰⁾ Thuroczy, Chron. Hung., II., str. 92.

¹³¹⁾ Sr. Epist. Clementis V. ad Fideles per reg. Hung. v zmín. práci Praye, „Annal.“, II., str. 11.

¹³²⁾ Katona, Hist. cr., VIII., str. 116. — Fejér, Cod. Dip., VIII. 1., str. 221.

¹³³⁾ Milhoffer, „Mag. közigazd.“, I., str. 25.

vržencům, jmenovitě v komitátech Podkarpatské Rusi, neulehčovalo osud svobodného obyvatelstva, ba. naopak, ztenčovalo tuto třídu, přiváděje část jejích členů, příšedších v politických zmátcích oné doby na mizinu, v poddanské postavení.

X. Doba panování Ludvíka I. (1342—1382) a jeho nástupců.

Doba Ludvíka I. byla prosta podobných vnitřních nepořádků, jako doba vlády jeho otce. Proto obyvatelstvo bylo zjevně méně znepokojováno. Ale proces s upevněním feudálního řádu, začatý Karlem Robertem, veden byl nyní rozhodněji a docházel k svému vyvrcholení. Ludvík I. se snažil dáti zemi aristokraticko-feudální ráz, jakého byla tehdy celá západní Evropa. Proto jak vláda tak i Ludvík obklopil svůj trůn magnáty a těšil se z toho, že lesk a bohatství jeho vassalů není menší lesku a přepychu vassalů západních zemí.¹³⁴⁾ U dvora objevilo se hojně nových magnátů, jimž rozdal rozsáhlé pozemky a udělil vysoká privilegia za služby, prokázané dynastii za jeho doby i doby jeho otce. Máme množství dotačních listin z doby Ludvíka I. na země Podkarpatské Rusi, vydaných takovým „novým“ šlechticům. On však, podobně jako jeho otec, chtěl uchrániti od porobení magnáty — zbytky svobodných tříd — udvorníků a jobadionů. Rozhodnutím sněmu r. 1351 dává části těchto tříd „omezená šlechtická“ práva. Takovými „šlechtici“ stali se někteří lidé, mající jenom jeden lán země — *egytelkes nemesek*. Tak snažil se tento král zachovati nezámožných svobodných lidí, drobnou, neerbovanou, neprivilegovanou šlechtu, která byla často nevýznamnou v sociálním, politickém i kulturním životě. Nemohlo ani jinak býti při trvajícím procesu hypertrofického rozvoje privilegovaného magnátstva a při známém stanovisku krále, který viděl v magnátstvu oporu své moci.¹³⁵⁾ Tatáž rozhodnutí sněmu z roku 1351, jež vytvořila drobnou šlechtu, stanovila zároveň velmi nepříznivé podmínky pro rozvoj této třídy. Podmínky tyto zahrnuty byly v § 11. ustanovení tohoto sněmu, dávající právo všem „šlechtickým“ lidem, nemajícím potomků, aby dávali své pozemky komu chtějí, čímž se měnila jistá ustanovení Zlaté Bully Ondřeje II.

Již za dob Karla Roberta přiházelo se, že král v jednotlivých případech dovoloval osobám, nemajícím potomků, dávatí své po-

¹³⁴⁾ Ludvík I. z této společnosti baronů, magnátů a prelátů založil i zvláštní státní radu. První zasedání takové rady bylo v roce 1347 před výpravou Ludvíka na Neapol. Tomuto shromáždění přítomen byl král, jeho matka a čelní velmoži, sebrání z různých končin země (*Kovachich*, „Suppl. ad vestig.“, sv. I, 185—186). Král chtěl dokonce na tuto radu přenéstí funkci sněmu. O významu aristokracie při dvoře Ludvíka I. viz i u Katona X., 108 a násl.

¹³⁵⁾ Jsou známy ojedinělé případy povýšení na hodnost takových šlechticů (zemanů) některých lidí z udvorníků (srov. *Thuroczy*, III., c. 51). Počet těchto (drobných malých šlechticů) byl celkem velmi nepatrný.

zemky, komu chtějí, jako se stalo v roce 1337, kdy král dovoluje bohatému statkáři Podkarpatské Rusi, palatinu Drugetovi darovati své statky *Ofalu* karteziánům.¹³⁶⁾ Ustanovení § 11. tohoto sněmovního zákona zní: „Potvrzujeme, že lidé šlechtického původu, nezůstávající po své smrti potomstva, mohou darovati, prodati, nebo jiným způsobem osaditi své statky. Jestli takové statky zůstaly bez závěti, přecházejí na základě práva, zákonně, bez překážek a bez obtíží na bratry, příbuzné a potomky jich majetníků.“¹³⁷⁾ Tak vznikla dědičnost šlechtického držení pozemků, jež se jevila jakoby středním elementem mezi lénem a svobodným majetkem. To způsobilo velké zmatky v samých mezimagnátských poměrech, vyvolalo rozličná porušení práv a rozličné soudní pře mezi šlechtou.¹³⁸⁾ Především však trpěla tím nově utvořena třída drobné šlechty, zvláště když § 11. zákona z roku 1351 byla dána možnost svobodného přechodu půdy chudé drobné šlechty do rukou velké šlechty. Tak bylo s půdou nejen bezdětných drobných šlechticů, ale i těch, kteří měli děti. To se dalo obcházet znenám zákona, porušením práva. Takový zchudlý, zadlužený drobný šlechtic, byl nucen pro své hospodářské poměry prodávati nebo „darovati“ půdu bohatým majetníkům. Tak došlo brzy k tomu, že po boku s magnátskými statky žili na svém jednom, nebo několika láněch půdy tito „svobodní“ lidé, s uchováním šlechtického jména, jsouce úplně závislí na magnátu, — nebo bydlili přímo na pozemcích, náležejících již bohatému vlastníku, který jim je odňal za dluhy, nebo odkoupil za nepatrnou cenu. A tak reformy, zavedené králi ke zlepšení hospodářského postavení nepriviligovaného svobodného obyvatelstva, ve skutečnosti zchudlým svobodným lidem poskytovaly jen jednoho: svobodného držení pozemků, svobodného práva; ve skutečnosti však byli to lidé, závislí na mocném magnátstvu, lidé ponížení, zchudlí, s lehkou psychologií nevolníků.

Postavení podkarpatoruského lidu nezlepšilo se ani za vlády královny Marie a krále Zikmunda I. (1382—1437) a jeho nejbližších nástupců na trůně, Albrechta (1437—1439) a Vladislava (1439—1444) ani za následující pak mezivládí, za anarchie dynastií. Nesváry a rozbroje mezi vladaři, jichž v té době byla plná země, různého druhu povstání jednotlivých dynastií, nekontrolované vybírání cel a daní, byly křížovou cestou lidu. V Podkarpatské Rusi pak byl tento stav ještě více komplikován tím, že se v lesích objevily různé loupežné bandy, které při všem tom nepořádku ve státě byly pro lid hroznou zhoubou, jako zhoubou

¹³⁶⁾ Katona, IX., str. 114 a násl.

¹³⁷⁾ Katona, IX., str. 114 a násl.

¹³⁸⁾ Horváth M., „Az Anjou királyok hatása Magyarországra“, vy-

tištěno v „Tudománytár“, sv. IX.
¹³⁹⁾ O těchto zmatech v zemi po smrti Ludvíka sděluje nám Aeneas Sylvius (pozdější papež Pius II.) ve svých poselstvích (srovn. Fessler, Gesch. Ung. III., 264).

tam byla i různá ležení vojsk. Poslední okolnosti věnována byla bedlivá pozornost královské moci, když roku 1427 byl proveden zákon o vojenském ubytování. „Jestliže vojnín královské služby“, zní toto ustanovení, „zdržuje se kdekoliv na jednom místě, bude užívati potravin místních obyvatelů, jako: sýra, másla, chleba, nebo sena, ovsu atd., a nezaplatí jim za to, může býti přinucen k úhradě ceny těchto produktů jejich vlastníkem tím, že tento podá žalobu. Bude-li však vojínem odcizen kůň, vůl, vepř atd., nebo snad zbořena chata, propadá soudnímu vymáhání náhrady škod vlastníku. Kdyby však, dopustiv se takového zločinu, snažil se uniknouti soudnímu stíhání, bude povinen zaplatiti jako pokutu čtyřnásobnou cenu ukradené věci.“¹⁴⁰⁾ Sám tento zákon ukazuje, jak všedním zjevem byly toho druhu zločiny a jak těžkou ranou byly pro chudé selské obyvatelstvo.¹⁴⁰⁾

Král Zikmund, podobně jako jeho předchůdci, vydával zákony na ochranu poddanského obyvatelstva,¹⁴¹⁾ požaduje provedení dřívějších zákonů o tom, aby poddaní nebyli upoutáni k půdě, aby měli svobodný pohyb, zaplatí-li majetníku všechny svoje dluhy. Avšak statkářské rolnictvo a polosvobodné jobadionstvo bylo nyní ještě více závislé na privilegovaném vlastníku než dříve; proto takové zákony Zigmunda měly ještě menší význam než podobné zákony jeho předchůdců, za nichž přece větší množství obyvatelstva cítilo se svobodnějším.¹⁴²⁾ Veškeré obyvatelstvo, vyjma privilegované, ukázalo se nyní nevolnickým, poplatným, de facto závislým.

¹⁴⁰⁾ Milhoffer Sándor, „Magyarország Közgazdasága“ (1904), I., 53.

^{140a)} *Husitské války* málo se dotkly Podkarpatské Rusi. Od nich trpěly jen západní hranice podkarpatoruské a východní Slovensko. Tak v r. 1433 ve vigílii sv. Marka husiti na čele s *Pardem* (Pardus) zpustošili okolí Kežmarku a i sám Kežmark (Annales Levtschoviennes“ v Ser. Rer. H., t. I., 2., str. 885). V r. 1453 na Spiši vedle *Kubisdorfu* působil s husity Petr Aksamit (ibid.). Jan Jiskra působil také na Spiši a u Rožnavy (Sr. Thuroczy, str. 263—264). Husitští povstalci objevují se v Zemplinském komitátu a docházejí do hranic Užhorodského komitátu. Ale pravděpodobně i Užhorodský komitát byl částečně pod vlivem husitského hnutí, jak toto vysvítá z materiálu, který podává *Tóth-Szabó*, „*Acseh-husizta*“. Roku 1449 husité zmocnili se m. *Humenneho* (Szirmay, op. c., 356). — Toto bylo velké vítězství jejich na Podkarpátí. Berežského a Ugočského komitátu toto hnutí se nedotklo. (Srovn. *Tóth-Szabó*, 301). Husitské války v tom území přinášely mnoho starostí obyvatelstvu a hospodářský úpadek.

¹⁴¹⁾ Milhoffer, „Magyarorsz. Közgaz.“, I., 54 a násl.

¹⁴²⁾ Krále Zigmunda ani magnáti, ani preláti vůbec neposlouchali; tento král nemohl konec konců jak náleží zachovati svou autoritu ani vůči lidu. Sama forma dekretů Zigmundových zní velmi neautoritně, na př.: „de ipsorum consilio auctoritate et consensu, maturaque discussione praehabita, ... has leges seu constitutiones ex auctoritate regia duximus salubriter constituendas“ („Corp. jur. Hung.“, I., str. 184, Sigism. Decr., III., z r. 1405), — neb: „De praelatorum et baronorum, nec non nobilium regni nostri, totum corpus ejusdem regni, cum plena facultate absentium, repraesentatiam unanimi voto, consilio, deliberatione et consensu“ (ib. Sig. Decr., VI., z r. 1435), etc.

XI. Postavení jobadionů ve XIV. a v první polovině XV. století.

Ačkoliv polosvobodní jobadioni, upadnuvše v poddanský stav, stali se de facto hospodářsky blízkými selskému obyvatelstvu, usazenému knězi na statkářské půdě, byl přece mezi nimi a selským obyvatelstvem rozdíl, a to jak s čistě vnější právnícké strany, tak i v systému placení daní a vykonávání povinností a v povaze jejich poddanských vztahů. V platebním poměru jobadionů jeví se ve většině případů dvojí charakter: jistý anachronismus — vzhledem k jejich platebnímu poměru ke králi — a modernismus — vzhledem k jejich platebnímu poměru ke statkáři. V době, kdy statkářské rolnictvo bylo povinno daněmi a povinnostmi pouze statkáři, bylo jako také podřízeno v soudním i ve všech ostatních poměrech jen jemu.

V té době však vidíme ještě neveliké zbytky takých jobadionů, kteří byli usazeni na hradní půdě, vázáni povinnostmi ke hradu a závislí jen na hradě. To jsou jobadioni, o nichž spisovatel XIV. století, Šimon Keza, mohl nám sdělit, že tito „Iobagiones castri sunt pauperes nobiles, quibus ad regem venientibus terram distribuit de xerris castri, ut pheuda cystri et castrum guerrae tempore custodirent“.¹⁴³) Jsou to zbytky jobadionů podle tradice stále ještě příslušných k vojenskému hradnímu stavu, kteří po smrti Zigmunda, za časů Albrechta a v době mezivládi tak rychle mizejí, upadajíce do téže závislosti na privilegiovaných jako většina jejich bratří. Neboť doba krále Albrechta a mezivládi byla dobou, kdy zvláště silně byly privilegiovanými vlastníky zabírány královské statky, města i hrady s usedlými tam obyvateli i zbytky zmíněných jobadionů. Matěje Korvína, který slíbil na sněmě roku 1458, že vrátí státu všechny nezákonně rozvlečené královské statky, města i hrady, stálo navrácení těchto statků s porobeným obyvatelstvem i porobeným jobadionstvem, které stále ještě se nazývá iobagiones castri, velmi mnoho námahy. Placení daní jobadiony bylo ve většině případů *portální*. V jisté době platili jobadioni daně od dyma po jednom zlatém (t. j. florini) ročně. Avšak tento způsob placení netrval dlouho a Karel Robert zavedl systém portální, který existoval v zemi již od starodávna.¹⁴⁴)

Kromě portální musili jobadioni platiti ještě i jiné daně. Byli povinni platiti *církevní daň — desátek*, z níž králové vyžadovali část pro sebe.¹⁴⁵) Desátek tento odváděn byl buď v penězích, nebo v potravinách. Leč kromě toho byl ještě *desátek statkářský*, který král Ludvík zrušil; místo něho však zavedl mnoho jiných daní, které doléhaly na jobadiony břemenem ještě větším. Tak § 6. ustanovení sněmu z roku 1351 potvrzoval usta-

¹⁴³) Endlicher, „Mon. Arpad.“, str. 129.

¹⁴⁴) Milhoffer S., „Magyarorsz. Közgazd.“, str. 44.

¹⁴⁵) Ibidem, str. 45.

novení z roku 1340, aby jobadioni platili královské pokladně 18 dinarů ročně z každé brány, kterou projížděl vůz sena nebo žita. Sto dinarů rovnalo se tehdy jednomu zlatému florinu. V téměř roce bylo jobadionům uloženo platiti kromě desátků ještě *devítiny*.¹⁴⁶)

Čím dále, tím více se poplatky a závazky jobadionů zvětšovaly. Zvláště těžce nesli požadavek králů platiti daně na vojenské náklady. Tak v roce 1395 uvalil král Zigmund na všechny jobadiony daň na válku s Turky, která byla stanovena na půl zlatého florinu z brány. Následkem toho daň jejich stoupla: z velké brány na 30 dinarů a z malé brány na 15 dinarů („parva porta seu ostium, vulgo veröcze dicta“).¹⁴⁷)

Zákon z roku 1351 stanoví, že soud nad jobadiony může se konati pouze za přítomnosti samého majetníka. Tím postavil zákon jobadiony do neurčité soudní závislosti statkářů, a pak se skutečně stalo zvykem, že soud nad jobadiony vykonáván byl samými už jen statkáři. To bylo sankcionováno zákonem z roku 1395, vydaným Zigmundem I.¹⁴⁸) Zákon pravil, že každý statkář má nad jobadionem právo soudu, vyjímaje hrdelní soud, před který přicházel jobadion, dopustil-li se vraždy, smrtelného zranění atd., a vyjímaje též případy krádeže. Následkem toho byli jobadioni ještě více na vlastníku závislí. Byli od té doby nuceni konati různé práce (labores gratuiti) a vykonávati vše, čeho se statkáři zachtělo. V roce 1437 vznikly následkem toho velké nepokoje mezi jobadiony, kteří protestovali proti porušení jejich práv se strany vlastníků. Tato nespokojenost jobadionů, mající v některých místech ráz vzpoury, jen ještě zhoršovala jejich sociální postavení. Jsouce závislí na králi i magnátech, klesali pod břemenem svých povinností. V roce 1439 objevilo se nové daňové zatížení jobadionů; musili totiž podle nového zákona platiti králi daň na náklad vojny příštího roku. Daň tato stanovena byla z lánu (telek) po 100 dinarech (rovasado), musila však býti schválena krajským shromážděním.¹⁴⁹)

Třída jobadionů byla „svobodna“ de jure, ale podle svých materiálních těžkostí, závazků a daní byla téměř více přetížena než třída selská. Nevolnický, závislý rolník, usazený škultétem na půdu statkářovu, byl povinen daněmi a pracemi pouze tomuto,

¹⁴³) Ibidem, str. 46: „Az 1351: VI. t. — czikk rendeli el a kilenczed általános fizetési kötelezettségét s igy ennek kezdete Lajos király uralkodására esik; fizette tehát a jobbágy a tizedet s kilenczedet, emellet 1340-től kezdve minden jobbágy kaputól, hol egy szekér szénával betértek, 18 den. adót fizettek (100 dr. egy arany frt.).“

¹⁴⁷) Ibidem, str. 47: „1395- ben Zsigmond a török elleni háború költségeinek fedezésére a jobbágyországza adót vetett ki, melyet a földesúr volt köteles behajtani. Kitétt ez minden portától egy fél arany forintot! A kapudó is ameltetett: a nagy kapura 30 dénár, a kis kapura 15“.

¹⁴⁸) Ibidem, str. 47.

¹⁴⁹) Ibidem, str. 44.

kdežto jobadion měl povinnosti vůči statkáři i králi. Nevolnický sedlák, žijící na svém podílu půdy, povinen byl ve druhé polovině XIV. století platiti svému pánu, po uplynutí prvních (12, 15, 16 nebo 20) let čtvrt marky z jednoho lánu (telek).¹⁵⁰⁾ Kromě toho byl nevolník povinen platiti ještě každoročně *panščenu*: sud piva, vykrmeného vepře, několik beranů, slepic, vejce, kalači (pečivo z bílé mouky), nebo chléb.¹⁵¹⁾ Od pánů dostávali za to a za své práce zase dříví ke stavbě stavení, bylo jim dovoleno ve statkářských rybnících a řekách chytati ryby a lovit v panských lesích. Povinnosti sedláků se koncem XIV. století takovým způsobem poněkud zvětšily — jak jsme viděli, v XIII. století měli povinnosti méně. V každém případě osadník, povoláný škultétem na půdu vlastníkovu, měl vymezenější povinnosti, nežli jobadion, jehož závazky tříštily se na povinnosti k statkáři a na povinnosti ke králi. Když pak i soud nad jobadionem přenesen byl na statkáře, bylo postavení jeho skutečně velmi blízké nevolníkům. Jobadion však plnil dále mnohé povinnosti i ke králi. Stál-li nad nevolníkem statkář, stál nad jobadionem i statkář i král.

XII. Doba Matyáše Korvína.

„Uherského obyvatelstva a jeho povahy ještě nikdo tak dobře nepoznal jako já.“¹⁵²⁾ Těmito zajímavými slovy Matěje Korvína charakterizuje se do jisté míry jeho třicetileté panování. Matěj Korvín rozuměl své zemi, složené z různých národností, zemi se silně přiosřtenými sociálně-hospodářskými poměry v té době, s bezuzdným panstvím magnátů. Plánovitě se snažil vést ji z nesnázi; jestliže se mu to ne vždy dařilo, jestliže jeho uzda nad magnáty nebyla vždy skutečnou, nebyl tím sám vinen: v tom se hlásila ona historická nutnost, která nezbytně vyplývala ze všeho předcházejícího společenského vývoje této země. Matěj Korvín chápal i smutné postavení podkarpatoruského obyvatelstva, jemuž jako nikdo před tím věnoval skutečně svou pozornost. Jako všechny jeho snahy, týkající se celé země, tak i speciální péče, mající na zřeteli ruské obyvatelstvo, měly pro Podkarpatskou Rus veliký význam.

Král Matěj již v roce 1458 vyslovil na peštském sněmu přání, svolávat každoročně státní sněm, ve skutečnosti svolával jej však ještě častěji,¹⁵³⁾ aby byl zcela obeznámen s tím, co se děje v zemi. Za účelem přesné informace o všem, utvořil dokonce *zvláštní radu*, složenou ze členů, zvolených ze sněmu.

¹⁵⁰⁾ Milhoffer, „Magyarország Közgazdasága“, str. 45.

¹⁵¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., sv. VI. 1., 375 a násl. — Milhoffer, ibid., str. 45.

¹⁵²⁾ Kovachich, Script. minor., I. 343: „Mathiae instructio pro praesposito Posoniensi ad ducem Qatabriae.“

¹⁵³⁾ Fessler, Gesch. Ung., III., 176.

kteří měli býti informováni o vnitřních poměrech země a vždy býti ochotni k jeho službám.¹⁵⁴⁾ Vážně jej zajímalo postavení nižšího poplatného obyvatelstva země, jeho schopnost placení státu, jakož i důchodovost jeho státní pokladny. V tom viděl počáteční bod své státní politiky. Na sněmu roku 1467 zrušil král Matěj Korvín všechny fiskální povinnosti se všemi závazky, z nich plynoucími. Místo tohoto však byl tehdy zaveden nový daňový systém, nazývaný: „*Tribut královského fisku*.“ Tato daňová reforma záležela v tom, že všichni, i ti, kdo byli dosud od placení daní osvobozeni, jako Sasové, svobodná města, svobodné obyvatelstvo hradů (castrenses) a svobodné obyvatelstvo biskupských pozemků, musili ze své půdy platiti daně. Tato pozemková daň stanovila se podle dvorů. Kdo měl jeden dvůr s pozemky, k němu náležejícími, platil 20 stříbrných dinarů; dva nebo tři majitelé takového dvora platili 30 dinarů; čtyři nebo více vlastníků jednoho dvora platilo 50 stříbrných dinarů. Majitel pak více dvorů platil z každého dvora 20 stříbrných dinarů.^{154a)} Všechny smlouvy o nájmech, spojené s fiskálními povinnostmi, se rušily. Nájemcům pak náhradou za úmu bylo přisouzeno dostati naturálie ze statků magnátů a prelátů. Každý selský soudce byl povinen dáti výběřcímu daní, přicházejícímu za svou povinnost, jistou část vína, chleba, jednu slepici a peštskou čtvrtku ova, začež byl osvobozen od daní. Podobným způsobem byly odstraněny t. zv. třicetiny. Pohraniční clo zůstalo, nazývalo se však nyní „*clo koruny*“ a rozhodoval o něm výhradně král. Od tohoto cla neměl býti osvobozen ani jediný obyvatel země. Avšak tato reforma pohraničních celních poplatků „neměla“, praví tento zákon, „rušiti práv a svobod šlechty“, t. j. šlechta mohla býti v jednotlivých případech od nich osvobozována.

Připoutání všech občanů různých sociálních stavů k stejným státním poplatkům a úprava těchto poplatků nejen že vytvořily příznivé podmínky k zvýšení důchodovosti státní pokladny, ale měly také jistý výchovný vliv na společenské uvědomění v tom smyslu, že všichni občané mají ke státu stejné platební povinnosti.

Neklidná doba po smrti Zikmundově, plná různých nesvárů a loupežných výprav rozličných magnátů, jakož i sama doba vlády Zikmundovy, plná zhoubných náboženských válek, zůstávaly po sobě i na mnohých místech Podkarpatic smutný obraz úpadku. Mnohé vesnice Podkarpatské Rusi byly úplně vypáleny, obyvatelé jejich vyhnáni.

Jak hojně listin o tom mluví, Matyáš Korvín snažil se hor-

¹⁵⁴⁾ Kovachich, „Suppl. ad Vestigia comit.“, II., str. 135.

^{154a)} Kovachich, M., „Supplem. ad Vestigia comit.“, II., str. 181 a násl.

¹⁵⁵⁾ Fraknój Vilmos, „Hunyadi Mátyás Király“ (1890), str. 65.

livě osaditi taková místa, vrátiti rozprášené obyvatelstvo na jeho dřívější místa, dáti mu možnost zaříditi se a zvyknouti si tak na nově osazovaných místech. Výzva k osídlení takových zpustošených, nebo zcela pustých (mnohdy ještě vůbec neobydlených) míst děla se obyčejně na výročních trzích. Při tom byly oznamovány i podmínky takového osídlení. Uchazeči, kteří mínili se usaditi na podobných královských pozemcích, dostávali obyčejně zdarma díly půdy. Jednalo-li se o úplné divoké části země, byli osadníci, tam se usazující, osvobození králem na 12 let od veškerých daní a povinností; byla-li pak to místa, již dříve osídlená, jež bylo nutno pouze obnoviti, byli osadníci osvobozeni od veškerých platů a povinností jenom na 6 let. K osazení svých divokých a zpustošených pozemků nabádání králem i soukromí majitelé, kteří přivolávali na taková místa obyčejně kolonisty za týchž podmínek, za jakých byli voláni kolonisté královských dominií.

Již od začátku své vlády snažil se Matyáš Korvín ulehčiti osud nevolnického rolnictva. Žádal, aby vlastníci nevynucovali na svých robotnicích mimořádných prací a povinností. Snažil se brániti privilegovaným majitelům, činiti své robotníky otrocky závislými. Již na sněmu roku 1458 požadoval od nich, aby jednali se svými sedláky v rámci zákona.¹⁵⁶⁾ Hrozil privilegovaným vlastníkům pokutou 6 marek stříbra za nějaké násilí nad sedláky. Vlastníci však tomu věnovali málo pozornosti. Toto královské usnesení ve skutečnosti neudělalo žádného vlivu na magnáty. To ukazuje, jak byl král slab k provedení svých plánů, a že nejen magnáti, ale i stavy a města, mající na svých zemích nevolníky, ne vždy poslouchali královské moci. Místní úřadové, nadžupani, nechovali se také vždy pozorně k plnění vůle královny, takže král Matyáš byl nucen na sněmu roku 1471 místním předním úřadům pohroziti zbavením hodnosti pro neplnění jeho předpisů.^{156a)} Ba i tehdy, když král pokutu za násilí na sedlácích se strany vlastníků zvýšil na 25 marek stříbra, tito se nijak zvlášť toho nelekali, neboť soudcové (Iudices Nobilium), kreatury privilegovaných majitelů, často dbali toho, aby zmíněné pokuty pokud možno nebyly vymáhány.

XIII. Poměr Matyáše Korvína a Vladislava II. k ruským jobadionům.

a) Úsilí Matyáše Korvína pozdvihnouti hospodářský blahobyť ruských jobadionů.

Chtěje pozdvihnouti kdysi svobodnou a vojensky povinnou třídu jobadionů v severním a severovýchodním pohraničí své říše, postavil je Matyáš Korvín, jakož i jobadiony sedmihradské,

¹⁵⁶⁾ Fessler, *Gesch. v. Ung.*, III., 176.

^{156a)} Kovachich, „*Suppl. ad Vest.*“, II., 211.

kteří obojí byli tehdy v tak silném sociálním a materiálním úpadku, na roveň platebně Kumanů a Jazygů, kteří podle rozhodnutí sněmů z roku 1458 a 1469 byli osvobozeni od státních daní a místo nich povinni byli platiti roční, pevně stanovený státní poplatek.¹⁵⁷⁾ Ruští jobadioni byli osvobozeni i od církevních daní („dezsmö“), vyjímaje plat kněžím, který musili odváděti i nadále.¹⁵⁸⁾ Tato opatření krále Matěje Korvína k pozdvihnutí sociálního a materiálního položení ruských jobadionů měla velký význam, což se brzy ukázalo, neboť již na samém počátku XVI. století počet tohoto polosvobodného ruského obyvatelstva značně vzrostl.

Ale od smrti Matyáše Korvína († roku 1490) privilegovaná třída snaží se všemožně omeziti svobodu podkarpatoruských jobadionů a podříditi si je. Tato snaha privilegovaných vlastníků porobiti podkarpatoruské jobadiony našla si cestu i do sněmu a vložena do jednoho z dekretů krále Vladislava II., v němž podkarpatoruští a sedmihradští jobadioni mají se rozuměti pod výrazem, v dekretu uvedeném — „a ostatní poddaní“. Tímto dekretem jsou Rusíni zavázáni, zároveň s kumány a philistei platiti obvyklé daně jako sedláci.¹⁵⁹⁾ Avšak přes to zachovávají si podkarpatoruští jobadioni ještě dlouho svoje polosvobodné postavení, odlišné nejen od stavu panských sedláků, ale i od maďarských a slovenských jobadionů.¹⁶⁰⁾ Neustále protestují proti porušování jejich práv a pevně trvají na výsadách, daných jim Matyášem Korvínem. Později, když sněm uvaluje nové daně na obyvatelstvo a chce je rozšířiti i na ně, protestují proti tomu, poukazující na to, že podobná ustanovení sněmu o nových daních netýkají se jich — podkarpatoruských (a sedmihradských) jobadionů. Paragraf 47. dekretu krále Vladislava II. z roku 1498 obsahuje žalobu stavů na Iobagiones Castri ruské národnosti, proto, že ruští jobadioni se opožďují přirovnávati se ke Kumánům a vábí k sobě šlechtické poddané, přijímají je mezi sebe, a jsou v tom podporováni královskými úředníky. — „Quia Comani, Philistaei et Rutheni, praví tento dekret, in hoc Regno commorantes, in abductionibus Jobagionum et in licentiis capiendis contra libertates Nobilium et statuta Regni, pluriimas quotidie injurias et praejudicia, indicibilesque et inauditas exactiones in educendis ipsis Iobagionibus ipsis Nobilibus inferunt: Neque Officiales Majestatis Regiae et eorum Vice-Gerentes eosdem et talibus insolentiis comescunt § 1. Quare et hujusmodi dissensionis materia eradicetur, statutum est: Quod ex quo ex Comanis et Philistaeis ac Ruthenis ad bona Nobilium nullus abire

¹⁵⁷⁾ Fessler-Klein, „*Geschichte d. Ungarn*“, III., 176.

¹⁵⁸⁾ Milhoffer Sandor, „*Magyarország Közgazdasága*“, str. 51.

¹⁵⁹⁾ Milhoffer S., „*Magyarország Közgazdasága*“ (1904), str. 52—53

¹⁶⁰⁾ Fessler, „*Gesch. v. Ung.*“, III., 172.

permittitur; sic neque de caetero Iobagiones Nobilium per Officiales Majestatis Regiae vel dictos servilis conditionis homines in medium ipsorum causa commorandi abducantur. § 2. Si autem ipsi Officiales aut Philistaei et Rutheni in medium ipsorum aliquos Iobagiones contra praesentem statutionem abduxerint, super hoc ipsi coram Palatino Regni legitime requirantur.“¹⁶¹⁾

Vidíme, s jakou nenávistí chovají se tu stavové k polosvobodnému ruskému jobadionstvu, chránícímu svoje práva, jakož i ke kumánům a philistaeům. Výrazu této nenávisti — „servilis conditionis homines“ — postavíme-li jej úměrně s *palatinským soudem, jemuž byli ruští jobadioni v některých sporných otázkách podřízeni* — lze rozuměti jen jako pohaně ruských jobadionů se strany stavů, jíž si král nepovšimnul, podpisuje tato rozhodnutí krajinského soudu. Dále vidíme, jak privilegované strany projevují zde rozhořčení i nad tím, že ruští jobadioni odvažují se osobovati si nějaká práva a že najdou se ještě i královští úředníci (castellani), kteří je v tom horlivě podporují. Vše to dokazuje, jak vášnivý a rozhořčený byl zápas ruských jobadionů s privilegovanými vlastníky, co oboustranné nenávisti bylo v tomto jejich boji a co nespravedlností páčáno bylo privilegovanými stavy na polosvobodném podkarpatoruském obyvatelstvu. Nicméně ruští jobadioni neustále bojují za svá „svobodná práva.“ O něco později setkáváme se v listinách zemských sněmů s ruskými jobadiony — *Iobagiones Regiae Majestatis* — rovněž jako dříve v jedné řadě s kumány a philistaei (Jaczygi), na př. v § 29. zákona z roku 1514,¹⁶²⁾ což dokazuje, že stále ještě měli své polosvobodné postavení, — postavení Kumanů a philisteiců. V zákonníku uherského práva jsou ruští jobadioni — *Rutheni Iobaggiones Regales* — taktéž označeni jako kategorie lidí svobodnějšího stavu než prosté rolnictvo. Za takové (t. j. do jisté míry na pánech nezávislé) pokládání jsou ve výše uvedeném případě i královskými úředníky (castellani), jimž ve zmíněné žalobě z r. 1498 stavy vytýkají nadržování ruským jobadionům. Tento způsob jednání královských úředníků, kteří viděli, jakým násilím a lstí podrobují si privilegované stavy ruské jobadiony, třeba si vysvětliti jako plnění jejich přímých povinností, pozůstávajících v tom, nedopouštěti vymknutí jobadionů z moci krále a přechodu jejich v úplnou závislost na statkářích, neboť v takovém případě král i stát ztráceli by v jobadionech platící síly.

Leč postavení ruských jobadionů bylo odlišné nejen od porobeného rolnického obyvatelstva, nýbrž, jak jsme řekli, i od maďarského a slovenského jobadionstva. Tento rozdíl ruského a rumunského jobadionstva od maďarského, slovenského a j. byl

¹⁶¹⁾ Vladislai II. Decretum tertium sive minus v Corpus Jur. Hung. — Srovn. *Bidermann*, „Die Ungar. Ruth.“, II., 46.

¹⁶²⁾ Vladislai II. Decretum septimum v Corpus Jur. H. — *Bidermann*, „Die Ungarisch. Ruthenen“, II., str. 47.

zvláště zřejmý, když se nové královské daně začaly rozšiřovati hlavně na maďarské, slovenské a jiné jobadiony, kdežto ruské a rumunské jobadionstvo snažilo se zbýti se jich, dovolávajíc se svých „svobodných práv“, daných jim králem Matyášem Korvínem.

Tato „svobodná práva“, daná ruským jobadionům Matyášem Korvínem, měla i svůj čistě národní význam a sice v tom, že do jisté míry tuto polosvobodnou třídu ryze ruského nejstaršího původu oddělila od podobné třídy maďarské, čímž bylo bráněno národnostním vlivům této na ruské jobadiony. „Tím“, praví maďarským učencem Milhoffer, opakuje slova Acsádiho, „postaveny překážky stykům prosté maďarské společnosti s prostou ruskou a rumunskou společností.“¹⁶³⁾ Tak vysvětlení nynějších národnostních poměrů v Uhrách třeba hledati i v těchto situacích oněch dob, o čem praví také i maďarská věda: „Ók gátolták a magyarositást, s nekik tulajdonitható, hogy hazánk nemzeti-ségi tekintetben ma is oly tarka képet nyujt.“¹⁶⁴⁾

Avšak nebezpečí ztráty národních rysů v tomto spolčení nebylo pro zanedbané, polosvobodné, ruské obyvatelstvo tak velké, jako nebezpečí státi se nevolnický závislými a zotročenými. „Ať měli Rusíni a Valaši sebe trpčí život“, praví Acsádi, „ať jakkoliv byli hospodářsky i nábožensky utlačováni, přece přizpůsobovali se svému výjimečnému postavení, neboť toto jim zajišťovalo jisté osvobození od určitých platů církvi i státu.“¹⁶⁵⁾ Ruské polosvobodné obyvatelstvo — jobadioni — zápasilo za své sociálně-hospodářské postavení, neuvědomujíc si vždy, že tím bojuje též za svou národní individualitu.

b) Poměr ruského obyvatelstva k Matyáši Korvínu.

Ale již samy tyto snahy královny o pozdvižení nižší třídý získaly mu velkou oblibu u prostého lidu. O tom svědčí uherská kronika z XV. století Bondfiniho (Bonfinius), v které letopisec praví: „Kdekoliv se král objevil, všude, z měst i vesnic, malí i velcí vycházeli mu vstříc a všude byla z toho nevýslovná radost. Dívky, hoši, vesničané (rustica turba) obklopovali všude Matyáše, blahořečíce mu za to, že chtěl povznést zemi.“¹⁶⁶⁾ A na jiném místě praví letopisec: „Velikost Matyášova vzrůstala tím více, že nebyl hrdý nebo pyšný; byl přístupen všem, honosil se

¹⁶³⁾ *Milhoffer S.*, „Magyarország Közgazdasága“, 51.

¹⁶⁴⁾ *Acsádi*, u *Milhofera*, op. cit., str. 51.

¹⁶⁵⁾ *Ibidem*.

¹⁶⁶⁾ „*Antonii Bonfinii rerum Hungar. decades quinque*“, str. 401 a násl. Dále zajímavé je následující místo u *Bonfinia* pro charakteristiku Matyáše: „Ingens a juventute celeritas ac robur pectoris, immensa animi magnitudo cum ingenti gloriae cupiditate coniuncta item tantum roborem virtutis, ut neque animi neque corporis laboribus defatigari posset...“ (IV., lib. VIII., str. 512).

vídností a laskavostí, nerad obklopoval se služebnictvem, mluvil vážně a s rozmyslem, miloval vědy a získával (pro potřeby země) mnoho řemeslníků.¹⁶⁷⁾ „Salibus et facetiis admodum oblectatus: quandoque ita popularia ut inter amicos domesticæ, coenaturus culinae obiret“ — praví posléze uvedený kronikář.¹⁶⁸⁾

Spravedlnost Matyášova byla vždy stejná a nezměnitelná, byť se týkala i jeho příbuzných. Tak rozkázal uvězniti svého rodného strýce *M. Silagyi*, když se dověděl o jeho příkrém jednání s Němci-kolonisty. Vévodu multánského *Drakulu* uvrhnul do vězení proto, že utlačoval lid.¹⁶⁹⁾ Uchovala se řada zpráv, svědčících o snahách krále Matyáše, aby zabránil utiskování slabých silnými. Ve volných chvílích prý se převlékal buď za lovce, nebo seminaristu a obcházel, nebo objížděl vesnice, aby vše viděl na vlastní oči a poznal potřeby svého lidu.¹⁷⁰⁾

Není tedy divu, že lid doposud vzpomíná Matyáše a jeho spravedlnosti. „*Matthias obiit, iustitia perit*“, praví uherské národní přísloví.¹⁷¹⁾ Světlá vzpomínka na krále Matyáše zůstala i v paměti ruského lidu v Podkarpatské Rusi. Lid podkarpatoruský nemá svých hrdinů. Legendy o Koriatoviči národ nezná, tot' literární smyšlenka, pozdější výmysl podkarpatoruského dějepisce.¹⁷²⁾ Nevelebí ani jiných svých historických činitelů. Jedinou osobností, heroisovanou podkarpatoruským lidem jest právě jen Matyáš Korvín. — „Вун (Магяш) тримає руську віру, тримає із народом благочестивим, — хранив Угорщину“¹⁷³⁾ — praví podkarpatoruská pověst, která činí z Matyáše člověka své víry a úplně jej nacionalisuje, žádajíc viděti v něm „Rusnaka“, svého „brata“.

Podkarpatoruský lid opěval tohoto hrdinu i ve svých písních, které jsou ovšem rázu milostného, ale i v nich se odráží rázovité črty tohoto krále. Oženil se Matvěj s krasavicí Alenčicí, ale což má kdy prodlévati u mladé ženy?

„Бо досить мало при ній спав
За коротенько, ночий три“

¹⁶⁷⁾ Ibidem, str. 513.

¹⁶⁸⁾ Ibidem, 514. — *Szilagyi S.*, „Magyar történeti életrajzok: Franknoj, Hunyadi Mátyás kir.“, str. 64.

¹⁶⁹⁾ Kruté zacházení *Drakulovo* s lidem dalo podnět k vytvoření národní pověsti „О Мультянскомъ воеводѣ Дракулѣ“, vytištěné u *N. J. Kostomarova* v jeho „Памятникахъ стар. русс. литературы“ (díl II.) dle rukopisu XV. st. Pověst brzy rozšířila se na Rus. Srovn. *F. Buslaev* „Для опредѣленія иностранныхъ источниковъ повѣсти о Мультянскомъ воеводѣ Дракулѣ“ (Letopisi rus. liter. a j. vyd. *N. Tichonravovym*, sv. V., str. 84—86).

¹⁷⁰⁾ *Csuday E.*, „Die Geschichte von Ungarn“, I., str. 469.

¹⁷¹⁾ Ibidem, I., str. 469.

¹⁷²⁾ Srovn. *moj práci* „Книже Федор Кориатович Мукачевскы“, vytištěno v Sborníku filos. fak. univ. Komenského, I.

¹⁷³⁾ Етнографічний Збірник sv. IV., str. 173 (Lvov).

praví o Matyášovi píseň národa; — Matyáš musí spěchati na pomoc své zemi, k obraně svého „kamen-horoda“. Pláče lid, pláče čeled' pro odjíždějícího od nich krále, a on se loučí, těše osiřelé:

Не бійся челядко моя!
На третій день, ось кажу вам —
Царевну в хату приведу!..“

S důvěrou očekává lid Matyáše a s ním i štěstí-děvici jeho, která přijde s ním a přinese světlo a veselí v začazenou chatu chudého podkarpatoruského sedláka.

A je-li historikovi dovoleno, aby v lidové tradici viděl ohlasy lidového smýšlení, mohlo by se říci, že lid chápal dobré snahy Matyáše Korvína ulehčiti jeho postavení, ale chápal i to, jak těžce je mu kráčetí proti síle privilegovaného vlastníka. *Bartholomæides* nám vypravuje pověst, týkající se jednoho podkarpatského *uročišča* (pozůstatků jedné starožité osady) v gemerském komitátě, která ukazuje, do jaké míry lid chápal krále Matěje, jeho nálady a jeho tužby. Tato národní pověst vypravuje, že jednou po hostině, rozdál král Matyáš obklopujícím jej magnátům sekery a rýče a požádal je, aby mu pomohli vykopati ze země keř s kořeny. Urostlý, silný, tělesné práci uvyklý Matyáš pracoval s nadšením, nepocituje únavy. Práci však nezvyklí, zchoulostivělí magnáti zalévali se potem a padali únavou. Tehdy král Matyáš obrátil se k nim a řekl: „Nepocítili-li jsme již dosti přátelé, alespoň na tomto, jakou cenu má práce sedláků, s nimiž často zacházíme ještě hůře, než s našimi koňmi a psy? Zatím co oni tonou v bídě, maříme my veškeren svůj čas zahálkou!“^{173a)}

V Podkarpatské Rusi zachovala se řada lidových legend o *Maťjašovi Korvinovi*, v kterých představuje ho ruský lid v nejpěknějších rysech. V jedné z nich vypráví se, že Matyáš Korvín, když ještě nevěděl bude-li králem, bydlel v Podkarpatské Rusi a byl sluhou u ruského sedláka *Halajdy*, bydlícího ve vesnici *Orichovice*, Užhorodského komitátu.¹⁷⁴⁾

c) Hospodářský pokles ruského selského obyvatelstva v době Vladislava II.

Svoboda pobytu jest jediné právo, které měli dříve statkářští sedláci a které je chránilo od nevolnictví. Ustanoveními různých sněmů bylo toto jejich právo pečlivě chráněno. Pod hrozbou pokut zakazovalo se statkářům, zdržovati své sedláky, byli-li tito vůči nim prosti dluhů; takovým sedlákům bylo do-

^{173a)} Srovn. *Bartholomæides*, Not. com. Gömör., str. 222.

¹⁷⁴⁾ Етнографічний Збірник, sv. IV., str. 171. — Srovn. *Dragomanov*, *M. II.*, „Малоруск. нар. преданія и раск. стр. 425—429. — Srovn. *Grimm*, „Märchen“, sv. I., 7 a III., str. 23.

konce dovoleno, při odchodu odvézti si i jimi vystavěná stavení. Výše jsme však viděli, kolik možností měli ve skutečnosti statkáři, obcházeti tento zákon a zdržovati na svých pozemcích množství sedláků pod záminkou neplacení dluhů, nesplnění různých závazků, atd.¹⁷⁵⁾ Avšak theoreticky, de jure zákon o svobodě přebývání sedláků existoval a v některých případech mohl provésti svoji působnost a vliv.

Na sněmu roku 1495 vidíme však již zákonné omezení tohoto práva. Odcházející sedláci nesmějí nyní vzíti s sebou vystavěné jim chaty na statkářské půdě, nebo vůbec stavení. „Nijaké stavení, ani jediný kůl, zaražený sedlákem do země“, nesmí býti odnesen odcházejícím, zní tento zákon. Všechna stavení musí býti bez poškození zůstavena na místě.

Zákonem tímto byl sedlák pevně připoután k půdě, neboť odejítí a ztratiti všecek majetek, získaný takovou námahou, rovnalo se úplnému jeho zničení. Tak byl sedlák připoután k panské půdě a mohly mu nyní býti předpisovány nové a nové povinnosti nejen vůči pánu, ale i povinnosti státní. Tak stále více klesal sedlák pod břemenem těžkých povinností a poplatků, ba často přicházel úplně na mizinu, stává se nezpůsobilým platiti. I tento hospodářský úpadek rolnického obyvatelstva jeví se v době Vladislava II. zvláště významným, srovnáváme-li jej s hospodářským postavením sedláků z blahých dob Matyáše Korvína. Každým rokem panování krále Vladislava II. upadal sedlák hospodářsky hlouběji a hlouběji. Níže uvedená statistická data z r. 1494 a 1495 nám ukazují,^{176a)} jak se v každém komitátě Podkarpatské Rusi zmenšil úpadkem sedláků počet platebních jednotek v roce 1495 v poměru k roku 1494:

Komitát	rok 1494	rok 1495
Berežský	2860	2567
Zemplinský	6243	6012
Marmarošský		1718
Ugočský	1338	1271
Užhorodský	2653	2410
Šaryšský	2200	1995

Sněm z roku 1507 pokračoval dále v utiskování rolnictva.¹⁷⁷⁾ Podle ustanovení tohoto sněmu musili sedláci, kteří ve sporných věcech nepodléhali královskému soudu, od té doby platiti daň také králi a sice 3 dinary ze dvora.¹⁷⁸⁾ Tento poplatek byli po-

¹⁷⁵⁾ Milhoffer S., „Magyarország közigazd., str. 25.

¹⁷⁶⁾ Vladislav II., Decret VI., Art. III. (Kovachich, „Vest. com.“, k r. 1495.)

^{176a)} Srovn. Milhoffer S., „Magyarország közigazdasága“, I., 56.

¹⁷⁷⁾ Kovachich, „Suppl. ad. Vest.“, sv. II., 339 a násled.

¹⁷⁸⁾ Fessler, „Gesch. v. Ungarn“, III., 172.

vinni odváděti i vesničané, kteří neměli svého vlastního hospodářství, žili však ve dvorech sedláků, zavázaných takovou daní. Při tom z obsahu ustanovení zmíněného sněmu je již jasně patrné, že nařízení sněmu z roku 1492, které zakazuje odcházejícím sedlákům s panské půdy, bráti s sebou svá stavení, plně dosahovalo svého účelu: sedlák byl pevně připoután k panské půdě a nové závazky a daně, které nyní musil platiti nejen statkáři, ale i králi, nutily jej zůstatí na těchto pozemcích a činily nezdolatelnými jeho stále rostoucí břemena, nutíce jej býti dlužníkem svého pána i státu.

XIV. Povstání Jiřího Doži.

Nespokojenost lidu se sociálním postavením, ke kterému jej zvláště přivedly sněmovní zákony z r. 1495 a 1507, byla velká. Cítilo se, že lid jen čeká okamžiku, aby se pomstil magnátům za jejich „nepravdu“. Takový moment neočekávaně přišel. Roku 1514 byla vyhlášena křížová válka proti Turkům, kteří v té době obsadili asi polovinu uherské říše. Jiří Doža, který dvakrát zvítězil nad Turky, stál v čele této křížové výpravy.¹⁷⁹⁾ Pod praporem tohoto populárního vůdce sebralo se mnoho lidí. K Dožovi šli hlavně sociálně nespokojení lidé, a to nejen sedláci, nýbrž i chudí šlechtici, utiskovaní od magnátů, chudí kněží, kteří trpěli od praelátů a nespokojení měšťané. Sebralo se jich během 2—3 měsíců k Dožovi nad 40.000. V tomto vojsku Dožově hned se objevila tendence netáhnouti proti vnějšímu nepříteli, nýbrž vystoupiti proti vnitřním nepřítelům, magnátům a praelátům. Kněz Laurentius, který hrál ve vojsku Dožově velkou úlohu a měl vliv na samého Dožu, povzbuzoval ho k tomu, aby on udělal velký čin — osvobodil sedláky od robot pro pány a aby magnáty vyhubil.¹⁸⁰⁾ Tyto tendence, šířící se ve vojsku Dožově přinutili krále odvolat křížovou výpravu, následkem čehož Jiří Doža musel svoje vojsko rozpustiti. Ale místo aby poslechl královského rozkazu, Doža neočekávaně dal sám rozkaz svému vojsku, aby táhlo na Pešť.¹⁸¹⁾ Povstání selské šířilo se po celé říši uherské, loupilo se a vraždilo. Nikdo ze zajatých magnátů a praelátů nedostal milosti od povstalců: nejen sami zajatí statkáři, nýbrž i jejich ženy a děti byly zavražděny. Jen ten magnát, který utekl za hranice se svojí rodinou, zachránil svůj a své rodiny život.

Toto povstání se velice silně rozšířilo i v Podkarpatské Rusi, v komitátech Užhorodském, Berežském, Marmarošském. Největšího stupně dosáhlo zvláště potom, když v dubnu r. 1514 povstalci byli poraženi u Velkého Varadína od královského voj-

¹⁷⁹⁾ Franknoi V., „A Hunyadiak és a Jagellók kora“ (Bud. 1896), str. 402.

¹⁸⁰⁾ Márki S., „Dózsa György és forradalma“ (Budap. 1883), 4.

¹⁸¹⁾ Fessler, „Gesch. v. Ungarn“, IV., str. 179. — Franknoi V., „A Hunyadiak és a Jagellók kora“, str. 404.

ska; velká část rozbitého vojska Dožova utekla tenkrát na Podkarpatskou Rus a tím zvětšila tam síly povstalců. Toto povstání trvalo tak dlouho, dokud Jan Zápolský, stojící v čele vojska státního, nepřemohl ještě jedenkrát Dožu u *Temešváru* a dokud na konci nebyl zajat i sám Jiří Doža.¹⁸²⁾ Těžký trest čekal na povstalice. Mnohé povstalecké vesnice na Podkarpatské Rusi byly tenkrát spáleny na rozkaz Zápolského. Velký peněžní trest byl uložen některým městům. Jan Zápolský přinutil také krále, aby mu král za tyto „zásluhy“ dovolil ve svůj prospěch z povstalých měst sbírat ročně daně, a s tímto jeho přáním souhlasil i sněm r. 1514. Tak na př. takové velké daně bylo nuceno platiti město *Hust*, Marmarošského komitátu a také jiná města Marmarošského komitátu — *Solotvina*, *Dovhopolje*, *Vyškovo*, *Tjačevo* a *Sihot*. Nuceny byly platiti Zápolskému *Mukačevo*, *Užhorod*, *Bardiov*, *Prešov* a *Levoča*.¹⁸³⁾ Kromě toho Zápolský vybíral z každého selského dvora (porta) ve svůj prospěch 20 dinarů ročně.¹⁸⁴⁾

Sněm svolaný na den 18. října r. 1514 do Pešti úplně potvrdil všechny tyto daně pro Jana Zápolského, — a vyslovil úplný svůj souhlas s jeho činností. — Sněm složený jen z magnátů a praelatů, kteří se tehdy vrátili domů, — potvrdil tam nemilosrdně rozsudky Zápolského nad povstalcí.¹⁸⁵⁾ Tento sněm udělal konec i těm nemnohým právním svobodám jobadjonů a udvorníků rusínských, které se snažil zachrániti král Matyáš Korvín. Poslední pozůstatky svobodného ruského obyvatelstva podkarpatského byly rozhodnutím sněmu 18. října 1514 — zničeny a odezdány do roboty pánům a magnátům. A i právní postavení sedláků se zhoršilo.¹⁸⁶⁾ Teď sedlák nesměl odejiti ze své půdy a přestěhovati se, kde by mu bylo libo; byl připojen k této půdě, na které seděl, k půdě panské.

Rok 1514 byl rokem zničení posledních svobod selského obyvatelstva Podkarpatské Rusi.

XV. Stav pravoslavných klášterů.

Ve mnohých listinách, kenezských listech, kterými se uzavíraly smlouvy mezi majiteli statků a kenezmi, — v listinách králů, kterými dávala se privilegia a výsady svobodným obcím, — dějí se zmínky o tom, že kněží v takových vesnicích mají býti zaopatřeni zemí a důchody, desátky od věřících. Proto postavení kněží ve vesnicích, založených more saxono bylo relativně dosti dobré. O zajištění tohoto postavení kněží v takových ves-

¹⁸²⁾ *Franknoi V.*, „A Hunyadiak és a Jagellók kora“, 403.

¹⁸³⁾ *Fessler*, „Gesch. v. Ung.“, IV., str. 181.

¹⁸⁴⁾ *Ibidem*.

¹⁸⁵⁾ *Szildgyuj S.*, „A Magyar nemzet története“, III., 406. — *Fessler*, „Gesch. v. Ung.“, IV., 182.

¹⁸⁶⁾ *Milhoffler S.*, „Magyarország Közgazdasága“ (1904), str. 38 a 54.

nicích velice se starali i sami králové. O tom se na příklad tak pěkně vyjadřuje listina krále Karla-Roberta z r. 1329, dávající práva pěti marmarošským selským obcím.¹⁸⁷⁾ Ale nejvíce starala se sama katolická církev, představený diecése, k níž patřili tyto kostely (biskupové, a jejich kapitoly), aby duchovenstvo jejich diecése bylo úplně hmotně spokojeno, a aby desátky a jiné důchodky kněží odváděly se správně.

Docela jiné bylo sestavení pravoslavného duchovenstva na Podkarpatské Rusi. Latinský kněz od toho momentu, kdy dostal od statkáře stvrzení práva býti knězem v jeho majetku (kdy dostával „prezentu“) a stvrzení práva vládnouti zemi, která patřila jeho faře (na ten čas, dokud tam bude působiti jako kněz), — od toho momentu stal se nezávislým na statkáři, a závisel na svém představeném církevním, na biskupovi. Tohoto samostatného postavení kněží pravoslavní měli. Pravoslavné duchovenstvo nemělo těchto privilegií, které mělo latinské duchovenstvo a záviselo přímo na statkáři.¹⁸⁸⁾ V XV. století a v první polovině XVI. st. — kdy pravoslavná církev a mukačevští biskupové brali se ještě v ochranu od uherských králů a mocných magnátů,¹⁸⁹⁾ postavení pravoslavného ruského duchovenstva stojí na jakési vyšší úrovni, má svoji církevní autonomii, ale později — od doby, kdy přišla na Podkarpatskou Rus reformace a boje mezi rozličnými církvemi — latinsko-katolickou, luteránskou, kalvínskou, řecko-uniatskou a pravoslavnou — pravoslavná církev a pravoslavné náboženství pod úderu ostatních tam bojujících církví — klesá, přichází k úpadku a duchovenstvo pravoslavné, nezaopatřené žádnými hospodářskými právy, klesá na úroveň obyčejného sedláka, závislého na statkáři.¹⁹⁰⁾ Jen mnišstvo pravoslavné na Podkarpatské Rusi v XIV. a XV. stol. zachovává svůj vyšší stav mezi ostatním pravoslavným duchovenstvem. V tomto hospodářsky vyšším stavu udržuje se i během XVI. stol., — během největších bojů náboženských na Podkarpatské Rusi — a zůstává v takovém stavu až do doby unie (v polovině XVII. stol.)

Ale klášterní život na Podkarpatské Rusi byl poměrně málo vyvinut. — Z nejdávnější doby jsou na Podkarpatské Rusi známy dva kláštery, — klášter sv. Mikuláše na hoře Černecké u Mukačeva a klášter sv. Michaela v Hruševě v Marmaroši. Oba tyto kláštery existovaly tam už v XIV. stol. a měly pravděpodobně četné mnišstvo. Byly centry kulturního a církevního života Podkarpatské Rusi odedávna.

¹⁸⁷⁾ *Fejér*, *Cod. Dipl. Hung.*, t. VIII. 3. 352.

¹⁸⁸⁾ *Petrov*, *Матер. по исторіи Угор. Русі*, кн. 2.

¹⁸⁹⁾ *Hodinka A.*, „A munkács. süszökség okmánytára“, str. 1—10

a následující.

¹⁹⁰⁾ *Moje práce*, „Религиозное движение въ XVI. нач. XVII. ст. въ Угор. Русі“, vyd. Petrohrad, Akademie věd (1915).

Hruševský klášter sv. Michaela měl odedávna právo na vybírání důchodků z těchto osad: Siladšagu, Ugoči, Meďeš-Alja, Csiho, Bolvanus a j. Tyto osady byly povinny pro tento klášter i jinými povinnostmi. Tato hospodářská práva dali tomuto klášteru marmarošští velkostatkáři, vojvodové Drag a Balič (synové Sásovi). Drag přišel na Podkarpatskou Rus a dostal v Marmaroši v 50. letech XIV. stol. obrovské statky. V téže době dostal tamtéž velké jmění i Balič (Balk). Tato práva a privilegia Marmarošského hrušovského kláštera byla potom potvrzena *Antonijem*, patriarchou cařihradským, listinou vydanou jim dne 14. srpna r. 1391.¹⁹¹⁾ Možná, že hruševský klášter existoval už dříve, v samém počátku XIV. stol. nebo na konci XIII. stol., ale významného postavení on mohl dosáhnouti až v polovině XIV. stol., kdy k tomu přišel díky hmotným prostředkům, které mu poskytly Drag a Balič. Až v této době tento klášter mohl široce vyvinouti svou náboženskou a kulturní činnost. Tato jeho činnost ještě více se upevnila, když zmíněnou listinou patriarcha Antonij v r. 1391 dal tomuto klášteru stavropigiální práva, čím osvobodil tento klášter od jakékoliv podřízenosti jeho duchovní neb světské vládě.¹⁹²⁾

Mukačevský klášter sv. Mikuláše, také původu velmi dávného, už odedávna měl dosti velké majetky. Už v listině Theodora Koriatoviče, knížete Mukačevského, kterou falešně se klade k r. 1360, praví se, že kníže Theodor Koriatovič daroval mukačevskému klášteru bohaté statky a sice vesnice *Boboviště* a *Lavku* se všemi příslušnými důchodky.¹⁹³⁾ Že tyto vesnice, obě už odedávna patřily k statkům pravoslavného kláštera sv. Mikuláše v Mukačevě, praví také li-

¹⁹¹⁾ „Antonius Dei Gratia civitatis Constantinopolitanae, norae Romae ac totius orbis Patriarcha. Vajvodae *Balicsa* et *Drág* mester Ecclesiam sive Monasterium in *Marmaros* in nomine s. Michaelis Arch. fundatum donarunt, ut nostrae humilitatis respectum habeant. Nos autem... donationem ejusmodi gratam accepimus. Itaque quem Deus elegit in dicto Monasterio priorem talis etiam nostram habeat benedictionem... Ad haec signis nostrorum subditorum Archiepiscopus, aut Episcopus in dicto monasterio, aut pertinentiis inveniretur dicto priori (hegumeno) esset in adjutorium quia nos Ecclesiam istam in nostram protectionem accepimus ac donamus auctoritatem super proventus in pertinentiis *Zilágság*, *Megyes Alja*, *Ugocha*, *Berzava*, *Csiho*, *Bolvanus*, *Almazeg* et in omnibus hic *Pachomius* Prior et Abbas plenariam auctoritatem habeat, et respectum ad omnes Sacerdotes et alios homines... et in omnibus ceticis pro suo Patriarcha faciat commemorationem... 14. Augusti. 1391...“ V nových vydáních podkarpatorského histor. mater. (u *Hodinky*, *Petrova*, *Cziple*) tato listina neotištěna. (Vytisťena u *Duliškoviče J.*, „Истор. черты укропыц.“, II., str. 64—65.)

¹⁹²⁾ *Hodinka*, prof., „A Munkácsi görök katolikus püspöksegg története“, str. 147. — O staré době hrušovského kláštera také u *Cziple Sandora*, „A marmarosi püspökség kérdése“, str. 1—8.

¹⁹³⁾ *Bazilovič*, „Brevis notitia fund. Theodori Koriatovits“, I., str. 11 a následující.

stina krále Matyáše Korvína, vydaná r. 1458 pro představeného mukačevského kláštera, presbytera *Lukaše*. V této listině krále Matyáše Korvína se praví, že *presbyter Lukáš* a jeho mukačevský klášter dostaly od tohoto krále potvrzení na *Boboviště* a *Lavky*, které „ad eandam plebaniam (mukačevskému klášteru) *ab antiquo*“ patřily.¹⁹⁴⁾ Tato listina se také zmiňuje o tom, že tyto dvě vesnice patřily klášteru se všemi jejich „utilitatibus, proventibus, obventionibus“.

Ale už odedávna patřila k témuž klášteru i část půdy z vesnice *Orosvegu* (*Rosvigovo*), s kterou mukačevský klášter souřadil. Své právo na vybírání důchodků a pravděpodobně i na ovládnutí půdy rozšiřoval tento klášter i v jižních vesnicích. Tak k r. 1488 vznikl konflikt mezi *Lukášem*, opatem mukačevským, a knězem pravoslavným *Benediktem* z vesnice *Ivanovec*. Příčinou k tomuto konfliktu byla, že opat (presbyter) *Lukáš* poslal mnichy do *Ivanovec*, aby vybrali desátky a vůbec důchodky z této vesnice, patřící klášteru mukačevskému; ale v tomto vybírání překážel mnichům kněz *Benedikt*. Když tam přišli mníši, byli s urážkou na cti vypuzeni. Tento ivanovský kněz *Benedikt*, jak praví listina krále *Vladislava* z r. 1488, „cum familiaribus suis in eosdem monachos irruisset et eosdem impudice per barbaram trahendo diris verberum plagis affecisset vinaque nonnulla earumdem decimarum ab eisdem recepisset“.¹⁹⁵⁾

K r. 1491 na Podkarpatské Rusi vidíme samostatného biskupa, kterému byla podřízena všechna podkarpatoruská církev a utvořena tak samostatná diecése se sídlem biskupa v městě *Mukačevě*. Prvním biskupem podkarpatoruským mukačevské diecése byl jmenován uherským králem *Vladislavem* — *Joann*. V listině tohoto krále, vydané r. 1491 pro rusínský lid a pravoslavné kněze podkarpatoruské, kteří už dřív byli „sub jurisdictione ecclesiae beati Nicolai confessoris“ — (mukačevského kláštera) — nařizuje se, aby rusínské duchovenstvo a podkarpatoruský lid byli tohoto biskupa *Joanna* poslušni a aby mu vypláceli důchodky, které odedávna patřily opatům mukačevského kláštera s jejich zvláštní „potestate jurisdictionis.“¹⁹⁶⁾ V oblasti mukačevské, v distriktu bývalého mukačevského „presbytere-

¹⁹⁴⁾ *Hodinka*, „A Munkácsi püsp. okmanytára“, str. 1—2., *Basilovič*, „Brevis notitia“, I., pag. 16—17.

¹⁹⁵⁾ *Bazilovič*, „Brevis notitia“, I., pag. 19—20.

¹⁹⁶⁾ *Bazilovič J.*, „Brevis notitia fund. Koriat.“ I., pag. 21, „Volumus, praví král *Vladislav* v této listině, et fidelitati vestre et vestrum cuiuslibet praesencium serie strictissime praecipiendo committimus et mandamus, quatenus amodo deinceps reverendo patri *Ioanni* epopo vestro, sub cuius scilicet iurisdictione estis, in omnibus licitis et consuetis imita antiquam consuetudinem obedire et obtemperare ipsumque reversi de universisque proventibus suis, qui eidem de vestri medio provenire debent, respondere et per vos, quorum interest, responderi facere debeatis et teneamini.“ (Srovn. také *Hodinka*, „A Munkács. püsp. okmanitára“, str. 5—8.)

ratu“ — tento příchod samostatného pravoslavného biskupa na Podkarpatskou Rus nevyvolal žádného nedorozumění, poněvadž mukačevský biskup převzal teď na sebe i všechny funkce opata mukačevského kláštera sv. Mikuláše, — biskup mukačevské diecése stal se zároveň i opatem mukačevského kláštera. Proto je přirozené, že eo ipso na mukačevského biskupa přešla i všechna práva na důchodky z mukačevského distriktu a i vláda nad statky Boboviště a Lavka, kterými dříve vládl mukačevský opat s mnichy.

Ale jiný ráz měl poměr na roveň stanoveného biskupa mukačevského k marmaroško-hruševskému klášteru, kde zůstal v Hrušově opat a nechtěl se jednoduše vzdátí svých práv. Král Vladislav, jak viděti ze zmíněné listiny pro biskupa mukačevského Joanna, dal biskupovi jen ty statky, které patřily dříve mukačevskému klášteru. Majetek Hruševského kláštera zůstal v moci opatů hruševských. Pravděpodobně biskup mukačevský byl tím nespokojen, — a proto mocný vladař této doby v Podkarpatsku — *Janoš Korvín Hunaydi* na prosby biskupa mukačevského Joanna poskytl mu listinou z r. 1493 také důchodky z osady *Levathky*, z vesnice *Rozvigova* a i samého města Mukačeva,¹⁹⁷⁾ a potvrzuje jeho právo na tyto majetky, které odedávna patřily mukačevskému klášteru sv. Mikuláše.

Tehdáž totiž vznikl spor o *poddanském poměru opata a mnichů hruševského kláštera k biskupovi mukačevskému*. A tu hruševský opat *Hilarius* velmi důrazně se bránil a protestoval proti jakékoli podřízenosti svého kláštera. Hruševští mniši a opat silně odporovali, když biskup ustanovený pro celou Podkarpatskou Rus, pokusil se sáhnouti na jejich práva.¹⁹⁸⁾ Spor mukačevského biskupa s mnichy hruševského kláštera o hospodářské výsady v Marmaroši a Ugoči, příslušející dotud klášteru hruševskému, byl, zdá se, tuhý a komplikovaný, zvláště když biskup mukačevský učinil pokus zmocniti se důchodů a jmění hruševského kláštera z moci své biskupské jurisdikce. To vedlo ke vzniku interpolace listiny krále Vladislava II. z roku 1491, která dávala mukačevskému biskupovi práva na důchody, jichž se proti klášteru hruševskému domáhal.¹⁹⁹⁾ Tento rozpor mukačevského biskupa s mnichy hruševského kláštera šel na rozřešení královské. Král Vladislav stál na straně hruševských mnichů a listinou z roku 1498, vydanou v Budíni pro *Hilaria opata hruševského*,²⁰⁰⁾ potvrdil všechna práva hruševského klá-

¹⁹⁷⁾ *Hodinka A.*, „A Munkacs. püsp. okoman.“, str. 7.

¹⁹⁸⁾ *Ibidem*, str. 10.

¹⁹⁹⁾ Interpolace této listiny všiml si už *M. Lucskay*. Ve svém díle „*Historia Carpatho-Ruthen*“ (II, c. 41., pag. 113) tento učenec poznamenal, že „in loco cancellationis positæ voces „*Michælis Aret. in Maramor*“ litera „*n*“ intacta mansit — unum tantum „*i*“ addidit cancellator et effecit „*m*“ indubie legi debet in laustro (c. deest) *B. Nicolai*.“

²⁰⁰⁾ *Hodinka*, „A munk. püsp. okmanitára“, str. 9.

štera na majetek jeho, o kterém mluví zmíněná listina z r. 1391 patriarchy *cařihradského Antonie*. Jak byly bohaté tyto statky hruševského kláštera sv. Michaela, dokazuje to, že na tyto statky činili nároky nejen mukačevští biskupové, ale i jiní kontrahenti. Tak z listiny palatina uherského *Hedervaryho* z r. 1438, a z listiny krále Vladislava z r. 1455 — vidíme,²⁰¹⁾ jak tuhý byl spor mezi *latinskými mnichy kláštera lelešského a pravoslavnými mnichy kláštera hruševského*; leleští mniši pokoušeli se odejmouti hruševskému klášteru část jeho statků. — Král Vladislav bránil hruševské mnichy proti těmto nárokům latinských lelešských mnichů. Listina jeho za tím účelem vydaná stanoví, že leleští mnichové nemají práva nic hruševským mnichům odejmouti.

A tak mezi pravoslavnými Rusíny velkými statkáři byly většimi vlastníky nemovitého kapitálu, velkými statkáři byly mukačevský klášter sv. Mikuláše a hruševský klášter svatého Michaela a také mukačevský biskup.

Toto faktum nesevědí o tom, že v středověku mezi pravoslavnými Rusíny vůbec nebylo velkých vlastníků pozemků. Majetní lidé a statkáři byli i mezi ruskými zemany. Takoví svobodní obyvatelé Podkarpatské Rusi měli někdy i dosti velké statky, nabyté těžkou prací a moudrou praktikou, jak to vidíme na příklad v rodě *Zejkanů*, bohatých zemanů berežského komitátu. Jeden z nich, *Joannikij Zejkan* (později biskup) daroval svůj statek ve *Mstičevě* pro založení pravoslavného kláštera tamtéž. Také máme dosti dotačních listin od rozličných zemanů svúj statek ve *Mstičevě* pro založení pravoslavného kláštera tamtéž. Také máme dosti dotačních listin od rozličných zemanů rusínských pro kláštery mukačevský a mstičevský, dosavad nepublikované (chovají se dosud v archivech těchto klášterů). Tyto listiny byly obyčejně psány rusínsky, a pocházejí pravda, nejvíce ze XVII. stol. Ale byli-li tak zámožní lidé rusínští ještě v XVII. stol., v době velkého potlačení pravoslavného elementu na Podkarpatské Rusi, tím spíše byli v době dřívější. Takoví nemnozí svobodní ruští zemané byli pozůstatky svobodného stavu někdejších *jobaďonů* a *udvorníků*. Takových svobodných a majetných zemanů na Podkarpatské Rusi byla v poměru k nesvobodnému selskému obyvatelstvu velmi málo. Jen ojedinelí jednotlivci to byli a i mizeli ve všeobecné *masse* potlačeného a utiskovaného pravoslavného podkarpatoruského obyvatelstva.

²⁰¹⁾ *Duliškovič L.*, „Историч. черты угрорусс.“ II, стр. 65—66.

Oddíl druhý:

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY MĚSTSKÉHO OBYVATELSTVA A MĚST.

XVI. Vývin městského hospodářství.

Hospodářský vývin měst a svobodných obcí v Podkarpatské Rusi shledáváme již na počátku XIV. století. Hlavní princip, jímž se řídily dříve svobody podkarpatských měst, je § 9. Zlaté Bully, vydané králem Ondřejem II.,¹⁾ jenž zněl, „hospites měst, jakékoliv národnosti mají držeti tyto svobody, daně jim od počátku“. Ale během doby tato zásada nespokojuje města. Města hledají nejen zachování a potvrzení starých výsad, ale i rozšíření privilegií. Je zachováno mnoho listin již od začátku XIV. až XV. století, vydaných pro výsady rozličných podkarpatských měst.²⁾ V těchto prvních listinách čteme, že některá města dostávají důležitá práva, jako na příklad — exempcie městských obyvatelů (obchodníků) od podřízení jich úředním ústavům, místo čehož podřizují se tato města *nepřímo* králi, nebo těm, kteří dali zmíněným městům tyto svobody z vlastní ruky: palatini, preláti, nebo přední magnáti. Již v nejstarší době dovoluje se podobným městům svobodně voliti si své městské představenstvo (svého hlavního městského mistra) a kněze.³⁾ Města byla osvobozena od poplatků pro stát, byla však povinna dávat v době války králi ozbrojené vojáky a platiti určitou peněžní daň. Dále měla práva prodávati náležející jim půdu. Některé listiny pro tato privilegovaná města osvobozují je od fiskálních povinností, t. j. od tak zvaného monetagium, jakož i od desátků.⁴⁾ Ve výjimečných případech některá města měla zvláštní povinnosti, a sice: jel-li král takovým městem a chtěl-li tam přenocovati, bylo toto povinností dáti králi a jeho sluhům nocleh i výživu.⁵⁾

Ruské obyvatelstvo Podkarpátí bylo hlavně obyvatelstvo selské, které bydlilo ve vesnicích. Je proto přirozené, že se města

¹⁾ Erdélyi László, „Arpádkor története 1301-ig“, str. 189.

²⁾ Srovn. Fejér, Cod. Dipl. Hung. a srovn. Magyar Törten. eml.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Fessler, „Gesch. v. Ungarn.“, III.

⁵⁾ Ibidem.

v Podkarpatské Rusi dostala do rukou cizinců (hospites, hosti), kteří přinesli s sebou do podkarpatoruských měst i svá práva. Byli to hlavně Němci, — přistěhovalci ze Saska — a proto přinesli s sebou i městské saské (magdeburské) právo. Od krále bylo jim dovoleno organisovati se na základě svých práv. Podkarpatoruská města, obdrževše takové výsady, utvořila uzavřené korporace s vnitřní autonomií a proto isolovala se brzy od vlivů státního uherského práva a od závislosti na orgánech administracních. Zavedení německého práva do měst Podkarpatské Rusi přispělo k rychlému vyvinutí městského hospodářského života a postavilo tato města v čelo hospodářského života v celém kraji.

Privilegovaná města měla však vliv i na politické události státu. Různé výjimečné daně, ukládané městům králem, připravení ozbrojeného vojska pro krále a půjčky peněz státu a králi v těžkých dobách státního života, to vše stavělo města na první místo v politickém životě, zvláště v dobách různých povstání proti královské vládě a tureckých vpádů do kraje.⁶⁾ V zájmu králů samých bylo, aby život městský se vyvinul co nejlépe. Rozdávali tedy štědře městům výsady a činili je nezávislými na magnátech a velkostatkářích. Selský lid pohlížel na tento rozvoj měst se sympatiemi, poněvadž města rozdělila s vesnickým obyvatelstvem placení poplatků králi (většina poplatků pro stát šla vlastně z měst); pouze magnáti a statkáři činili si někdy nároky na poplatky z těchto měst, avšak králové rozumně paralysovali snahy magnátů omeziti práva měst.⁷⁾

Takovým způsobem stejnoměrně s vývojem práv magnátské (šlechtické) třídy pokračuje vývoj městského obyvatelstva, takže ve XIV. století nacházíme již dvě, na sobě úplně nezávislé třídy — šlechtickou s městkou-obchodní. Čím více zmenšovalo se zohatnutí praelatů a magnátstva, tím více rostl význam měst a jejich hospodářská síla. Nehledě k tomu, že privilegovaná města a privilegované obce de jure neměly takové politické moci, jakou měli magnáti, stávala se přece města, díky uvedeným podmínkám, pevné městské organizaci a vzájemné solidaritě měst, v každém případě prvním historickým faktorem v kraji. Přes to, že si města v říšském sněmu nedobyla ještě svého zastupitelstva, následkem čehož de jure neměla úplného hlasu v ostatních záležitostech, pokračovala přece neadržitelně ve svém vývoji, jakož i ve vývoji své hmotné a kulturní síly. Počet jejich neustále rostl, neboť králové, majíce na zřeteli vlastní zájem, udíleli stále více výsad rozličným městům, což vidíme zvláště v Podkarpatské Rusi a ve východním Slovensku. Zde byly politické podmínky daleko pohodlnější a klidnější pro hospodářský rozvoj měst, než v Maďarsku a Sedmihradsku, které již v XIII. a zvláště ve XIV. století

⁶⁾ Srovn. Szilagyj S., „A magyar nemzet története“, nedyedik köret.

⁷⁾ Srovn. Milhoffer, „Mag. közigazdasága“, str. 35 a násl.

vidíme rozhárané vnitřními nesváry a zpusťšené neustálými tureckými vpády.

Název *hospites* byl na počátku XIV. století totožný s názvem měšťan. Tak se vůbec nazývali obyvatelé privilegovaných osad, Hospites byli nazýváni nejen přistěhovalci z cizích zemí, ale i místní obyvatelé, náležející k městským korporacím. Přistěhovalci z ciziny se však velmi brzy v nových místech aklimatisovali, a to tak dalece, že mluvili i místním jazykem, jsouce hospodářsky spojeni s rusínskými vesnicemi. Proto slovo *hospites* stává se na Podkarpatské Rusi brzy anachronismem, má tam však i na dále význam *bourgue*.

Tak na příklad obyvatelé měst jako *Dovhopolje*, v marmarošském komitátě, *Hust*, (marmarošský komitát), *Beregsaz*, (berežský komitát) a jiná města, byla na počátku zalidněna hlavně Němci, částečně Maďary.⁸⁾ Později však tito zbylí původně němečtí osadníci mluvili jen rusínsky, nebo maďarsky. Očividně již od počátku nacházel se v takových městech ruský element, jenž nebyl pokládán za *hospites* a hrál podřízenou roli. Již podle starších pramenů lze souditi, že mezi obyvatelstvem těchto měst slovanský element byl hodně zastoupen.⁹⁾ že vůbec mezi hospity podkarpatoruských měst byli Rusíni, je viděti i z toho, že počet městských obyvatel zvětšoval se tím, že králové dávali někdy městská privilegia udvorníkům, kteří obyčejně náleželi k čistě místní národnosti (v daném případě rusínské.¹⁰⁾

Styky podkarpatoruských měst se zahraničím rovněž velmi přispěly k rozvoji městského průmyslu a obchodu, k zvětšení zámožnosti měšťanů, jakož i k rozšíření jejich profesionálního vzdělání. To všechno vedlo města k širokému účastenství v záležitostech veřejných a státních.

Vývin městské organizace v Podkarpatské Rusi pokračoval tímtež směrem jako vývin zemědělského systému *more Scultetorum*, t. j. od západu k východu, počínaje od *Kežmarku* a jiných spišských měst, přes *Bardějov*, *Prešov*, *Humenné*, *Michajlovce*, *Užhorod*, *Mukačevo* až k *Beregsázu*, *Hustu* a *Sihotu*. V tomto zřízení *more Theutonico*, jak měst tak i obcí, nejvýznamnější

⁸⁾ Fejér, *Cod. H. A. VIII.*, 3., 352. — Srovn. *Bonkáló, A.*, „Die ungarländischen Ruthenen“, v *Ungar. Jahrbücher*, I., 1921, str. 215 a násl.; dotýká se Marmaroše, on předpokládá, že „die ersten Ansiedler waren in Marmaros Ungarn und Sachsen“. — Myslím, že tato myšlenka nejvíce platí pro privilegované, částečně měšťanské vrstvy tamto; — národ, lid byl — rusínský. Dále sám p. *Bonkáló* praví, že v té době „nördlich von Munkacz finden wir Ruthenen...“

⁹⁾ *Wagner*, „*Analecta Scepusii*“, I., 299—300: v listině královny Alžběty, z r. 1273 praví se o „omnibus Theutonicis, Hungaris et Sclavis“ v jistých místech ve Spiši. Toto spolubydlení tam Slovanů s Němci a Uhry mělo své místo jak ve vesnicích, tak i v městech.

¹⁰⁾ *Regis Andreae II.*, *Decret. II.*, — *Kovachich*, „*Supp. ad Vest.*“, I., 137.

roli hrála původně *spišská města a jejich německé obyvatelstvo*, které se začalo kolonizovati na západě již koncem XII. století; v XIII. a XIV. století začalo se již pevně usazovati nejen ve Spiši a Šaryši, ale proniklo daleko na východ do Podkarpatské Rusi, osadilo mnohá města a utvořilo privilegované obce v berežském a marmarošském komitátě. Tito němečtí první kolonisté, přišedše do Podkarpatské Rusi, přenesli sem i svá práva a tradice.

Tito němečtí kolonisté ve Spiši již ve XIII. st. sdružili se ve spolek. K tomuto spolku přistoupila 24 spišská města. Tato 24 spišská města byla nadána různými privilegii od uherských králů. Taková privilegia byla dána králem Štěpánem — roku 1271, kteráž osvobozovala tato města od některých státních povinností. Mezi jiným tato města na základě této listiny musela platiti ročně 300 marek pro krále — a v době války dávati 50 ozbrojených mužů.^{10a)}

Za statečnost a zvláštní zásluhy, které prokázala spišská města králi Karlu Robertovi v době povstání Matyáše Čáka, dostávají německé spišské obce v roce 1312 (hned po rozgonské bitvě) listinu, psanou německým jazykem, již 24 spišských měst dostává samostatnost, úplnou nezávislost na komitátní vládě a zřízení a vlastní svůj soud.¹¹⁾ Tím se zvýšily jejich daně ročně z 300 na 1400 marek, za to však s druhé strany bylo jejich postavení ulehčeno: města tato byla osvobozena ode všech ostatních povinností a daní králi. Pouze jediná povinnost jim zůstala: v případě nepřátelského vpádu do jejich (spišského) komitátu musili obyvatelé těchto měst vytáhnouti ozbrojeni proti němu. Zvláště přísné bylo jim přikázáno v listině privilegii, pro ně vydané, aby vždy byli připraveni k obraně severních částí tohoto komitátu, které hraničily s Polskem a s Haličsko-ruským státem. Tato 24 privilegovaná spišská města byla: *Risdorf* (*Ruszkínóc*), *Durand*, *Ménhard*, *Leibitz*, *Kežmark*, *Béla*,^{11a)} *Eisdorf* (*Zsákócs*), *Matt-haeóc*, *Michelsdorf* (*Strásza*), *Deutschendorf* (*Poprad*), *Felka* (*Velká*), *Georgenberg* (*Szepes-Szombat*, zbudovaný již po odchodu Tatarů saskými kolonisty), *Gross-Schlagendorf* (*Nagy-Szalok*), *Mühlenbach*, *Kapsdorf* (*Káposztafalva*), *Donnersmark* (*Csótörtókhely*), *Velký a Malý Tomaschdorf*, *Palmsdorf*, *Spenderdorf* (*Villa Ursi*), *Odorin*, *Kirchdorf*, *Wallendorf*, *Eulenbach* a *Neudorf* (*Igló*).¹²⁾

^{10a)} *Wagner*, „*Anal. Scep.*“, I., str. 189—191.

¹¹⁾ *Wagner*, *Anal. Scep.*, III., 196. — *Fejér*, *Cod. Dipl. Hung.*, VIII. 1., str. 435 a násl.

^{11a)} Město *Bela* — původní své jméno mělo slovanské — *Bila* (*Biala*); tímto jménem jmenovalo se jezero, u kterého bylo založeno toto město. (Srovn. *S. Weber*, „*Geschichte der Stadt Bela*“, str. 32.)

¹²⁾ V pozdější době taková privilegia dostala ještě spišská osada *St. Krin* (*Villa Sancti Quirini*, *Kurimian*). — První zmínka o tomto *Quirinus Sanctus* (*St. Krin*) je k r. 1298 (srovn. *Wagner*, „*Anal. Szep.*“, t. I., str. 266).

K těmto privilegovaným městům patřila také i *Levoča* (Leutschau, — srovn. *Wagner*, *Analecta Scepus* — II. 46 a 347). Jedna z prvních zmínek o Levoči je k r. 1271 (srovn. *Wagner*, c. op., I., str. 190).

Práva těchto spišských měst byla potvrzena listinou krále Karla Roberta, psanou v latinském jazyce roku 1317.¹³⁾ Při tom ve zmíněné listině, jakož i v listině z roku 1312, bylo králem vysloveno přání, aby tato města a svobodné obce vstoupily ihned v daná jim práva. V obou svých listinách (z r. 1312 a 1317) dotýkal se král nejen zmíněných spišských měst, ale i obcí, k nim náležejících. Vidíme, jak se během XIV. století vyvíjí tato privilegovaná spišská města, zvláště pak, když Anjouovci sami to-muto vývinu napomáhali.

Privilegie dostávají v té době i jiná města Podkarpatské Rusi, na příklad: naproti významnému průsmyku v Karpatech, v šarišském komitatu, vzniklo na řece Teplé opatství mnichů Cistertinského řádu, založené při kostele sv. Egida. Opatství toto bylo zřejmě založeno již na počátku XIII. století, poněvadž v listině z roku 1247 čteme o něm, že tam existovalo již delší dobu. V uvedené listině je rovněž zmínka i o jeho hranicích.¹⁴⁾ Vedle tohoto cistertinského kláštera, částečně na jeho pozemcích, zasadili se němečtí kolonisté a utvořili obec,¹⁵⁾ což bylo i počátkem založení města *Bardijova* neb *Barthfeldu*. Bardijov, ležící na samé hranici Haličsko-ruského státu, byl již v té době znám i daleko na Rusi.¹⁶⁾ Když král Karel Robert, již po druhé ovdovělý, setkává se v roce 1320 v Bardijově se svou nevěstou *královnou Alžbětou*, dcerou polského krále Vladislava Lokietka, která jela tehdy z Krakova do Uher, dostává Bardijov u příležitosti této události městská práva. Obyvatelstvo bardijovské bylo tenkrát osvobozeno od všech státních poplatků a daní na deset let. Po uplynutí těchto deseti let byli povinni obyvatelé platiti z každého dvora (porta) králi 1½ fertinga, jakož i polovinu desátků ze žita, kdežto druhou polovinu musili odváděti bardijovskému knězi.¹⁷⁾ Jistý *Laurentius* musil zaznamenávati vzrůst obyvatelstva v Bardijově, aby daně mohly býti odváděny pravidelně; vzhledem k této povinnosti ustanoven byl *Laurentius* doživotním soudcem v Bardijově, kterýžto úřad měl býti rozšířen i na jeho potomky. Zmíněný *Laurentius* i se svými potomky obdrželi i zvláštní právo mlynářské (jen on a jeho potomci mohli míti v Bardijově mlýn)

¹³⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, VIII. 2., str. 57.

¹⁴⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, VI. 2., str. 376: hranice tohoto cisterského opatství sahaly od Burkuthu až k hoře Macovicha, odtud k řece Breznicha a řece Nog-Grabovch a podél této řeky až k ř. Toplé a k Sydovpotoku.

¹⁵⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, IV. 1., str. 468.

¹⁶⁾ *Ipatský ruský letopis*, str. 533, jmenují se tam již k r. 1240.

¹⁷⁾ Fejér, *Cod. Dipl. H.*, VIII. 2., str. 253. Srovn. *Wagnera* v „*Diplomatorium com. Sarosien*“, str. 97—99.

a dva dvory v Bardijově, které byly prosty všech daní a poplatků.¹⁸⁾ Tyto výsady městu Bardijovu potvrdil král Ludvík listinou z roku 1346.¹⁹⁾

Dříve než Bardijov, dostalo městská práva i město *Prešov*. Prešov byl odedávna obydlen německými kolonisty, kteří již v prvě polovině XIII. století dostávají od krále velké statky, jak je viděti z toho, že tito „*Theutonici de Epuries*“ před rokem 1247 obsadili „*metas terrae ipsorum* (bardijovských mnichů) *Bartpho* vocabulo²⁰⁾ a v roce 1249 dává král Bela IV. půdu „*ad castrum Sarus pertinentem*“ těmto prešovským Němcům („*propter vicinitatem populorum suorum saxonicum de Eperies*“).²¹⁾

Jedna z nejstarších privilegovaných německých obcí na Podkarpatské Rusi je *Beregsaz* (tehdy nýval se *Lamprechtháza*) v berežském komitátu. Obyvatelé Beregsázu dostali od uherských králů očividně již na samém počátku XIII. století, neb na konci století XII. svá městská práva, neboť v roce 1247 potvrzuje král práva, již dříve tomuto městu udělená.²²⁾

Pět osad Maramarošského komitátu — *Hust*, *Vyškovo*, *Tjačovo* (*Tecsö*), *Dovhopolje* (*Hoszu-mezö*) a *Sihot* v r. 1329 bylo povzneseno na stupeň majetku koruny (měst královských) — a bylo osvobozeno od všech poplatků pro statkáře a krále. Tato města byla povinna jen malým platem pro stát (krále). Při tom tyto osady obdržely široká městská práva a autonomii. Listina z r. 1329, vydaná od Karla Roberta pro tato města, nejlépe nás seznamuje s těmito výsadami.²³⁾ Práví se tu, že — 1. majitelé těchto obcí mohou na svou zemi osaditi takové obyvatele, jaké oni sami chtějí; — že 2. soud nad členy těchto obcí nepodléhá županské moci a patří jen soudcům, zvoleným od kolonistů těchto měst: „*nisi iudicis ipsorum per nos* (krále) *deputati*, aut *villici ipsorum*, pro *communitatem electi*“; — 3. starostu (*villicus*) volí sami členové obce jednomyslně, — také i kněze pro svůj kostel; — 4. nehledě na to, že soud vykonává se starostou (*villicus*) ve věcech kriminálních (jako na př. vražda, krádež, žhářství, násilí), soudí *villicus* se seniory obce. — Při tom určuje tato listina trest v těchto případech: za vraždu patil odsouzený dvě marky, za smrtelnou ránu jednu marku, za poranění s prolitím krve — 60 dinarů atd. Kromě toho byla tam podmínka, že půda, daná těmto místům, má býti pořád vzdělávána od kolonistů a nikomu nepředána od nich.²⁴⁾

¹⁸⁾ *Katona*, „*Hist. cr.*“, VII., str. 424—426.

¹⁹⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, IX. 1., str. 358—359.

²⁰⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, IV. 1., str. 468.

²¹⁾ *Cod. Patr.*, VIII., str. 54.

²²⁾ Fejér, *Cod. Dipl. Hung.*, IV. 1., str. 455.

²³⁾ Fejér, *Cod. Diplom. Hung.*, t. VIII., 3., 352.

²⁴⁾ *Ibidem*.

K takovýmto privilegovaným městům patřily i *Velké Michajlovce* Zemplinského kmitátu. Toto město založeno bylo dávno, pravděpodobně na počátku XIII. st.²⁵⁾ V XIV. st. do Velkých Michalovic přistěhovala se kolonie německá, která „juxta consuetudinem hospitum“ zde se zařídila.^{25a)} Pravděpodobně již v XIV. st. toto město dostává výsady, podobné výsadám jiných měst.²⁶⁾

XVII. Městské zřízení. Cechy.

Zřizování svobodných měst a svobodných privilegovaných obcí v uherském státě začalo se především na Slovensku a Podkarpatské Rusi (částečně i v Sedmihradsku), postupujíc od západu k východu. Podle vzoru těchto podkarpatských měst začala se organisovati i místa ve vlastních Uhrách (Maďarsku). Ale s počátku městský život ve vlastním Uhersku (Maďarsku) byl daleko méně vyvinut nežli v Podkarpátí. Počet organisovaných privilegovaných měst na Slovensku a v Podkarpatské Rusi ještě dlouho převyšuje počet takových měst a obcí v Maďarsku. To lze vysvětliti hlavně tím, že nejpočetnější živel německé kolonise pohyboval se především právě do horní části Uher a tam na půdě Slováků a Rusínů dal jim své nejlepší organisační síly.

Se svým přechodem tito organisátoři přinesli s sebou i své organisační praktiky, zvyky i právo, jež odnesli ze své vlasti. Tato organisace, jak jsme viděli, začala se tu ve století XIII. a pokračovala i ve XIV. st. Leč skutečné formování zřízení těchto měst stalo se o něco později, vyvoláno byvší střetnutím zájmů těchto měst se zájmy královými. To se stalo tehdy, když král Ludvík I. pod hrozbou své nemilosti nařídil listinou z r. 1365, vydanou spišským městům, aby před žádný jiný soud členy těchto německých měst nestavěli, než pouze před soud županův.^{26a)} Odpovědí na to bylo v r. 1370 svoláno shromáždění ze zástupců těchto 24 německých měst, na které se dostavili všichni soudcové, porotci a starci těchto měst, aby sebrali dohromady a zapsali do jednotlivého zákoníka všechny ony zákony a zvyky, které přijali od svých otců, při čemž „nepnoletí i dospělí, chudí i bohatí — vždy jsou rovni v právech svých“.²⁷⁾ V 93 bodech toto shromáždění spišských Sasů vymezilo svoje právní postavení, dotknuvši se rodinného poměru, rozdělení i přecházení statků, poměrů pánů k sluhům, — dotklo se postavení průmyslu a obchodu, měř a vah, dlužních peněžních závazků, městského postavení,

²⁵⁾ Szirmay, „Notitia topogr. com. Zempl.“, str. 367.

^{25a)} Sztáray, Oklevéltára, str. 191.

²⁶⁾ Szirmay, „Not. historica, com. Zempl.“, § 26.

^{26a)} Wagner, „Anal. Scep.“ III., str. 255; — král v této listině důrazně rozkazuje, aby „nullius alterius indicis, et justitiarum, nisi comitis terrestris XXIV. civitatum dictae terrae Scepusiensis judicie et judicatiu astare fuissent consueti.“

²⁷⁾ Wagner, „Analecta Scepus.“ I., 240.

svědeckých výpovědí a přísahy, přestupků proti vlastnictví a veřejné bezpečnosti; dále se v tomto usnesení mluví o soudních stranách, žalobách, o stupních trestu, o povinnostech soudců. Základem k sestavení tohoto *Spišského Zákoníka* byla privilegia z r. 1312 a 1317, daná *Karlem-Robertem* spišským městům.²⁸⁾

V tomto *Spišském Zákoníku* bylo jasně vysloveno, že nikdo nesmí volati ať v jakýchkoli záležitostech spišské Sasy před soudní dvůr, ale že každého oni mohou povolati před soud spišského landgrafa, nebo před soudce přísežné („vor den Eldisten, die zu den Rechten geschworen haben“) — a souditi na základě svých saských zákonů, které od počátku tohoto svazu spišských měst měli, a z milosti králů do dnešního dne podrželi.^{28a)} O volbě jejich landgrafa pravilo se v tomto jejich zákoníku, že zůstává jim do určité doby, po jejímž uplynutí v přísně určené hodině skládá svůj úřad a odchází. Volba landgrafa svazu 24 měst spišských se prováděla 124 soudci. Tato volba měla se konati v klidu a pokoji. Za porušení klidného postupu voleb landgrafa vinní býval trestán třemi markami pokuty.²⁹⁾

Tento *Spišský Zákoník* dotýká se regulace rozličných poměrů života. V něm se zvláště přesně a podrobně upravují *právní poměry mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi*, jakož i *právo dědické*, které z těchto poměrů rodinných vyplývá a s nimi souvisí. Téměř třetina tohoto zákoníka obírá se na rozličných místech těmito otázkami (§§ 2—18, 28, 29, 36—38, 51, 62—66). Právně neodpovědnými mohou býti jen hoši a dívky mladší 14 let (§ 64). Paragraf 84 stanoví *právní poměr mezi pánem a sluhou*. Jiné otázky, zde také řešené, jsou: *regulace poměrů finančních, záležitosti kriminální, organisace soudu a práva*, jakož i sociální svobody těchto 24 měst.^{29a)}

Zákoník je rozdělen systematicky na rozdíly a paragrafy a dosti přesně vypracován.

Tento *Spišský Zákoník*, vypracovaný v r. 1370 svazem spišských měst na základě královských ustanovení, příznávajících zvyky i práva těchto míst — byl jediným vzorem všem novým městům Podkarpatské Rusi, tvořícím se „more Saxono“. Městské postavení r. 1370 bylo uznáno králem a stalo se konstitucí měst Podkarpatské Rusi. Dokonce v takových starobylých městech Podkarpatské Rusi, jako *Užhorod* a *Mukačevo*, existujících již

²⁸⁾ Wagner, Analecta Scepus., III., 196. — Fejér, Cod. Dipl. H., VIII., 2., 57.

^{28a)} Podobného ořvobození požívali spišští Sasové již na základě zmíněné listiny Karla Roberta z roku 1317: „Volumus insuper“, praví tento král, „quod nullus Comitum, pro tempore constitutorum, ipsos saxones contra libertates eiusdem concessas tam in indicis, quam aliis casibus molestare vel aggrauare in aliquo audeat, vel praesumat...“ (Fejér, Cod. D., VIII., 2., 59).

²⁹⁾ Wagner, „Anal. Scep.“, I., 254.

^{29a)} Wagner, op. cit., I., str. 240—261.

před objevením německé kolonisace v Podkarpatské Rusi, objevují se německé kolonie a působí rozhodným vlivem na přeměnu zřízení těchto měst ve svém duchu.

Spišská města, i ona města Podkarpatské Rusi, města Maramaroše, Berežského a Užhorodského komitátu, která byla pod jejich bezprostředním vlivem, přijala jejich zřízení, byla částečně zrozena jimi, — všechna ona se shodovala v tom, aby udržela své postavení, uchránila se toho, před čím jí nemohlo ochrániti bezmocné právo uherské. Všechna se shodovala v ochraně svého kapitálu, v organizaci jeho obratu, v organizaci obchodu a průmyslu. Lze si představit, jaké obtíže vše to činilo městům při tehdejší neuspořádanosti státu, v době největšího panství bezuzdného, všemocného magnátstva. Lze si zároveň představit, jak bylo tomuto městskému obyvatelstvu napnouti všechny síly, aby obstálo a stalo se tím, čím později se jevílo, jak muselo městské obyvatelstvo dáti dohromady všechny své síly, a provésti pravidelné, správné rozdělení práce mezi svými členy, jak se museli členové vnitřně organisovati, aby se octli na stupni prvotřídního hospodářského činitele v kraji primitivních hospodářských poměrů, jakým byla Podkarpatská Rus a Východní Slovensko, a aby tam působili na veškeren hospodářský život. — V tom pro naše města mimořádnou úlohu hrála jejich stará vlast, *Sasko*, s níž oni byli v bezprostředních stycích, kde mohli podle vývoje svého obchodu a průmyslu těžiti z úvěru, kam vozili své suroviny a své výrobky, a odkud přijímali výrobky široce vyvinutého průmyslu a umění Západu. Odkud dostávalo se jim nutných lidí k jejich zřízení.

Podle vzoru tamního budovali oni své *cechové zřízení* na Podkarpatské Rusi. — Obyčejně, dělo se tak, že jednou do roka, v týdně před vánočními svátky, každý cech ve shromáždění městských staršín, soudců, městských zástupců, za přítomnosti župana toho komitátu i jiných zástupců státní i církevní moci, volil dva *cechmeistry*.³⁰⁾ Při tom rozhodoval věk volených, mravní stránka jejich dosavadního života a jejich zdatnost. Zvolení zavazovali se dbáti správnosti *měr a vah*, nedopouštěti zaujatosti a nespravedlnosti v soudě: „všichni jsou si rovni před zákonem“; přátelské a příbuzenské poměry nemají hráti nijaké role v soudním zřízení, jakož i nemá míti místa v soudním řízení podplácení soudce, nebo jakékoliv působení na něj, jež mohlo by míti vliv na spravedlivý rozsudek soudu.³¹⁾ Kromě toho povinností cechmistra bylo účastenství jeho při všech shromážděních členů

³⁰⁾ Fessler, *Gesch. v. Ung.*, II., str. 201.

³¹⁾ Fejér, *Cod. Dipl.*, VIII. 2., 57 a násl.

jeho cechu a dbáti pořádku na nich. Kdo se chtěl účastniti městského průmyslu a obchodu, byl povinen vstoupiti do jednoho z městských cechů, složiti do pokladny takového cechu určitou zástavu a zavázati se plniti cechovní předpisy a zvyky. Každý cechový člen, soudruh, byl volný, — on obyčejně pracoval doma a prodával své výrobky na trhu, — mohl míti úředníky a tovaryše, při čemž počet posledních nebyl obmezen. Pod pokutou 10 marek každý mohl míti jen jedno řemeslo. Vdovy, synové a dcery mistrů podléhali cechovnímu soudnímu řízení. Každý, kdo se chce oženiti s takovou vdovou, nebo kdo se vyučil svému řemeslu v tomtéž městě, platí jenom polovinu poplatku za povýšení na mistra (*Meistertaxe*).³²⁾ Každý cech, který při přijímání žáků, soudruhů a mistrů požadoval od nich poplatek vyšší než stanoveno, byl trestán peněžní pokutou, z níž jedna polovina byla odváděna královskému hradu, druhá společnosti Sasů. V některých městech stejný trest byl ukládán cechu v tom případě, jestliže tento cech z jakékoliv příčiny váhal nebo zbraňoval přijmouti do svého stavu rodáka saského. V rozličných městech mohla tato pravidla podléhati změně: na příklad ve výši trestu i obnosu pokuty za přestupky proti městské konstituci atd.

Soudruzi a žáci lišili se od mistra věkem a menší přípravou v práci. Každý tovaryš měl pevnou vyhlídku po uplynutí určitého počtu let státi se mistrem; zárukou toho byl omezený rozměr výroby a potřebného kapitálu. Mistr byl pánem všeho díla, jemu byly podřízeny pracovní síly celého podniku: tovaryši a žáci. Avšak poměr mistra k tovaryšům a žákům nelze si představit podobným poměru podnikatele k dělníkům za našich dnů. Byl to spíše poměr vyššího dělníka k nižším, více znajícího k méně znajícímu. Moc mistrova nad tovaryši a žáky vysvětluje se kromě jeho hospodářského postavení ještě i tím, že on byl před městskými úřady odpověden za chování a jakost práce podřízených.

Jednou z nejdůležitějších příslušností cechového řádu, jehož hlavním účelem byla kontrola průmyslu v mezích jednotlivých řemesel — bylo *uznání práva na práci*. — Určitému kruhu osob, náležejících k cechu, bylo udělováno výhradní plnomocenství k vedení určitého průmyslu v jistém obvodu. Toho práva každý cech zárlivě střežil před zasahováním jak se strany cizích řemeslníků, tak i se strany místních kupců a členů jiných cechů. Právu výrobců odpovídala povinnost spotřebitelů (konsumentů) obracet se se svými zakázkami výhradně k nim. Hlavním předmětem péče cechu byly ovšem zájmy výrobců. Zajišťující jim jistý spolehlivý odbyť vyloučením cizích konkurentů, cechy všemožně se snažily, aby plynoucí odtud výhody byly rozděleny mezi všechny členy cechu na základě rovnosti a bratrství. Tato poslední zásada

³²⁾ Fessler, „*Gesch. v. Ungarn.*“ II., str. 202.

je velmi zřetelně vyjádřena v konstitutu spišských měst z roku 1370: „chudí a bohatí vždycky stejní jsou v právech svých“.³³⁾

Uvnitř cechu byla odstraňována vzájemná konkurence a předpisovány ve všech směrech stejné podmínky k vedení živnosti. Pro dosažení rovnosti nařízena podle možnosti stejná pro všechny míra výroby. Cechovní stanovy přísně vymezovaly počet tovaryšů a žáků, kteří mohou býti vydržováni v jednom průmyslu. Přímým účelem tohoto omezení bylo zajištění řemesla proti pokusům postaviti je na širší základ, přidati mu kapitalistického rázu. Proto nařízeny maximální meze výroby.³⁴⁾

Jedním slovem bylo to tak, že členové cechu mohli býti jisti, že žádná náhoda nezbaví jich jistého výdělků, třebaže jim nedá vyniknouti nad jiné.

Rozkvět měst vnesl do hospodářského života nového činitele — *pohyblivý kapitál*, jenž se stal příčinou značného významného obratu v sociálně-hospodářských poměrech Podkarpatské Rusi. Charakteristickým rysem tehdejšího podkarpatskoruského společenstevního řádu bylo společné pozemkové vlastnictví. Následkem krajně slabého vývoje výměnného hospodářství půda byla po dlouhou dobu pokládána za jediný pramen bohatství, ona tvořila zároveň hlavní cenný majetek, jímž placeny různého druhu služby.

Rychlé bohatnutí měst ukázalo na nový pramen národního bohatství — na obchod — a vedle toho vyzdvihlo do popředí význam pohyblivého vlastnictví (kapitálu). Vedle pozemkové aristokracie vystoupila buržoasie, představitelka pohyblivého kapitálu.

Městské řemeslo a obchod měly na Podkarpatské Rusi především ten význam, že pozdvihovaly dřívější formy průmyslu, jak se jevíly v statkářských dvorech a klášterech. Takové řemeslnictví podkarpatoruských měst na rozdíl od staré rodinné výroby — obyčejně pracovalo pro vedlejší odbyt — pracovalo pro spotřebitele, který byl mimo kruh výrobců. Ale výrobky takového městského řemeslnictví připravovány obyčejně jen pro trh omezený.

Takový městský řemeslník většinou pracoval na objednávku nejbližších spotřebitelů, věda, co a jaké množství bude na něm žádáno, neboť *poptávka zde předcházela nabídku* a určovala ji.

³³⁾ Srovn. Wagner, „Anal. Scep.“, I., 240.

³⁴⁾ V středověku na Podkarpatské Rusi byl kovový zvonářský průmysl pravděpodobně velmi málo vyvinut; tak na př. pravoslavné podkarpatské kostely očividně už odedávna dovážejí si zvony ze Zakarpatské Halče. Srovn. Lucskay, M., „Historia Carpatho-Ruthenorum“, II., str. 59, a listina biskupa Munkač. Blažovského z r. 1742 (v arch. kláš. v Munkačevě).

Byli takový řemeslník nucen někdy pracovati i bez objednávky (na příklad tkadlec, truhlář), to on mohl přece jen počítati s krajně úzkými hranicemi podkarpatoruského odbytu, a sice: s obyvateli města a nejbližších vesnic. Trh takového městského podkarpatského ruského řemeslníka byl docela místní. Tato omezenost podkarpatoruského trhu měla i ony dobré stránky, že mohla dodávati vytrvalosti řemeslné výrobě a odstraňovati ona příkrá, nezřídka nepředvídaná kolísání v poptávce, jimiž tolik trpí současný průmysl.

Výrobky řemeslné práce v Podkarpatské Rusi dostihaly v středověku vysoké, ani před tím, ani potom nebývalé dokonalosti; v mnohých případech prosté, jednoduché řemeslo přechází zde v čistě umění. Stačí jen navštívit Národní Museum Th. Lehoczského v Munkačevě, nebo popatřiti na okrasu nebo některé církevní předměty v takových starodávných kostelích Podkarpatské Rusi, jako jsou kostely: v Užu (vesnice užhorodského komitátu), v Jasíně (marmarošského komitátu) a jinde, neb starý dřevěný kříž v kostele v Hruševě (marmarošský komitát). Středověký ornament Podkarpatské Rusi, středověké truhlářské a vyřezávané její výrobky (jako na příklad oltáře — ikonostasy — některých kostelů a j.), často zde vychází z rámce řemesla a přechází v pravé umění velké krásy a půvabu.

XVIII. Obchod.

Taková solidní městská organizace, s takovým úspěchem rozšířivší se za dob dynastie Anjouovců a Zikmunda I. po všech městech Podkarpatské Rusi, měla rozhodný vliv na rozkvět obchodu a průmyslu v Podkarpatské Rusi. Ke konci XIV. století a v XV. století průmysl a obchod měst Podkarpatské Rusi jeví se v utěšeném rozkvětu. Z Čech a Německa přinášena jsou sem plátna. Nejlepším plátnem zde prodávaným bylo *strigavské* a *gorlické* plátno.³⁵⁾ Z Polska a Ukrajiny přinášeny sem *kožešiny* a kůže. S podrobením Malé Asie Turky docházejí do podkarpatských měst přes Valašsko, Moldavu a Sedmíhrady někdy arménští kupci, přinášejíce sebou a rozšiřující zde takové výhodné zvláštnosti, jako *šafrán*, *pepř*, *cinamon*.^{35a)} Jindy takového druhu zboží kupováno v Moldavě a Valašsku místními kupci a rozšiřováno v našich městech. Roku 1347 *Košicům* dostalo se zvláštních výsad: že mají všechno zboží, jdoucí z Polska a Rusi, zadržovati u sebe, kupovati a pak už ze své ruky prodávati; tehdy tedy obchod podkarpatoruských měst s Polskem a Ruskem byl veden především prostřednictvím *Košic*.^{35b)} Ale za to na za-

³⁵⁾ Katona, „Hist. crit. Hung.“, XIII.

^{35a)} Ibidem, XIII., str. Milhoffer, „Magyarország közigazdasága“, 31.

^{35b)} Milhoffer, „Magyarország közigazdasága“, str. 39.

čátku XV. století podkarpatoruská města navázala přímé obchodní styky s východem, zvláště s Krymem. Hlavním bodem tohoto podkarpatoruského obchodu bylo město *Kaffa*, kamž chodili se svým zbožím podkarpatští kupci a odkudž se vraceli s nákladem různého zboží východního.³⁶⁾ Tak v roce 1444 kupci z *Bardijova*, přišedší tehdy se zbožím z *Kaffy*, přinesli do země první zprávu o porážce u *Varny*.³⁷⁾

Podobně jako *Karel-Robert*, za jehož doby podkarpatská města začala tak slibně vzkvétati, i *Ludvík I.*, jakož i *Zigmund I.* a *Matyáš Korvín* všemožně se snažili pozdvihnouti obchod a průmysl měst.³⁸⁾

Účinným opatřením králů, napomáhajícím rozvoji obchodu, jak se zahraničím, tak i domácímu obchodu, bylo snížení vnitřních a vnějších cel. Zákonem říšského sněmu z r. 1351 všechna ona cla, která do té doby byla buď státem, či městskou obcí nebo statkáři libovolně zvýšena, byla upravena kromě těch, která se vybírala na mostech, u přívozů a u městských bran.³⁹⁾ Upravena byla taktéž zahraniční cla. A když uhodil rok 1364, hladový, tedy tento rok bylo dovoleno ze zahraničí dovážeti obilí a potraviny bez zaplacení pohraničního cla.⁴⁰⁾ Za vlády *Zikmunda I.* pohraniční clo bylo zvýšeno o jednu třetinu ceny dováženého a vyváženého zboží, — ale zato takové dovážené a vyvážené zboží bylo osvobozeno od vnitřního cla.⁴¹⁾ Všechna tato opatření měla příznivý vliv na obchod, zvyšovala výrobnost řemesel a umění, — dávala sílu a moc městům. Podle zákona *Zikmundova* každý svobodný cizinec měl právo usaditi se v městech, což bylo důležité pro vývoj obchodu. Avšak, povoláváje cizí obchodníky do země, *Zikmund* omezoval do jisté míry jejich svobodu činnosti v zájmu svých měst. Tak cizí obchodníci nemohli bráti s sebou žádných pokrmů a nápojů, ale měli je kupovati v těch městech, do nichž přicházeli.⁴²⁾ Za doby *Matyáše Korvína*, cizí kupci, přicházejíce do země, mohli prodávati v takovýchto minimálních množstvích: nejlepšího sukna nejméně 1 svitek (24 metry), — prostředního sukna 3 svitky, — a horšího od 5 do 10 svitků; — hedvábí směli prodávati nejméně 10 rafů; — cukru nejméně 10 liber; — prádla nejméně 12 kusů (tucet). To se dalo proto, aby cizí ob-

³⁶⁾ Ibidem, 56.

³⁷⁾ Fessler, *Gesch. v. Ung.*, III., str. 211. — Srovn. Franknoi V., „A hunyadak és a Jagellók kora“, 150.

³⁸⁾ Szilágyi S., „A Magyar nemzet tört.“, negyedik kötet., str. 331.

³⁹⁾ Milhoffer, „Mag. közigazd.“, 47.

⁴⁰⁾ Fessler, „Gesch. v. Ung.“, Bd. II., str. 197 a násl.

⁴¹⁾ Milhoffer, „Magyarorsz. közigazd.“, str. 36.

⁴²⁾ Ibidem, str. 37.

⁴³⁾ Ibidem, str. 38: „A legkisebb mennyiség volt a legfinomabb posztóbel egy vég, a középszerűből három, az aljásból öt és tíz, selyem tíz rőf, bársony, damaszok egy drb., vaszon s egyéb szövet satig, cukor tíz font, fahéj egy másza, borsó harmincz, ruhamenü tizenkét darab.“

chodníci nepřemáhali místních. Za účelem pozdvihnutí některých měst v jejich průmyslu a obchodu *Zikmund* osvobozoval je na jisté lhůty ode všelikých platů. Tak na příklad v r. 1404 města *Prešov* a *Kežmark* byla tímto králem osvobozena na dvanáct let od placení všeliké státní daně, následkem čehož se tato města začala od té doby hospodářsky zdvihati.⁴⁴⁾

Ale doba královny Marie a krále *Zikmunda I.* přece nebyla pro vývin podkarpatských měst tak skvělou, jako doba jejich předchůdců. 13 spišských měst král *Zikmund* byl přinucen dáti v zástavu Polsku, aby tímto způsobem vyrovnal státní dluhy a naplnil asi prázdnou v té době erární pokladnu. Od organizovaného tělesa 24 privilegovaných spišských měst z r. 1412 byla odtrhnuta a dána Polsku: *Iglo*, *Kirchdorf*, *Wallendorf*, *Béla*, *Laibicz*, *Menhard*, *Durand*, *Risdorf*, *Velká*, *Poprad*, *Georgenberg*, *Straža* (*Michelsdorf*) a *Matejovce*. Kromě těchto *Zikmund* dal v zástavu Polákům ještě tato tři města: *Lubovňu* (*Lubló*), *Gnezdu* (*Kniesen*) a *Podolin*, která také byla ve Spiši, ale v zmíněných již prvních privilegovaných listinách (z r. 1312 a 1317), vydaných pro 24 spišských měst, nebyla jmenována. Tato spišská města byla Polsku zastavena za 37.000 kop českých tlustých grošů (*schock sexagenariust*).^{44a)} V listině, vydané *Zikmundem I.* z r. 1412 (9. listopadu), praví se, že zástava těchto spišských měst stala se „z dovolení našich prelátů a baronů“; ale jen dva biskupové a dvanáct světských magnátů podepsali tuto listinu královi o odervání těchto spišských měst od uherského státu.⁴⁵⁾ Poněvadž zástavní summa nebyla potom vyplacena, zůstala tato města trvale při Polsku, třebaže král *Zikmund* několikrát se pokoušel výměnou získati je zpět. Tato města zůstala pod Polskem 359 let (až do doby, kdy Marie Terezie s rozdělením Polska vrátila je znovu Uhersku — r. 1771). V církevních poměrech ruské spišské parochie až do r. 1816 patřily k ruské diecési v haličském Přemyslu;⁴⁶⁾ teprve v tomto roce byly připojeny k mukačevské diecési, a když v r. 1821 utvořena byla zvláštní prešovská řecko-uniatská diecése, připojeny byly k této diecési. Tato města byla od polských králů rozdána magnátům polským, a toto způsobilo velký jejich úpadek.⁴⁷⁾

⁴⁴⁾ Ibidem, str. 35.

^{44a)} 37.000 *schock sexagenariust* = 88.800 maďar. zlatých florinů; — (1 *schock* = 60 maďar. grošů = 2²/₅ maďar. florinů. (Srovn. *Sváby*, *Frigyés*, — „A lengyelországnak elzálogos. XIII. Szep. var. fört.“, str. 64—65). — *České tlusté groše* dávaly se vybíjeti jako „peníz chlubný“ na podarování vyšších úředníků, — určeny byly největším dílem pro cizinu (*Čermák-Skerbek*, „Mince král. českého“ 363—365; *Ottáv* Slov. nauč. X., 522).

⁴⁵⁾ *Wagner*, „Analecta Scep.“, I., str. 212. — *Katona*, „Hist. crit.“, XII., str. 127.

⁴⁶⁾ *Szirmay*, „Notitia hist. com. Zempl.“, str. 59.

⁴⁷⁾ *Fessler*, „Gesch. v. Ungarn.“, Bd. II., str. 314.

lento quidem passu progredi queat, ad praescripta loca pervenitur in Hungariam“.⁵³⁾

Obě, — první a druhá, — cesty kromě toho spojují se v *Košicích*, a měly svoji odbočnou cestu od *Košic* na *Kežmark* a *Podolín*, tak se spojovala *spišská města* s centrem západopodkarpatského obchodu s *Košicemi*.

Obě tyto podkarpatské hlavní cesty našeho středověku tedy měly hlavně *obchodní ráz*, probíhající hlavní sídla německých kolonistů v Podkarpátí, a spojovaly hlavní a krajní obchodní body — jako *Podolín*, *Kežmark*, *Košice*, *Prešov*, *Bardišov*, *Michajlovce*, *Beregsaz*, *Hustá* a *Maramorošské svobodné německé obce* (*Dovhopolje*, *Tjačovo*, *Solotvinu* a *Sihot*, *Vyškovu*).

Uherská vláda se zvláště mnoho starala o to, aby učinila takové cesty bezpečnými pro kupce, projíždějící se zbožím, aby učinila tyto cesty prosté krádeží a loupeží.

Zvláště mnoho starala se vláda královská o bezpečnost cizích obchodníků, projíždějících takovými cestami, jimž králové někdy sami ručili za osobní bezpečnost. Následkem toho místním úřadům přísně ukládala se za povinnost úprava takových obchodních cest dopravních. Zvláště mnoho starostí směřovalo k úpravě takových cest v samých horách s jejich průsmyky.

Jak za příčinou ochrany, tak i za příčinou opravy a udržování na takových cestách byly zřizovány *stanice* (mýta), ve kterých držel zvláštní personál k takovým komunikačně-regulativním účelům. Taková stanice nazývala se v Podkarpatské Rusi — *zástava*, *mýtní zástava*. Na takových zástavách projíždějící kupci musili se zastavovat i platiti mýto za prováženého zboží nebo i za prázdný vůz, v němž jeli. Tak na příklad na základě *statutu z r. 1255* — za vůz naložený obilím platily se 2 denary, za deset měr (sókocz) soli — 1 denar, za vůz chmele 3 denary, za vůz železa — 3 denary,⁵⁴⁾ atd. — Tento poplatek,⁵⁵⁾ vybíraný v zástavě a plynoucí do královské pokladny, byl určen s počátku na výlohy za opravu a ochranu cest, ale potom tento poplatek začal vůbec hrát *čistě fiskálně-finanční úlohu*, následkem čeho během času tyto poplatky celní dosahovaly v takových zástavách dosti značných rozměrů. Jako příklad uvedeme cifry vybíraných cel v jedné takové zástavě, jež se zachovaly z poloviny XIV. století,

⁵³⁾ Schwandtner, „Scriptoris Rer. Hungar.“, III.: *Chorographia Moldaviae*, str. 244.

⁵⁴⁾ Milhoffer S., „Magyarország közigazdasága“, str. 6 a 7.

⁵⁵⁾ Abychom měli ponětí o velikosti mýta, uvedeme zde údaje statutu z roku 1255, týkající se budínského přístavu, a z roku 1295, týkající se ostrihomského přístavu. Z těchto údajů je vidět, že jedna marka podle našich (předválečných) peněz byla — 24 zlatých, — neb dle starého peněžního druhu: 4 fertingi; jeden pondus bylo 5 denárů neb grošů; 5 pensů bylo 200 chorvatských denárů, což se rovná 1 marce; 1 marka byla 3 zlaté. (Srovn. Milhoffer, ib. str. 6.)

a sice ve *Veikých Michalovcích*, Zemplínského komitátu; — tam z jednoho vozu soli platili čtyři míry (maď. — sokoczka, podkarpatorus. — *topka*) soli, — z prázdného vozu — 4 vídeňské dinary, z nákladního vozu — $\frac{1}{8}$ marky, z jedné hlavy skotu — 1 vídeňský dinar.⁵⁶⁾ — Taková úplata dotýkala se často velmi citelně obchodníků. Takových zástav mezi hlavními obchodními centry Podkarpatské Rusy bylo několik, — a každá z nich vybírala od projíždějících poplatky (cla a mýta). Zvláště tyto místní platy ukázaly se těžkými později (— a sice: za doby krále *Albrechta*, *mezivládí*, zvláště v dobách *Vladislava II.*), kdy státní kontrola nad těmito zástavami byla silně v úpadku.

Vedle dopravních potíží brzdou v procesech výměny zboží mezi jiným byly též dvojí soudní odhady *movitého a nemovitého jmění*, jež byly ustanovovány mehlé ke skutečné ceně každé jednotlivé věci. S počátku veden byl odhad stálý — *aestimatio perennalis*, a potom nevyhnutelně veden byl odhad do jedné deseti tohoto odhadu — *aestimatio communis*.⁵⁷⁾ Tak v době *Matyáše Korvína* při vykonávání soudních rozsudků byla poprvé šlechtická usedlost s domem oceňována za 30 marek, jízdecký kůň s hříbětem — 6 marek, býk — za 1 marku.^{57a)} — Jestli pak se nenašel ihned kupec, tedy podruhé se prodávaly: usedlost s domem za 6 marek, kůň s hříbětem za $\frac{6}{10}$ marky a býk za $\frac{1}{10}$ marky. Šlechtická panství dovoleno bylo majitelům (šlechtě) na řadu let dáti do zástavy, ale prodány takové statky nemohly býti. Jestliže pak takový prodej šlechtických statků přes to se stal, tedy takový statek mohl býti potomkem nebo i sousedem toho, kdo prodal kupci, odňat od tohoto kupci po zaplacení jemu ceny na základě *aestimatio communis*, t. j. zaplacením desáté části *aestimatio perennalis*.⁵⁸⁾

Následkem toho volný přechod šlechtického vlastnictví (půdy) do rukou měšťanů byl krajně ztěžován a nad to takového druhu pořízení, konané podle těchto *aestimationes*, byla

⁵⁶⁾ Ibidem, str. 39. — „A Nagymihályi vámnál az illeték a következő volt: lengyel, sóval terhelt minden szekértől, négy sokoczka a, üres szekértől negy bécsi dénár, egy arúval megkarott szekértől egy nyolczadrész marka, minden vásárra hajtott lótol, szarvasmarhotól egy becsi dénár.“

⁵⁷⁾ Kovachich, „Suppl. ad Vest. comit.“, II., str. 258—264.

^{57a)} Dekret tohoto krále z roku 1486 podává podrobně a přísně takové věto ocenění dobytka: „Una bos ad unam marcam, duae vaccae, sive vituli ad unam marcam, una vacca autem cum uno vitulo ad unam marcam, vituli ad unam marcam, una vacca autem cum uno vitulo ad unam marcam, porci quatuor similiter ad marcam, quatuor oves similiter ad unam marcam, concella, sine poledro ad unam marcam, — cum poledro foemellari ad unam et mediam marcam, — cum poledro masculo ad duas marcas; Equus equacialis cum poledro ad sex marcas, sine poledro ad tres marcas; Equus sellatus bis tantum, quantum facit, valor sui pretii per Judices aestimatur.“ (Kovachich M., — Supplementum ad vestigia comit. apud Hungaros“, II., str. 264).

⁵⁸⁾ Kovachich, „Suppl. ad Vest. comit.“, sv. II., str. 257 a násl. — Srovn. Fessler (—Klein), „Geschichte von Ungarn“, III., str. 210—211.

velice na újmu kupci-měšťanu a někdy přímo přiváděly jej na mizinu. Trpěl tím i sám šlechtic-prodávající, nebo zřídka mohl nalézt kupce na svou půdu, jak si přál. Tohoto opatření užito bylo vládou za účelem zachování privilegovaného šlechtického vlastnictví (půdy), ale v té době, v době *Matyáše Korvína* — tento *šlechtický avicitát již zastaral a pozemkové vlastnictví nabývá víc a víc tendence* udělati se všeobecně přístupným, dostati se do rukou měšťanstva, — *demokratizovati se*.

Podkarpatoruská města, díky své úporné práci, již na konci středověku stála v čele movitého kapitálu v kraji. Tento movitý kapitál podkarpatoruských měst má svůj rozhodný vliv i na nemovitý kapitál, který drží šlechta. — Nehledě na to, že volný přechod šlechtické půdy do rukou měšťanů *de jure* byl zakázán, — díky svému peněžnímu kapitálu *de facto* města dosahují toho, že na konci středověku tento uherský zákon na ochranu šlechtického jmění a půdy znenáhla se začíná interpretovati lehčeji a často v jednotlivých případech i ve prospěch měšťanstva. V listinách této doby (XV. stol.) již často můžeme potkati případy, kdy města sama nebo jednotliví měšťané nejen fakticky, nýbrž i právně vládnou půdou, která dřív patřila magnátům a šlechticům.

Toto sociální povznesení podkarpatoruské buržoasie připravuje půdu i pro *náboženskou reformaci*, která tak silně vyrostla o něco později v Podkarpatské Rusi, a vyvolává skutečné snahy i po reformě v pravoslavné církvi v Podkarpatské Rusi. Školství a vzdělanost měšťanstva, díky tomuto sociálně-hospodářskému jeho rozmachu, také již na konci XV. stol. začíná vzkvátati víc a více, a dosahuje poměrně dosti značných výsledků. Kromě toho spojení míst podkarpatoruských se zahraničím a se zahraničními kulturními centry — má svůj rozhodný vliv na duševní vývin podkarpatoruského měšťana.

Města podkarpatoruská neměla nějakého zvláštního národního rázu, ať rusínského, německého či maďarského: podkarpatoruský měšťan s této stránky měl ráz více internacionální, — lépe bych řekl — míchaný: podkarpatoruský měšťan musel především mluviti rusínsky, poněvadž bydlel na půdě rusínské a jeho městské řemeslo a obchod byly počítány také pro vesnice, pro sedláka a dělníka — který právě byl Rusín. Za druhé podkarpatoruský měšťan mluvil německy a maďarsky a znal latinsky, poněvadž byl spojen se zahraničím, se zahraničním „rynkem“; němčina zvláště byla pěstována v městech Podkarpatské Rusi, jak o tom svědčí i některé listiny městských magistrátů, psané německy, — tím spíše, že i značná část těchto měšťanů původně byla německá a držela se svých německých tradic a jazyka. Některé dotace (dotační listy) měšťanů pro *Mstičevský klášter* ze XVII. stol. a pro *Mu-*

kačevský klášter, psané krásnou místní maloruštinou, poukazují i k tomu, že tento jazyk byl patrně již dlouho před tím pěstován v městech Podkarpatské Rusi a že mezi měšťany těchto měst, jak jsem se zmínil výše, bylo také nemálo Rusínů, kteří se drželi obrádu Východní církve. O měšťanech Rusínech východního rituálu máme mnoho zmínek, doložených historicky (srov. Duliškovič, „*Историч. черты Ужгородских городов*“ II. 102 a násl.). Že mezi měšťany a obchodníky Podkarpatské Rusi nemálo bylo Slovanů, — a v tomto především třeba viděti Rusíny — na to poukazují i staré listiny; — na př. *Bella IV.* v listině své z r. 1258 praví, že „*terram Nadosth de Zypus hospitibus Sclavis*“ dal (srov. Fejer, C. D. H. IV., 2 str. 462); nebo listina z r. 1280 praví, že němečtí měšťané museli platiti *desátky* takové, jako i „*Hungari et Sclavi*“ (srov. Wagner, „*Anal. Scep.*“ I. 254 a násl.) a jiné (srov. *Czambel*, Slovenská řeč, str. 6 a násl.). Samo faktum, že ve východní části Podkarpatské Rusi parochie podkarpatoruských měst vždycky byly a jsou většinou ruské, východního obrádu (jen jednotlivé kostely, ve větších podkarpatoruských městech, vidíme latinské a někdy i evangelické), — ukazuje na to, že *původní* tito měšťané i kulturu svou spolu se svým náboženstvím přinesli z ruského Východu.

Oddíl třetí.

VESNICE A MĚSTA PODKARPATSKÉ RUSI,
ZALOŽENÁ V STŘEDOVĚKU.

XIX. Osady, založené v XIII.—XV. století.

Máme hojně nejstarších osad, které byly založeny buď more Saxonorum, nebo vznikly obyčejným způsobem. Uvedení jich ukáže rozsah a vyvinutí hospodářství a velkého statkářství ve středověku.

V pohraničním ethnografickém pásmu Podkarpatské Rusi — na západě (rusko-slovenském), jihu (maďarském) a východě (rumunském) — budeme uváděti jen vesnice ruské, nebo s obyvatelstvem smíšeným, mezi nimiž se ještě zachovaly zbytky obyvatelstva ruského, a vesnice s obyvatelstvem ruským, teď však denacionalisovaným. Národnostní materiál pro pohraniční vesnice se smíšeným obyvatelstvem čerpám ze svého osobního přímého názoru a z díla *Bidermannova*: *Die ungarischen Ruthenen*“ a *Szirmayova*: „Notitia politica, historica comitatus Zemплиensis“ (1802), jakož i „Notitia politica historica, topografica Comitatus ugociensis“, — z *Matyáše Béla*: „Compendium Hungariae geographicum“ (1753 a 1792), — dále *Tomašivského*: „Етнографічна карта Угор. Руси“ (1906), *L. Niederle*: „Обозрѣніе современ. славянства“ (v энц. слав. фил. II. 1909). „Národopisná mapa uherských slováků“ (1903) a *Olafa Brocha*: *Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn*“ (1897), *Czambia*: „Slovenská reč a jej miesto v rod. slov. jazykov“, *Fényeše*: „Magyarorszagznak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben“ a *A. Petrova*: „Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ.“

Tento historický přehled osad založených na Podkarpatské Rusi ode dávna ukazuje, že zalidnění Podkarpatské Rusi šlo hlavně z dolní její části k horní, z jihu na sever, od oblastí řeky *Tisy* ke *Karpatům*. Z tohoto přehledu osad je viděti, že především (hlavně ve XIII. stol.) byla zalidněna *Užhorodsko-Zemplinská rovina* (poříčí řek *Bodrogu* a střední *Tisy*), později byla zalidněna (hlavně ve stol. XIV.) *Mukačevsko-Ugočsko-Hustská oblast*. I na konec (hlavně v XVI.—XVII. stol.) zalid-

ňuje se *Marmarošská oblast* (vyjímaje *Hustsko-Boršovského oblouku*). Současně s touto *Marmarošskou oblastí* zalidňují se severní horní části *Berežského* a *Užhorodského komitátu* (ve stol. XVI.—XVIII).

Přehled těchto vesnic veden zde bude od západní velké ruské usedlosti zemplinského komitátu.

V *zemplinském komitátu* máme celou řadu vesnic nejstaršího ruského původu, a sice:

Když se majetky *Lelešského latinského kláštera* rozšířily štědrými dotacemi, hned na počátku jeho existence byly mnohé vesnice hospodářsky na něm závislé, a náležely ke statkům tohoto kláštera. Jednou z těchto nejstarších osad, patřících zmíněnému klášteru, byla vesnice *Rozwad*, nejstarších osad, patřících zmíněnému klášteru, byla vesnice *Rozwad*, pro *Blažeje*, preposita *Lelešského kláštera*.¹⁾ O vesnici *Rozwad* mluví se i v listině z roku 1350, kterou vydal *Lelešský klášter*.²⁾ Listina udává, že část země v této vesnici patřila samému prepositu *Blažeji*.

O hospodářském zřízení *possessie Lelešské* asi před rokem 1211,³⁾ zmínili jsme se již výše obšírně, jakož i obšírně jsme popsali hospodářské zřízení majetku *Lelešského*. — První údaje, týkající se *Lelešského kláštera*, vztahují se na první polovinu XII. st. (*Szirmay*, „Not. com. Zemp.“, 307).

Vesnice *Azarovce*, *Azarovci*, *maď. Azar*, *star. Acha* pochází z XIII. století. Prvá zmínka o ní je z roku 1303. Před r. 1303 náležela vesnice *Azar* jako statek *Gregoriovi*, synu *Symeona*.⁴⁾ V roce 1342 byla v rukou *Mikuláše*, syna *Michala de Azar*.⁵⁾ Mluví se o ní v listině *Jagerské kapituly* z roku 1352.⁶⁾

Osada *Bodzu* (*Buzu*) patřila jako statek *Janovi*, *Nikolaji* a *Thomovi*, synům *Benedykta de Delna*. Část tohoto jmění vyměnili v roce 1303⁷⁾ za shora uvedený statek *Georgiův*, *Azar*.

O vesnicích *Velký a Malý Bočkov* (*star. Nagy a Kis Bochkow*, *Bacsko*), je zmínka již v listině *Jagerské kapituly* z roku 1320, kdy tato kapitula revidovala rozdělení majetku mezi syny *Simona Mičbana* (*Michbana*), který zůstavil jejich otec, a mezi jiné pretendenty na jeho statky.⁸⁾ *Velký a Malý Bočkov* v ten čas dostal *Gregorius*, syn *Dyonyse* a jiní. Avšak v roce 1321 jejich nevěrnost a daroval obě (utrisque *Bocskow*) jistému *Petru*, synovi *Petene*, spolu s jinými statky.⁹⁾

Ves *Radvaň*, *Радвань* (*maď. a star. Radvany*) existovala již v XIII. století.¹⁰⁾

1) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 1., p. 67—68. Srovn. Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 3., p. 375.

2) Magyar tört. Eml., V., str. 397.

3) Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., p. 156 a násl.; — a VII., 5, 213 a násl.

4) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., p. 158.

5) Magyar Tört. Eml., IV., lap. 211.

6) Magyar Tört. Eml., V., 615.

7) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., p. 158.

8) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 263.

9) Ibidem, 294.

10) Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., 157; — o *Radvani* je zmínka již v listině z r. 1214, vydané biskupem *Boleslavem*. Statek *Lelešského kláštera* dotýkal se hranic této vesnice.

Osada *Žadaň* Жадань (*mad.*: Zsadány, *star.*: Sadan), byla již v samém počátku XIV. století. K relaci Jagerské biskupské kapitoly král Karel Robert v roce 1322 vydal listinu, na základě které vesnici Zadany dostal jako statek mistr Jan, syn Juche.¹¹⁾

Ves *Rakovci*, Раковци (*mad.*: Rákocz, *st.*: Rachkoch, Rakouch) — zmínka o ní r. 1357 (*Sztaray*, op. cit. 258) z r. 1392 (*Szirmay*, Not. c. Z., str. 90).

Vesnice *Vyšněv*, Вишнев. Tři vesnice Vyšněvy nacházely se jedna vedle druhé v zemplinském komitátě. Na základě listiny, vydané v roce 1320 jeden Vyšněv jako statek dostali mistři Ladislav a Donch, druhý Vyšněv mistři Nikolaj a Štěpán, synové Detrika.¹²⁾ V roce 1321 dostává Vyšněv Petr Petene spolu s jinými zeměmi.¹³⁾ Vedle těchto dvou Vyšněvů existoval však ještě *Malý Vyšněv* (Kis Vysnov) a *Egyhazas Vysnov* (odnodomový Vyšněv), který utvořen byl vystěhovalci z Malého Vyšněva. V roce 1325 král Karel Robert daruje tyto vyšněvské majetky spolu s jinými mistru Thomovi, synu Tiba.¹⁴⁾ Aby se o těchto vyšněvských vesnicích nemusilo mluvit o každé zvlášť, píše se někdy v listinách — „tres Vysnov“, „cum tribus Vysnov“. V roce 1329 dostávají Velký a Malý Vyšněv nazpět Mikuláš a Štěpán, synové Detrika,¹⁵⁾ kteří před 9 lety byli jejich majiteli.

O vsi *Čekov* Чеков, *Czege* (Czéke), mluví se v listině krále Karla Roberta, vydané v roce 1321, kterou Nikolaus, bývalý kastelán z Cievu, dostává opět svoji následní zemi.¹⁶⁾

Ves *Kravjany* Кравяни (Kereple) náležela v prvním čtvrtročí XIV. století k hradu Borostyan. V roce 1321 král Karel Robert dal Kereple Petrovi Petenu za jeho vojenské zásluhy.¹⁷⁾ Roku 1329 vesnice Kereple je v rukou Mikuláše a Štěpána, synů Detrika.¹⁸⁾

Vesnice *Seč*, Сеч, (Zeech, Szécs-Kerezstúr) patřila na počátku XIV. století k statkům Simona Michbana. V roce 1320 dostali ji jako statek Ladislav a Donch, synové Thomy,¹⁹⁾ ale následujícího roku vidíme ji již v rukou Petra Petena.²⁰⁾ V listině z roku 1359 je zmínka o obyvatelích z Szecs „de Zeech“. Thomas et Michael, filii Ladislai.²¹⁾ Seč existovala již však v XIII. století a patřila k hradu Poristyan.²²⁾ V první polovině XV. století zmocnil se Seči Husité, ale v roce 1451 musili ustoupiti a majitelem jejím stal se Laurent de Rozgony.²³⁾

Vesnice *Černý Potok* Чорный поток (Čierne, Feketepatak, *star.*: Čierne, Cherney) byla na počátku XIV. století v rukou statkáře Simona Mičbana (Michbana).²⁴⁾

Ves *Čertesz*, Чертеж, Чертижне (Čertižne) (*mad.*: Csertezs, *star.*: Chertez). V XIV. století patřila rodině Nagy-Mihály. V roce 1431 měla ji jako statek rodina Szirmaye.²⁵⁾

Vesnice *Zbegnev*, Збегнов (Zebegnö) náležela v roce 1321 k hradu Borostyan, jak o tomto praví zmíněná listina z tohoto roku (Fejér, VIII. 2.,

295). Na počátku XIV. století patřila k majetkům Simona Michbana a v roce 1329 jsou jejími majiteli bratři Mikuláš a Štěpán, synové Detrika.²⁶⁾

Osadu *Sucha*, Суха (*mad.*: Szuha, *star.*: Zuha, Zwaha) v roce 1266 měl ve svém majetku Rodnolt, syn Merse.²⁷⁾ V roce 1337 *Sucha* náležá se ve v rukou statkáře Mikehe (bana).^{27a)}

Vesnice *Polyanka* Полянка (Polyunka), byla ve staré době privilegiovanou kolonií kopijníků — „copiosa colonia“. V roce 1321 darována byla králem Karlem Robertem spolu s jinými vesnicemi Petru Petenovi²⁸⁾ a proto Polyanka patřila tenkrát k Borostyanskému hradu, jímž vládl Petr Peten. Avšak v roce 1325 Karel Robert dal Polyanku Thomovi, synu Tiba,²⁹⁾ a od toho času Polyanka náležela k hradu Potok, jehož majitelem byl tenkrát Thoma Tiba.

Město a hrad *Zemplin*, Земплин (Zemplen), od něhož obdržel jméno celý komitát, je velmi starého původu. *Szirmay* přináší zprávu, že „castrum Zemplen extractum est per Romanos ante adventum Hungarorum“ (Szirmay, op. cit., str. 280). — Rozumí se, že toto je pouhá legenda, ale v každém případě to svědčí o tom, že Zemplin je velice dávného původu. — V r. 1241 Zemplin byl zničen od Tatarů (Szirmay, op. cit., 281). — V roce 1331 král Karel Robert oddal Zemplin do rukou svého magnata *Nikolaje Drugetha*; a toto město v rukou rodiny Drugethů zůstalo až do první poloviny XVII. stol. — V roce 1632 Zemplinem vládně ještě *Jan Drugeth* (ibid., 282) — *Szirmay* (op. cit., str. 1.) — podává zajímavé vysvětlení názvu *Zemplin*, „Zemplin a Slavico *Zemterram* mussitionem disignat“.

O vsi *Basča*, Басча (Baszcza, Boscha) je zmínka v listině z roku 1344 jako o staré vesnici.³⁰⁾

Obec *Kobasa*, Колбаса uvedena v listině krále Ludvíka I. z roku 1350, potvrzující právo Jagerské kapituly na ni a některé majetky.³¹⁾

Vesnice *Čemerne*, Чемерне (Csemernye) je v roce 1254 králem Bellou IV. dána rodině Nátafalúsa.³²⁾ O *Čemerne* je také zmínka ve dvou listinách z r. 1357. (Sztaray, o. c., str. 257 a násl. a 274.)

Osada *Petrusfalva*, Петровци (Petrovcy), podobně jako Chena, uvedena je v listině Karla Roberta z roku 1321, kde je zaznamenána jako patřící k hradu Borostyan.³⁴⁾

Ves *Bereczky*, Берецьки (Berecze) náležela se na jedné části země s vesnicí Szecs („inter fluvios Ticzia et Bodruch“). Na počátku XIV. století náležela k statkům Simona Michbana.³⁵⁾

Obec *Bethlen* (*star.*: Betleem), — jak to je vidět ze sporu, který v r. 1338 vznikl mezi rodinou Nagymihályi a betlenskými zemany následkem stanovení hranic, — na počátku XIV. st. již existovala.³⁶⁾ — K r. 1390 statek Bethlen patřil Janovi, synu Jiřího de Nagymihal (ibid., 492).

26) Magyar Tört. Eml., II., 453.

27) *Sztaray*, Oklevéltára, str. 11.

27a) Ibidem, str. 148.

28) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 293.

29) Fejér, Cod. Dipl. Hung.

30) Magyar Tört. Eml., IV., lap. 423: „possessio Boscha juxta fluv.

Bodruch“.

31) Anjour. Okm. V., lap. 421.

32) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., str. 295.

33) Szirmay, Notitia hist. c. Z., p. 389—390. — Cod. Arpad., VII. 361.

34) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., str. 295.

35) Ibidem.

36) *Sztaray*, A., Oklevéltára, str. 132.

11) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 342—346.

12) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 261—265.

13) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 292—295.

14) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 622 a násl.

15) Magyar Tört. Eml., II., lap. 453.

16) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 296.

17) Ibidem, 295.

18) Magyar Tört. Eml., II. 1., 453.

19) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 262 a násl.

20) Ibidem, p. 293. — Srovn. Szirmay, Notitia hist. c. Zemp., 274.

21) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., p. 134.

22) Szirmay, A. Notitia hist. com. Zemp., p. 275.

23) Ibidem, p. 275.

24) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 293.

25) Szirmay, Notit. hist. c. Z., p. 385.

dovídáme se o ní v roce 1290, kdy ji obyvatelé prodávají pro její chudobnost.⁹³ O Čepelu zmiňuje se i listina Vesprimské kapitoly z roku 1346.⁹⁴ Majitelem jejím v druhé polovině XIII. století je Dyonyš.⁹⁵

Vesnice *Dovhe*, Добре, *Dihé* (mad. a st. Hosszmezö) — roku 1351 patřila jako statek Jagerské kapitule.^{95a}

Vesnice *Stretava*, Стретава existovala odedávna. V roce 1266 prodává 10 jobadionů pro chudost své stretavské pozemky.⁹⁶ V listině Jagerské kapituly z roku 1329 se praví, že Stretava náležela v té době Mikuláši a Štěpánovi, synům Detrika.⁹⁷

Ves *Tyba*, Цибава (staré jméno: Tywba, Tiboa, Tibava), existovala již odedávna. Felician, syn Gale, kupuje v roce 1284 pozemky v Tybě.⁹⁸ O tom zmínka v listině Jagerské kapituly.⁹⁹

O vesnici *Dobrova*, Доброва dočítáme se v listině užhorodského župana Elece, vydané roku 1323, která potvrzuje rozdělení statků Mikuláše, syna Joba a mistra Dominica.¹⁰⁰ Rovněž zmíněno je o ní v listině z roku 1326.¹⁰¹

O *Kopošanech*, Копушани (Kopus) čteme již v listině z roku 1214, vydané pro Lelešský klášter, založený biskupem Boleslavem¹⁰² a v listině z roku 1343.¹⁰³ Jmenují se v řadě listin z druhé poloviny XIV. st. (*Sztaray*, o. c.)

Vesnice *Karachateluke* uvedena je v listině župana Elec z r. 1323.¹⁰⁴

Vesnice *Horjany*, Горяни (mad. Gereny, st. Geren), v roce 1378 patřila Nikolaji, synovi Jana.¹⁰⁵

O vesnici *Čičerovci*, Чичеровци (Csicsér, Chicher) mluví listina z roku 1323, vydaná užhorodským županem Elecem, jenž dotýká se v ní rozdělení statků mezi Mikuláše Jobava a mistra Dominica. Dále je v této listině poznamenáno, že Chicher má kostel sv. Jiří.¹⁰⁶ O vesnici Čičerovcích je zmínka také v listině z roku 1343.¹⁰⁷ Původ její je velmi starý, nesporně existovala již na počátku XIII. století,¹⁰⁸ jak se dovidáme z listiny krále Bely IV., vydané v roce 1265 pro majitele Čičerovců, Zubuzlo.¹⁰⁹

Vesnice *Ienke* (Inke), ležící na řece Unghu, existovala již v XIII. století. Král Ladislav v r. 1288 dává tuto vesnici „Dominico Alberto, Iwanka et Gregorio filiis Iwan, terram castri de Ungh“, na základě relace Jagerské kapituly. Hranice Ienke jsou: „terra castri de Ungh, Ewir, fluvius Kynsznetiva, terra castri de Ungh Tesla, silva Keretz, villa Copus, fl. Bresinche, f. Kysliponch“.¹¹⁰

⁹³ Cod. Arpad., XII., str. 172.

⁹⁴ Magyar Tört. Eml., IV., lap. 639.

⁹⁵ Codex Patrius, t. VIII., pag. 207.

^{95a} Mag. Tört. Eml., V.

⁹⁶ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., pag. 380.

⁹⁷ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 2., str. ...

⁹⁸ Codex Patrius, VI., str. 313.

⁹⁹ *Sztaray*, „A nagymihályi oklevéltára“, str. 30.

¹⁰⁰ Magyar Tört. Eml., sv. II., lap. 76—77.

¹⁰¹ Magyar Tört. Eml., II., lap. 239.

¹⁰² Fejér, Cod. Dipl. H., III., str. 155.

¹⁰³ Magyar Tört. Eml., IV., lap. 330—334.

¹⁰⁴ Ibidem, II., lap. 76.

¹⁰⁵ *Sztaray*, Oklevéltára, str. 435.

¹⁰⁶ Magyar Tört. Eml., II., lap. 76—77.

¹⁰⁷ Ibidem, IV., lap. 330—334.

¹⁰⁸ Cod. Arp., IV.

¹⁰⁹ Szirmay, Notitia hist. c. Zemp., 323. — Cod. Patrius, VIII.,

¹¹⁰ Cod. Patrius, VI., str. 331.

O vesnici *Vajan*, Воѳан (Woyan) zmiňuje se listina župana užhorodského Elece z roku 1323,¹¹¹ jakož i listina z roku 1343.¹¹² Leží nedaleko ústí řeky Unghu do Laborce.

Vesnice *Caralju*, Кароля (Carulya) daruje v roce 1366 král Ludvík Ladislavu de Vojnotinovi.¹¹³

Vesnice *Čop*, Чоп (Choop, Chap, Csáp) uváděna je po prvé v roce 1320. Na počátku náležela ke statkům Michbanovým a v roce 1320 dostává ji Mikuláš, syn Detrika.¹¹⁴ Brzo potom je Čop majetkem jistého Thomy de Chap a jeho synů Ladislava a Mikuláše. V roce 1329 majitelem Čopu byl stále Mikuláš, syn Detrika.¹¹⁵ V roce 1373 přechází ke statkům rodiny Drugettů (a sice Jana Drugetta), o čem svědčí listina Jana Nagy-Mihályi, vicežupana užhorodského, vydaná téhož roku.¹¹⁶

Prvá zmínka o vesnici *Bezov*, Безов (Bezö) je z roku 1292. Szirmay ji poznamenává jako: „donatio pro comite Jakobo de Pank“. Mluví se o ní jako o possessio in comitatu Ung.¹¹⁷

Vesnice *Rat*, Рат (Rath) byla v roce 1329 darována bratrům Mikuláši a Štěpánovi, synům Detrika.¹¹⁸ V roce 1263 tuto vesnici dostal župan Jakob, syn Řehoře z Panku.¹¹⁹ Existovala vesnice Rat již na samém počátku XIII. století. V listině krále Ondřeje z roku 1214 je uvedena jako locus Rath.¹²⁰

Matiovci, Мариѳовци (mad. a star.: Matyocz). O této vesnici čteme v listině z roku 1326.¹²¹

Vesnice *Zalužici*, Залужици, (mad. Zalueska, star. Zaluchka, Zalchka, Zaluska, Zalachka) existovala již v XIII. století. V roce 1249 dává tuto vesnici Pet, syn Ladislava, svým dcerám.¹²²

O vesnici *Bath* (Batfa) je zmínka v listině z roku 1320, vydané Jagerskou kapitulou. Náležela k hradu Borostyan. Ve zmíněné listině z roku 1320 se praví: „possessio Bath in comitatu de Ungh existens cum universis utilitatibus... ad castrum Poroscyan pertinens...“¹²³ Nyní je Bath vesnicí silně maďarskou. Spolu s Bathem je v uvedené listině i zmínka „locus *Werboluka*“, užhorodského komitátu.

O vesnici *Badun* čteme v listině z roku 1323, vydané županem Elecem a týkající se rozdělení statků mezi Mikuláše Jobova a Dominica.¹²⁴

Vesnice *Radich*, Радич (Radach) uvedena je v listině z r. 1323,¹²⁵ a z r. 1391 (*Sztaray* o. c.), — ale existovala již dříve — v roce 1263, kdy ji dostal jako statek Jakob z Panku (viz *Cod. Arpad.*, VIII., 67).

¹¹¹ Magyar Tört. Eml., II., 76—77.

¹¹² Magyar Tört. Eml., IV., lap. 330—334.

¹¹³ Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., 579—580.

¹¹⁴ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 263.

¹¹⁵ Magyar Tört. Eml., II., lap. 453.

¹¹⁶ Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., pag. 555, 556, 557.

¹¹⁷ Szirmay, Notitia hist. c. Z., 324. — Cod. Arp. XII. str.

¹¹⁸ Magyar Tört. Eml., II., lap. 452.

¹¹⁹ Codex Arpad., VIII., str. 66—67: „Stephanus... rex... attendentes fidelitates et serviciorum merita com. Jacobi, f. Greg. de Panc... possessiones nostras castrenses in Comitatu de Ung existentes, videlicet Rat, Chipel... nuncupatas, cum omnibus utilitatibus... dedimus... anno D. 1263.“

¹²⁰ Fejér, Cod. Dipl. H., III., 1.

¹²¹ Magyar Tört. Eml., II., lap. 259.

¹²² Cod. Arp., VII., str. 300.

¹²³ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII.2., p. 263.

¹²⁴ Magyar Tört. Eml., II., 76.

¹²⁵ Ibidem.

Vesnice *Polana*, Поляна (Polena) existovala již v XIV. století.¹²⁶⁾

O vsi *Mirča*, Мирча (Mircea, Mirta) čteme v listině biskupa Boleslava z roku 1214 již jako o vesnici.¹²⁷⁾

Vesnice *Zahon*, Загон (Zahony) uvedena je v listině z roku 1347, vydané palatinem Nikolajem.¹²⁸⁾

Mokča, Мокча (*mad.* Mokcsa, *star.* Moxcsa, Mocscha). Vesnice tato náležela v druhé polovině XIII. století bohatému jobadionu Dionysiovi, ježmuž uděleny byly šlechtické výsady („nobilitativismus“, pravě ve své listině král Ladislav o Dionysiovi, „in medio baronum nostrorum“). Mokča, jako patřící Dionysiovi-šlechticovi, byla vyloučena z pod jurisdikce hradu užhorodského.¹²⁹⁾

Roku 1298 král Ondřej III. daruje Jakubu z Pajenk zemi zvanou *Ruzka*, s „hranicemi dávnými“, s jakými měli tento statek předešlí majitelé, „nyní vymřelí“.¹³⁰⁾ Později a i nyní tato vesnice jmenuje se jen *Ruská*, Руська.

Město *Serednjoje*, Середное, které odedávna je známo svými viničními a vinným průmyslem. Zmínka o něm v r. 1417.¹³¹⁾

Vesnice *Galoč*, Галоч (Galoch). Zmínka o ní již v XIII. st.¹³²⁾ Někteří její obyvatelé byli královskými sokolníky.¹³³⁾

Město *Sobrancec*, Собранецъ (*mad.* Szobrancz, *star.* Szobranecz); po prvé o něm zmínka v r. 1419.¹³⁴⁾

Ves *Domanińcy*, Доманинци (*star.* Domonya, Domanya) existovala již v polovině XIV. st. V r. 1363 patřila ke statkům Jana Drugetha.¹³⁵⁾

Město *Užhorod*, Ужгород (Ungvár) — je jedna z nejstarších osad Podkarpatské Rusi. O něm již Kronika Anonymova, regis Belae notarii — zmiňuje se jak o prastarém městě, které existovalo v době příchodu Maďarů do Pannonie,¹³⁶⁾ a které jistě existovalo ještě před příchodem Maďarů do nynější jejich vlasti. Určitou historickou zprávou o Užhorodě je vypravování o vpádu Pečeněgů r. 1086 na Podkarpatskou Rus, kdy král Ladislav je odtud vytlačil, a kteří zpusťovali tenkrát Podkarpatskou Rus až za Užhorodem.¹³⁷⁾ O hradu Užhorodu je v listinách již zmínka odedávna. Majitelé Užhorodska měli obrovské statky: stále v listinách, počínaje od počátku XIII. st., bývá zmínka o těch neb oněch vesnicích, patřících k užhorodskému hradu. V polovině XIV. st. Užhorod, užhorodský hrad a vesnice, tomuto

¹²⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., 157.

¹²⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., p. 156.

¹²⁸⁾ Anjouk. Okman. (ötöd. köt.), lap. 14.

¹²⁹⁾ Codex Patrius, VIII., str. 207.

¹³⁰⁾ Cod. d. Arpad. (ed. Wenzel), III., str. 298 a násl.: „Andreas... Jacobus de Paynk ad nostram accedens praesentiam, quendam terram Edenck et Jagobi filiorum Petri, jobagionum castri de Ung sine herede decedenoium *Ruska* vocatam in Comitatu de Ung existentem a nobis petiit sibi dari...“ Na jiném místě této listiny tato vesnice píše se *Ruzka*: „...dictam terram *Ruska* eidem comiti Jakobo cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis *sub metis et terminis antiquis*... dedimus...“

¹³¹⁾ *Csanki Dezső*, „Magyarország történelmi földrajza a Humadyak korában“, Budapest, 1890, I., str. 385.

¹³²⁾ Codex Arpad., IV., str. 4.

¹³³⁾ Ibidem: „Michael et Strach de Galoch, qui sunt *tenentes rares*.“

¹³⁴⁾ *Csanki Dezső*, „Magyarország tört. föld.“, I., str. 386.

¹³⁵⁾ *Sztáray*, „Oklevéltára“, str. 330, 332. — V listině krále Ludvíka I. z r. 1378 praví se, že „Mathe filius Blasii in possessione Domanya residents“ (Ibidem, str. 441).

¹³⁶⁾ Kronika Anonymova, v „Monumenta Arpadiana“, ed. Endlichera 1849, str. 15. — Srovn. *Erdelyi L.*, „Árpádkora tört.“, str. 46, 78.

¹³⁷⁾ *Thuroczy*, „Chronica Hung.“ II., str. 130. — *Erdelyi*, ib., str. 124.

hradu patřící, dostala do svých rukou rodina Drugethů, italských přistěhovalců, kterým za jejich zásluhy Karel-Robert a Ludvík I. dali veliké jmění; tyto statky zůstávají v rukou Drugethů do poloviny XVII. st.

Vesnice *Močar*, Мочар (Mocsar-Orosz, Masar) uvedena je v listině biskupa Boleslava z roku 1214.¹³⁸⁾

Ves *Lučka*, Лучка (Lucska) je původu velmi starého a v každém případě existovala již ve XIV. století; po prvé o ní zmínka v listině Jagerské kapituly z r. 1336, dne 11. března.¹³⁹⁾

Vesnici *Sisloč*, Сислоч, (*star.* Sisloch), dostává v roce 1323 mistr Dominik.¹⁴⁰⁾

O vesnici *Laž*, Лаз (*mad.* Laaz, *star.* Leaz, Laz) se praví v listině užhorodského vicežupana Michalja z roku 1350, že majitelem jejím do této doby byl Jan Minaj.¹⁴¹⁾

Kis Vardaj náležela v roce 1299 ke statkům Lelešského kláštera.¹⁴²⁾ Vesnice *Zarečovo*, Зарічово je uváděna v pramenech již od samého počátku XV. století.¹⁴³⁾

Mokra, Мокра (Mokra, Makra) zjevně existovala již koncem XII. století. Čteme o ní v listině z roku 1214, vydané pro Lelešský klášter.¹⁴⁴⁾

Ves *Palad* (Palagy) je známa z roku 1325.¹⁴⁵⁾ Vesnice *Palyin*, Палин (Paylen) existovala již v roce 1214 (na hranici užhorodského a zempl. komitátu). — Fejér, III. 1. 155.

Osada *Korčva*, Корчва (Korcsva, Korchwa) zmiňují se už v první polovině XIV. st.¹⁴⁷⁾

O vesnici *Senna*, Сінна (*mad.*: Szenna, *star.*: *Seymna*) je zmínka v listině z roku 1325.¹⁴⁸⁾ Dále o ní víme, že byla v roce 1263 darována králem Jakovovi, užhorodskému županovi.¹⁴⁹⁾

Remeta, Ремета (Remette) — (užívá se také nar. Tarjanský Remety) jest osada původu velmi starého. V listině uherského palatina z roku 1344 je zmínka o jistém Nikolausovi z Remety.¹⁵⁰⁾

Ves *Keres*, Кеpec (Kerész, *star.* Kerensa) vznikla již na počátku XIII. století.¹⁵¹⁾

Vesnice *Močoros*, Мочьорос, Mogyoros, vznikla již také ve středověku; v roce 1400 již existuje (Csanki, I., 394).

Ves *Porubka*, Порубка existovala na počátku XV. st.^{151a)} Vesnice *Vinna*, Вінна (Winna) známeje z roku 1249. V tomto roce Petr filius Zobosus cum uxore sua domina Agnete dáva tuto vesnici svým dcerám.¹⁵²⁾ *Vinna* zmíněna jest také v řadě listin XIV. stol., počínaje

¹³⁸⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., 156.

¹³⁹⁾ *Sztáray*, *Graf Antal*, „A nagymihályi es sztárai oklevéltára“ str. 106—107.

¹⁴⁰⁾ Magyar Tört. Eml., II., 77.

¹⁴¹⁾ Magyar Tört. Eml., V., lap. 358—359.

¹⁴²⁾ Szirmay, Notitia hist. c. Zemp., 224.

¹⁴³⁾ Hodinka v Schematismo Dioec. Munk. A., 1915.

¹⁴⁴⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., 157.

¹⁴⁵⁾ Magyar Tört. Eml., II., lap. 173.

¹⁴⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., p. 156.

¹⁴⁷⁾ *Sztáray*, Oklevéltár, I., str. 143.

¹⁴⁸⁾ *Szirmay*, Notitia hist. Zemp., str. 224. — *Anjouk.* okmt., I., str. 173.

¹⁴⁹⁾ Codex Arpad., VIII., str. 66.

¹⁵⁰⁾ Magyar Tört. Eml., IV., lap. 462.

¹⁵¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., III. 1., 157.

^{151a)} *Sztáray*, Oklevéltára, II., 248.

¹⁵²⁾ Codex Arpadianus, VII., str. 302 a také v *Sztáray*, Oklevéltára, str. 4.

rokem 1335 a končíc rokem 1389 (viz Sztaray, Okleveltara, str. 93, 102, 200 a j.).

O vesnici *Minaj*, Минай (Stará Nynaj) dovidáme se v roce 1273, v kterémž roce comes Jan vyměnil ji za vesnici Batfa.¹⁵³⁾

Vesnice *Tarna*, Тарна, (mad. Tarna, stn. Turnua) u řeky Laborce, náležela na počátku XIII. století Petrovi, synu Soběslava.¹⁵⁴⁾

Z XIII. století je také zmínka o vesnici *Pose*.¹⁵⁵⁾

O silně maďarizované *Szürte* (Zirythe) čteme v listině Jagerské kapituly, vydané roku 320. V té době náležela vesnice Szürte k statkům Michanovým.¹⁵⁶⁾

Jak jsme mohli z výše uvedeného poznati, bylo v *berežském komitátě* v nejstarší době mnoho vesnic založeno more Saxono. V následujícím poznáváme teď i jinak vzniklé osady berežského komitátu v nejstarší době.

Vesnice *Ivany*, neb *Ivanovci*, Івани, Івановці (Iványj) jest velmi starého původu. Jak ukazuje listina krále Matyáše Korvína z roku 1488.¹⁵⁷⁾, platili obyvatelé Ivany v nejhorší době daně mukačevskému klášteru sv. Mikuláše.

Vesnice *Lonya* je známa z roku 1270, kdy dává ji král Štěpán županu Michalovi.¹⁵⁸⁾

Město *Mukačevo*, Мукачево, Мукачів, star. Munkach, Munkats, mad. Munkacs, jest velmi starého původu. V době válek krále Solomona s Ladislavem a vpádu Pečeněhů v r. 1086 na Podkarpatsko již existovalo (srovn. *Fessler*, „Gesch. v. Ungarn“, sv. I.). Zmiňuje se v listině z roku 1264 (srovn. Cod. P., VIII., 98). Odedávna bylo střediskem kulturního a náboženského života Podkarpatské Rusi. Z roku 1491 nachází se v něm sídlo pravoslavného biskupa podkarpatoruského.

Ves *Barkasovo*, Баркасово (mad. Barkaszó, star. Barkazov) náležela před rokem 1312 Mikuláši, synu Mikuláše Folunoga, avšak roku 1312 dostává ji mistr Donch, syn Thomy. Tuto dotaci vesnice Barkazova Donchovi potvrzuje listina krále Karla Roberta, vydaná v roce 1312.¹⁵⁹⁾

Vesnice *Cuma*, Чума (mad. Csoma, star. Shama) na samém počátku XIII. stol. již existovala. K r. 1219 zmiňuje se „pristaldus Regis, nomine Martinus de villa Shama“.^{159a)}

Vesnice *Zaz* uvedena je v listině Jana Korvína z roku 1493, v níž se mluví o jistých „hospites in Zaz“ přebývajících.¹⁶⁰⁾

O vesnici *Bobovišti* Бобовище je zmínka jako o nejstarší dotaci mukačevského kláštera. Existovala nesporně již v XIV. století.¹⁶¹⁾ V listině Matyáše Korvína z r. 1458 mluví se o Bobovišti jako o vesnici, která patřila „ad eandem (Mukačevské) plebaniam ab antiquo“.¹⁶²⁾

Vesnice *Lavki*, Лавки (mad.: Lauka, Lóka, star.: Lavka) počítá se rovněž k nejstarším statkům mukačevského kláštera sv. Mikuláše a mu-

¹⁵³⁾ Codex Patrius, VIII., str. 440.

¹⁵⁴⁾ Codex Arpad., VII., str. 302.

¹⁵⁵⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., 380.

¹⁵⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., p. 261—265.

¹⁵⁷⁾ Bazilovič J., Brevis notitia, I., str. 20.

¹⁵⁸⁾ Codex Arpad., VIII., str. 360. — Fejér, Cod. Dipl. H., t. V. I., str. 241.

¹⁵⁹⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., pag. 486.

^{159a)} Registr. Varadin., str. 232.

¹⁶⁰⁾ Bazilovič J., Brevis not., I., pag. 50—54.

¹⁶¹⁾ Bazilovič J., „Brevis notitia fund. T. kor.“, I., pag. 16.

¹⁶²⁾ Ibidem, I., p. 50—54.

kačevských biskupů. Čteme o ní též v listině, vydané roku 1458 Matyášem Korvínem pro mukačevského opata Lukáše.¹⁶³⁾

Vesnice *Dravci*, Дравці, (mad. Darocz, star. Drancy), je velmi starého původu; zmiňuje se k r. 1220 jako osada již dříve existující.^{163a)}

Vesnice *Marok*, Марок (star. Marc), vidíme, že existovala v roku 1220.^{163b)} Tato vesnice v r. 1299 patřila Lelešskému klášteru (viz Szirmay, „Not. c. Zemp.“, 324).

Vesnice *Levatka*, Леватка (Levathka) uvedena je v listině Jana Korvína-Hunjadi, vydané roku 1493. Levatka byla povinna odváděti ve staré době desátky z vína (dicimas vinorum) mukačevskému pravoslavnému klášteru.¹⁶⁴⁾

Osada *Pavšim*, Павшин (Posahaza) existovala již v XV. století.¹⁶⁵⁾

O vesnici *Makaria*, Макарія (st. Makarya, mad. Makarja) víme, že počátkem XV. století byl jejím majitelem magnát Bohdan Dolgaj.¹⁶⁶⁾

O vesnici *Stanovo*, Станово (Sztánfalva) čteme v listině uherské královny Alžběty z roku 1378 a 1383.¹⁶⁷⁾

Vesnice *Svalava*, Свалява (Szolva, Zolva) existovala již v XIII. století, což potvrzuje několik důležitých zpráv, pocházejících z téhož století.¹⁶⁸⁾

Vesnice *Šarkad*, Шаркадь (Sarkad) náležela před 1418. rokem ke statkům rodiny Dolgajů.¹⁶⁹⁾

Svjatij Mykolaj, Святий Миколай (Svatý Mikuláš, mad. a star.: Szent Miklós, lidově: Činadievo) existovala již v 60. letech XIII. století.¹⁷⁰⁾ V roce 1270 dostal tuto vesnici comes Michaelis.¹⁷¹⁾

Lohovo, Логово, Lochovo (Kis a Nagy Lohó). Obě tyto vesnice od nejstarší doby odváděly důchodky mukačevským pravoslavným biskupům a mukačevským mnichům.¹⁷²⁾

Vesnice *Hribovec*, Грибовець (Hribovecz, Hribovo) rovněž odváděla důchodky a daně pravoslavným mnichům v Mukačevo.

Vesnice *Verecki*, Верецьки (Werezka) existovala již na počátku XIII. století. V roce 1241 táhl Verecky Bathu se svým vojskem z Ruska do Uher.¹⁷³⁾ V druhé polovině XIII. století zmíněno je o ní několikrát.¹⁷⁴⁾

Vesnice *Mstičevo*, Мстичево (Miszticső, Miszticze, star.: *Mysthychev*), existují už v XV. st.^{174a)} Později zde — v polovině XVII. st. — byl založen

¹⁶³⁾ Ibidem.

^{163a)} Registr. Varadin., 124.

^{163b)} Regestrum Varad., ed. Karacsonyi, str. *59 a 248.

¹⁶⁴⁾ Hodinka Ar., Okmanytár (1911), lap. 7. és 9.

¹⁶⁵⁾ Lehoczky, „Bereg varmegye monographia“ (1882), sv. III., str. 661 a násl.

¹⁶⁶⁾ Lehoczky, „A beregm. g. k. lelk. tört.“, lap. 5.

¹⁶⁷⁾ Szulincák L., „Mikort törtenta karpát. ruth. letelepülése hazánkban“ (Ungvar. 1918), lap. 40.

¹⁶⁸⁾ Cod. Arpad., VIII., 68—69. II. „...quasdam villas, videlicet villam S. Nicolai supra Munkách... ex ista parte indaginis existentem et villam Zolva...“ — Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., p. 17. — Srovn. Hodinka, An., „A Munk. g. k. püspökség történeti“ (1909), lap. 65.

¹⁶⁹⁾ Lehoczky, „A beregm. g. k. lelk. tört.“, lap. 5—6.

¹⁷⁰⁾ Hodinka An., „A Munk. g. k. püsp. tört.“, lap. 65—69.

¹⁷¹⁾ Cod. Arp., VIII., str. 260.

¹⁷²⁾ Dulíškovič Ivan, „Историч. черты Угруппусс.“, kn. II., str. 56—57.

¹⁷³⁾ Rogerius, „Carmen miserabile“ v „Monumenta Apadiana“ (1849), bei Endlicher.

¹⁷⁴⁾ Codex Arp., VIII., 68—69, II.: „quasdam villas, videlicet villam... ex ista parte... Zolva... ex altera parte indaginis ac terram nomine Werezka juxta eandem in comitatu Bereg existen(te)s“ — Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., p. 17.

^{174a)} Csanki, „Mag. történel. föld. a Hunyadiak kor.“ I., 418.

pravoslavný klášter významným pravoslavným Mukačevským biskupem *Joanikojem Zejkanem*.

O vesnici *Dobrouň*, Добронь (*mad.*: a *star.*: Dobrony) dovídáme se již v roce 1248, že náležela ke statkům Lelešského kláštera.¹⁷⁵ Čteme o ní rovněž v listině krále Štěpána, vydané roku 1270.¹⁷⁶

Osada *Bilky*, Білки (*star.* a *mad.*: Bilke) v roku 1343 nacházela se v držení jistého Kračuna.^{176a)}

Vesnice *Oroszveg*, Росвигово, (Rosvigovo), odváděla ve staré době mukačevským mnichům důchody. Listina Janoše Korvína-Hunjadi z roku 1493 zmiňuje se o jobadionech z Oroszvégu.¹⁷⁷

Vesnice *Homok*, Гомок (*mad.* a *star.* Homok), existovala již v první polovině XIV. stol. (v Szirmay, „Not. c. Zemp.“, 131); Csanki (op. cit., I., 416) podává také o této vesnici zprávu z r. 1356.

Ves *Surany*, Сурани („Surany in comitatu Bereg“) náležela v roce 1299 ke statkům Lelešského kláštera.¹⁷⁸

Osada *Čepan*, Чепан (Chepan — föld), nacházejíc se „penes terram Dobrony“, patřila již v roce 1248 Lelešskému klášteru.¹⁷⁹

Vesnice *Brod*, Брод, Бруд (Brüd), *mad.* Bród, *star.* Borod (na řece Iršavě?) existovala již v polovině XIII. stol. V roce 1264 potvrzuje královna Alžběta pro „Lve cum filiis Fudor et Stephano terram Borod in com. Bereg prope Munkaach, sibi per d. Annam de Machov seu de Bazna perpetualiter collatam“.¹⁸⁰

Kromě níže uvedených osad *marmarošského komitátu*, založených v nejstarší době dějin Podkarpatské Rusi more Saxono, chceme poukázat ještě na řadu jiných osad tohoto komitátu, existujících již od starodávna.

V listině lelešského konventu z roku 1373, týkající se majetků synů Szász-Vajvody, je zmínka o vesnici *Bustafalva*, Бустафальва, Буштино, *mad.* Busztafalva.¹⁸¹

V téže listině čteme také o vesnici *Kohnia*,¹⁸² o níž však je zmínka již dříve v listině krále Ludvíka I., vydané roku 1365 pro marmarošské magnáty Drága a Balga. Kohnia (Kunya) náležela již tenkrát ke statkům zmíněných magnátů.¹⁸³ Čteme o ní již dříve v listině z roku 1340.¹⁸⁴

Obec *Bočkov*, Бочков (*mad.* Bocsko, *star.* Bacskou, Bochkau), náleželo v 60tých letech XIV. stol. bratřím Balghu, Dragu, Dragomeni a Štěpánu. Je o něm zmínka i v relaci Spišského konventu králi Ludvíkovi I. z roku 1373.¹⁸⁵

Hruševo, Грушево (Körtvélyes) je vesnice původu velmi starého. Náležela ke statkům Draga a jistě existovala již v XIV. století. Jméno vesnice Hruševa stalo se zvláště známým, když vojvodové Balics a Drag založili tam pravoslavný klášter sv. Michaila. Od těch dob stává se Hruševo a jeho klášter centrem duchovního života Podkarpatské Rusi. Velikého významu nabyl zvláště klášter, když listinou cařihradského patriarchy Antonia z roku 1391 byla mu udělena zvláštní stavropigiální práva a za-

¹⁷⁵) Szirmay, Notitia hist. com. Zemp., p. 322.

¹⁷⁶) Cod. Patr., VI., str. 168.

^{176a)} Petravay, „A máramaros oláhok“, 618.

¹⁷⁷) Hodinka A., Okmánytár, lap. 7.

¹⁷⁸) Szirmay, Not. hist. com. Zemp., 324.

¹⁷⁹) Ibidem, pag. 323.

¹⁸⁰) Cod. Patrius, VIII., str. 98.

¹⁸¹) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., p. 529.

¹⁸²) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., p. 528—529.

¹⁸³) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., p. 469—470.

¹⁸⁴) Magyar Tört. Eml., IV., lap. 5.

¹⁸⁵) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., p. 470.

jištěna úplná samostatnost.¹⁸⁶ Od té doby hruševský klášter rozšířil svoji církevní činnost. Jako majitel vlastní půdy měl i velký význam hospodářský. Mnohé listiny a dokumenty z XIV. a XV. století dokazují, že během těchto století vedl zmíněný klášter velmi intenzivní a všestranný život.¹⁸⁷ Hruševskému klášteru odváděny byly důchodky některými obcemi nejen marmarošského komitátu, ale ugočského a jin. komitátů (jako: Ziladšagu, Megys, Csiho a jinými). Právo k vybírání těchto důchodků uděleno bylo klášteru cařihradským patriarchou Antoniem shora uvedenou listinou, v níž se klášter opravňuje plnit svou jurisdikci v těchto obcích.¹⁸⁸

Vesnici *Selyšče*, Селище (Kretzerste) daroval v roce 1365 král Ludvík I. Draghovi a Balghovi.¹⁸⁹

Rovněž *Keetvisou*, Кервишов spolu s jinými vesnicemi obdrželi od krále Ludvíka I., listinou z roku 1365 vojvodové Dragh a Balgh.¹⁹⁰

O vesnici *Tarazo*, (Taracz) čteme v listině Lelešského konventu z roku 1373, týkající se marmarošských statků Dragha a Balgha.¹⁹¹

Vesnice *Broňka*, Бронька (Szucha-Bronyka) náležela koncem XIV. století ke statkům Bohdana Dolgaje.¹⁹²

O vesnici *Mojšín*, Мойшин (Mozye) mluví se v listině Ludvíka I. z roku 1365 jako o majetku Dragha a Balgha.¹⁹³

Osada *Jood* (Joofalva) existovala již v polovině XIV. století.¹⁹⁴

V sousedství statků Dragha a Balgha nacházíme vesnici *Darmianhaza*, Дармянгаза, jejímž majitelem v 70. letech XIV. století byl Mikuláš Bothos s bratrem Juliem.¹⁹⁵

Vesnice *Kerecki*, Керецьки (*star.* Kerezke, *mad.* Kerezke) byla majetkem rodiny Dolgajů. V roce 1418 byla státem zkonfiskována a odňata Bohdanu Dolgajovi za jeho nevěrnost králi.¹⁹⁶

Vesnice: *Apšy*, Апша, *Vrchní Apša*, *Střední Apša* a *Nížní Apša* jsou známy již z XIII. století. O Střední Apši (Megyes Apsa), čteme v listině cařihradského patriarchy Antonia z roku 1391, kterou se stanoví, že obyvatelé této vesnice mají odváděti důchodky hruševskému klášteru.¹⁹⁷ O Apši vůbec zmíněno je v listině palatina Hedervari z roku 1438, vydané na ochranu hruševských mnichů proti lelešským mnichům latinským. Dále o Apši píše též dvě listiny krále Vladislava II., listina z roku 1456,¹⁹⁸ vydaná také na ochranu hruševských mnichů, jakož i listina z roku 1457, vydaná pro obyvatele Dovhopole (Hozsumezö).¹⁹⁹

O vesnici *Solotvina*, Солотвина (*star.* Zalatina, *mad.* Sztatina) zmiňuje se listina krále Ludvíka z roku 1359. Ještě s jinými statky daroval

¹⁸⁶) Srovn. listinu Antonia patr. — Srovn. Hodinka, „A munk. püsp. tört.“ Str. 103 a násl.

¹⁸⁷) *Czeple S.*, „A maram. püsp. kerd.“ str. 8 a násl. — Hodinka, „A munkácsi püspeks. tört.“, str. 203—204.

¹⁸⁸) *Hodinka*, o. c. 203. a násl.

¹⁸⁹) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., p. 469.

¹⁹⁰) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., p. 469.

¹⁹¹) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., p. 528—529.

¹⁹²) Lehoczky, „A beregmegeyi gör. kath. lelkészégek tört.“, lap. 5.

¹⁹³) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., 469.

¹⁹⁴) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 3., 469—470.

¹⁹⁵) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., p. 529.

¹⁹⁶) Lehoczky, „A beregm. g. k. lelkészégek tört.“, lap. 6.

¹⁹⁷) Duliškovič, „Istor. cer. Ugrr.“, II., 64—65.

¹⁹⁸) Ibidem, II., 66.

¹⁹⁹) Ibidem, II., 66.

král tuto vesnici Dragusovi, synu Julia Olaha.²⁰¹) Odedávna byla známa jako těžiště soli.

Osada *Iza*, *Iza* (Iza) byla v roce 1390 darována rodině Dragomer.²⁰³)

Vesnice *Harpotokfalva*, Гарпотокфалва, (Hótpatakfalva, *Томномок*), dává král Ludvík listinou z roku 1359 Dragusovi Olahovi.²⁰⁴)

Vesnice *Rahomezö*, *Rahov*, Рагов k r. 1477 už existuje.²⁰⁵)

Vesnice *Niagova*, Нягова (*mad.* Nyágova, *star.* Nyegova, *Negova*), existují již na začátku XV. st.,²⁰⁶)

Vesnice *Zadnya*, Задня (*Zadnya*) náležela před rokem 1418 ke statkům Bohdana Dolgaje.²⁰⁷)

Velmi starého původu jest vesnice *Fejer-Edhaza*, Фејер-Едгаза (*Fejer-Egyhaza*). Existovala již ve XIV. století. V době mukačevského biskupa Manuele Olšavského (1742—1767) byla tam velmi stará církev, jak o tom praví akt visitace kostelů marmarošského komitátu biskupem Mamelem.²⁰⁸) V 70. letech XIV. století náležela ke statkům Draga.²⁰⁹)

O vesnici *Volové*, Волове, (*mad.* Ökörmezö, *star.* Valava, víme z materiálů XV. stol. k r. 1460, že tato vesnice již existovala.²¹⁰)

Vesnici *Hernereshaza* (*Hernereshalva*) daroval král Ludvík listinou z roku 1359 Dragusovi a jeho synům.²¹¹)

Vesnice *Dovhoje*, Довгое (*mad.* Dolha) náležela na počátku XV. století ke statkům rodiny Dolgajů.²¹⁴)

Vesnice *Neresnica*, Нересница (*mad.* Neresznicze, *star.* Nerezhyche), k r. 1411 již existuje.²¹⁵)

Vesnice *Surdok*, Сурдок (*mad.* Szurdok, *star.* Zwrđwk, *Swrđok*) existuje od počátku XV. stol. Jmenuje se k r. 1408.²¹⁶) — Ale o půdě *Surdok* mluví se již k roku 1326. V tomto roku o této půdě zmiňuje se listina krále Karla Roberta.^{216a})

Osada *Lysyčovo*, Лисичово (*Liszica*) existovala již ve XIV. století.²¹⁷)

O vesnici *Almazeg* (*Almásptak?*) zmiňuje se listina patriarchy Antonia z roku 1391.

²⁰¹) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, t. IX. 3., p. 160.
est. "Srovn. *Hadžega*, Додатки къ исторіи церкв. въ Марам. (1922)", str. 224.

²⁰³) Bidermann, „Die Ung. Ruthenen“, II., 83.

²⁰⁴) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., p. 160.

²⁰⁵) Lelesz. elench. statut. (Sr. Csanki, c. op. I., 451.)

²⁰⁶) Ibidem.

²⁰⁷) Lehoczky, „A beregm. g. k. tört.“, lap. 5.

²⁰⁸) „Alia Ecclesia (vesnice Fejér-Egyhazy) est murata ante 700 Annos a quadam Principissa Dragony jam modo Tibisco ruinata pars media est.“ Srovn. *Hadžega*, „Додатки къ исторіи церкв. въ Мар.“, stran 224

²⁰⁹) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX., p. 529.

²¹⁰) Lehoczky „Bereg. tört.“ t. III., tsr. 156.

²¹¹) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., p. 160.

²¹³) Hodinka, „A Munk. püsp. tört.“, lap. 26.

²¹⁴) Lehoczky, „A beregm. g. k. tört.“, lap. 6.

²¹⁵) Csanki, „Mag. tört. föld.“, I. 450.

²¹⁶) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, t. X., 4., 709.

^{216a}) Mihályi J., „Maramarosi diplomák“, 6.

²¹⁷) Lehoczky, „A beregm. g. k. lelk. tört.“, 5.

O vesnici *Sopěnka*, Сопенка (*mad.* Zaploncza, *star.* Zaploncha) zmiňuje se listina palatina Hedervari z roku 1438, kterou povolává se obyvatel této vesnice Michael, syn Vladimíra, aby se účastnil komise pro rozřešení sporu mezi pravoslavnými mnichy Hruševského kláštera a mezi katolickými mnichy Lelešského kláštera.²¹⁸) Čteme o ní i v listině krále Vladislava, vydané roku 1456 pro Petra Gerheše.²¹⁹)

Vesnice *Bedevlja*, Бедевля (*mad.* Bedö) existovala již na počátku XV. století. Z r. 1435 zachovány jsou zprávy o kostele sv. Mikuláše v Bedevlji.²²⁰)

Vesnici *Zarvazó* obdržel v r. 1345 od krále Erdö,^{220a}) ; o této obci zmiňuje se i listina krále Vladislava z roku 1456. Mluví se v ní o obyvatelích *Zarvazó Ondřeji* a *Dragovi* (*De dicta Zarvazo*) a *Petru Gerhes* (*de Szarvaszo*).

Vesnice *Šugatag*, Шугатар (*mad.* *Sugatugfalva*, starý název: *Swgathakfalwa*), náležela v roce 1359 ke statkům Draga a jeho synů Julia a Ladislava.²²¹)

O vesnici *Teresva*, Тересва (*mad.* Taraczköz, *Tearaskes*) čteme v listině krále Vladislava z roku 1456.²²²)

Vesnici *Kopacsfalva*, Копачфалва, (*Kapocsfalva*) spolu s jinými statky daruje král Ludvík listinou z roku 1359 Dragusovi (*cum omnibus fructuositatibus, pronentibus, et aliis utilitatibus universis*).²²³)

Vesnice *Uhlja*, Угља (*Uglya*) jest známa již na počátku XV. století.²²⁴) Z roku 1479 zachován je soudní proces o Thumovi z Uhlji, jenž ukradl z parachiálního kostela sv. Mikuláše v Uhlji kněžské roucho.²²⁵)

Vesnice *Deszefalva* (*Deze*) byla v roce 1359, spolu s jinými statky darována Dragusovi a jeho potomkům.²²⁶)

Kušnycja, Кушница. O této vesnici zmiňuje se listina krále Sig-munda z roku 1419, jakož i jeho dopis Mikuláši Valachovi.²²⁷) Existuje již koncem XIV. století a náležela rodině Dolgajů.²²⁸)

Osada *Boršova*, Боршова (*Borsa*, *Borsua*) existovala již na počátku XIII. století. V listině krále Bely IV. z roku 1246 je psáno: „Ladislaus de Borsua de com. Bereg.“ Dále se v téže listině mezi jiným praví, že zmíněný Ladislav „in praedio nostro cum Tartaris interempit.“²²⁹) *Boršova* náležela v roce 1365 ke statkům Draga a Balgha.²³⁰) Obyvatelé této vesnice musili na základě listiny patriarchy Antonia z roku 1391 odváděti důchodky pravoslavným mnichům Hruševského kláštera. *Boršova*, jako středisko komitátu jmenuje se k roku 1213 („Heym, comes de Borsoha“, *Registr. Varad.*, str. 168) a k roku 1220 („Hunt, comes de Borsua“, *ibid.*, str. 248).

²¹⁸) Duliškovič, II., 56.

²¹⁹) Ibidem.

²²⁰) Hodinka, „A munk. g. k. püsp. tört.“, lap. 81, pozn.: „1435-ben említve van az ecclesia parochialis confessoris in Bedu. Lelesz. Actor.“, 3.

^{220a}) Mihályi János, „Máramar. diplomák“, 64.

²²¹) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., p. 160—161.

²²²) Duliškovič, II., 56.

²²³) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., p. 160.

²²⁴) Stat' Hodinky v Schematismu dioec. Munkács. — A 1899, p. 49.

²²⁵) Hodinka, „A Munk. g. k. püsp. tört.“, lap. 81, pozn. 3.

²²⁶) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., 159.

²²⁷) Bidermann, „Die Ungar. Ruthenen“, II., 83.

²²⁸) Lehoczky, „A beregm. g. k. lelk. tört.“, str. 5—6.

²²⁹) Cod. Arpadianus, VII., str. 201.

²³⁰) Fejér, *Cod. Dipl. H.*, IX. 3., p. 469—470.

Hrad *Boršova* (castrum Borsua) velmi dávného původu: on existoval již dříve, než město Boršova vzniklo, a sice v době panování *Ladislava Svätého* (1077—1075), jak se o tom zmiňuje *Thuroczii* ve své „Chronika Hungarorum“ (ed. 1746, str. 130).

Z ruských vesnic v *ugočském komitátu* jsou z nejstarší doby známy: Vesnice *Ardov*, Ардов (mad. Feketeardó, Ardó, str. Ordou) uvedena je již v listině krále Ondřeje z roku 1300.²³¹⁾

Vesnice *Kumnjata*, Кумнята (mad. Orosz-Komjath) v roce 1405 již existovala. (Srovn. Bidermann, o. cit., II., 71).

Vesnici *Keresstur*, Керестур (mad. Keresztur, star. Kerezthur), vrátil král Ondřej III. v roce 1296 mistrovi „Ivany villam Kerezthur“, která mu byla odebrána Štěpánem, županem de Wgocha, když tento stanovil hranice „terras ad predium nostrum de Wgocha pertinentes“.²³²⁾

O vesnici *Horbky*, Горбки (mad. Rakos-Patak, st. Rokaz) jsou zachovány zprávy z roku 1300, kdy král Ondřej III. daruje ji Mikovi a Čepanovi.²³³⁾

Vesnice *Zariče*, Зариче (mad. Alsó Karaszló, star. Zariczó), byla založena v roce 1371 jistým Karaszem, který dle podání, osadil tuto vesnici ruskými kolonisty z osady Papfalva, Berešského komitátu.^{233a)}

Vesnice *Verbovac*, Веброваць (mad. Verböcz, st. Werbeuch) uvedena je v listině z roku 1295.²³⁴⁾

Vesnice *Černy Potok*, Чорний Поток (Fekete Patak, st. Feketeupotok). V roce 1295 Comites Dominicus Emetrius et Petrus prodali za 60 hřiven tuto svoji vesnici comiti Nikolaovi.²³⁵⁾

Vesnice *Batar*, Барат (mad. Batár, star. Batar) zmiňuje se k roku 1216 (v souvislosti se zavražděním nějakého Benedikta od obyvatelů Bataru).^{235a)}

Hrad a osada *Sašvar*, Шашвар (mad. a star. Sásvár), velmi dávného původu. Zmiňuje se k r. 1220.^{235b)}

Město *Velký Sevluš*, Великий Севлюш (mad. Nagy Szöllös, star. Zeulench) v polovině XIII. stol. již existovalo. Patřilo ke statkům rodu Perényi. (Srovn. Szirmay, „Notit. com. Ugoes.“ *Bel M.*, „Compend. geogr. Hung. 312.)

V komitátě *saryšském* nacházíme v nejstarší době vesnice:

Osada a hrad *Hanusfalva* (Hanusfalva) jest velmi starého původu.²³⁶⁾

O vsi *Vitez*, Биреж (Vitezmezö) čteme v listině kapituly Spišské z roku 1320, týkající se rozdělení statku Swynye. Při tom je uvedeno, že Vitez — „villa nova et antiqua“ — což dokazuje, že vznikla v době velmi staré.²³⁷⁾ Dále je o ní psáno i v listině z roku 1349, vydané Janem, arcidiaconem boršovským.²³⁸⁾ Můžeme čísti též o Laurencii z Viteze.²³⁹⁾

²³¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VI. 2., 253.

²³²⁾ Cod. Patr. VIII., 447—448.

²³³⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VI. 2., str. 253.

^{233a)} Szirmay, „Not. com. Ugoes.“, 139.

²³⁴⁾ Cod. Arpad., V., str. 135.

²³⁵⁾ Ibidem, V., 135.

^{235a)} Regestrum Varadin., str. 212.

^{235b)} Regestum Varad., str. 244.

²³⁶⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., str. 63.

²³⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., t. VIII. 2., 271.

²³⁸⁾ Anjoukori Okmánytár. (Otödik kötet), lap. 294.

²³⁹⁾ Ibidem, lap. 295.

Vesnice *Lukov*, Лукон (Luko) existovala již koncem XIII. století. Prvé zmínky o ní jsou z roku 1264,²⁴⁰⁾ kdy nalézáme tam ruskou církev (pravoslavnou) a ruskou parochii.²⁴¹⁾

Ves *Zubčana*, Зубчана (Zsebfalu, Sebefalva) je známa již odedávna. Zmiňuje se o ní listina krále Vladislava z roku 1282.²⁴²⁾

Velmi starého původu je vesnice *Volja*, Воля (Ujvöla, Orosz-Wolja) hraničící s haličskou Lemkovščinou. Po prvé čteme o ní v listině krále Bely IV. z roku 1264.²⁴³⁾ Jmenuje se také k roku 1310 a k roku 1358 (Wagner, Dipl. com. sar., 571).

Vesnice *Rešov*, Решов (Resso) jest rovněž velmi stará vesnice.²⁴⁴⁾

Vesnice *Šambron*, Шамброн (Sambronn). Zprávy z roku 1500 zmiňují se o ruském kostele v této vesnici.²⁴⁵⁾

Vesnice *Kobula*, Кобуля (Lataln, nebo Kobulya) jest velmi starého původu. Zmínka o ní je v listině krále Ladislava z roku 1277.²⁴⁶⁾

Vesnice *Obručno*, Обручно (star. Obruchno) jest vesnice, známá již v polovině XIII. století. Čteme o ní v listině krále Bely IV., vydané v roce 1264.²⁴⁷⁾

Vesnice *Tarca*, Тарца (mad. Tarcsa, st. Tarcha), na řece Tarci, existovala již v polovině XIII. století. Král Bela IV. dává půdu „villae Tarcha possessionibus Luko... commetaneam in Comitatu de Sarus prope Poloniam. — V téže listině Bely IV. zmínka i o *obci Čirě* (Csires).²⁴⁸⁾

Vesnice *Tročany*, Трочани (st. Trochan) existovala již v polovině XIII. století. Král Štěpán III. daruje v roce 1270 tuto vesnici „Johanni filii Nazuad dicto Kyrtas“, Peteru „ultra indagines sitam, ad castrum Sarus pertinentem“.²⁴⁹⁾

Vesnice *Maltcov*, Мальцов (mad. Malczó, star. Malycso, Maltzov) uvedena je v listině krále Bely z roku 1264.²⁵⁰⁾ Listina krále Karla Roberta z r. 1338 zmiňuje se, že tato vesnice v staré době počítala se jako „terra nostra Regali“; k zmíněnému roku tato vesnice patří mistrovi Bartolomeovi de Polank, jako jeho statek.^{250a)}

Ves *Raslavica*, Раславиця (mad. Raslavicz, st. název Razlaychemezey) je známa již z poloviny XIII. století. Zmiňuje se o ní listina krále Štěpána III., vydaná roku 1270. — V téže listině mezi jiným zmínka o *obci Gaboltov* a *Rodamin*, šariš. k.²⁵¹⁾

Vesnice *Svatý Kříž*, Святий Криж (mad. a star. Szentkereszt) — zmiňuje se v listině papeže Benedikta XII. z r. 1340; tato listina mluví o této vesnici jako o staré osadě, obydlené *Rusíny*.^{251a)}

O vesnici *Lenartov*, Ленартов (Lenarthó) čteme v listině krále Bely IV. z roku 1264.²⁵²⁾

²⁴⁰⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., 204.

²⁴¹⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., 69.

²⁴²⁾ Cod. Patr. VIII., str. 451.

²⁴³⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., str. 204.

²⁴⁴⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, I., str. 11.

²⁴⁵⁾ Ibidem, II., 69.

²⁴⁶⁾ Cod. Arpad., IX., 167.

²⁴⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., p. 204.

²⁴⁸⁾ Ibidem.

²⁴⁹⁾ Cod. Patr., VIII., str. 131.

²⁵⁰⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., 204.

^{250a)} Wagner, „Diplom. com. Saros.“, str. 565—566.

²⁵¹⁾ Cod. Patrius, VIII., str. 131. — Srovn. Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., 60.

^{251a)} Wagner, Diplom. com. Saros., 519.

²⁵²⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 3., 204.

Vesnice *Kayatha*, Кайата, Коятиця existovala již v první polovině XIII. století. Po prvé zmiňuje se k r. 1248.^{252a)} Listinou z roku 1282 daruje ji král Vladislav „Benedicto filio Mersa terram castri de Sarus *Kayathu* ejusdem Benedicti possessioni commentaneam, auferendo eodem castro et a jurisdictione comitis de Sarus pure et simpliciter eximendo“.²⁵³⁾ Listinou z r. 1300 král Ondřej III. potvrzuje držení tohoto statku Benediktovi.^{253a)}

Vesnici *Šovar*, Шовар (Sovar, st. Sovar) dává král Vladislav listinou z roku 1285 mistru Jiřímu.²⁵⁴⁾ Dříve Šovar byla vesnicí královskou. V roce 1288 dovoluje král mistru Jiřímu na půdě zmíněné vesnice zbudovati hrad.²⁵⁵⁾ Mistr Jiří dává v roce 1299 důchodky z vesnice Šovar svému bratranci.²⁵⁶⁾

První zmínky o vesnici *Solomka* (Solumka), ležící na samé hranici komitátu, vedle t. zv. *Alpes Ruthenie*, jsou z roku 1285.²⁵⁷⁾

Vesnici *Delna*, Дельна (Delna) dostal v roce 1285 od krále mistr Jiří „cum terra arabili et silvosa“.²⁵⁸⁾

Vesnice *Torkov*, Торков (Tarkeö), ležící na vrchní Tarci, darována byla v roce 1269 králem mistru Jiřímu.²⁵⁹⁾

Vesnici *Verešalma* Верешальма, (mad. Vörösalma, starý název Veres-alma) daroval král v roce 1296 rovněž mistru Jiřímu.²⁶⁰⁾

O vesnici *Synje*, Синг (mad. Szinye, st. Swyne), nedaleko Prešova, čteme v listině krále Vladislava z roku 1282.²⁶¹⁾

V komitátě *satmarském* jsou ze středověku známy následující ruské vesnice:

Batur, o níž je zmínka v listině palatina Nikolaje z r. 1347.²⁶²⁾

Vesnice *Ačad*, Ачадъ (mad. Nyir Acsád, st. Achád) uvedena je již v listině z roku 1312.²⁶³⁾

O vesnici *Vašvar* (Vasvar) čteme v listině z roku 1359 a 1366.²⁶⁴⁾

Osada *Karuly*, *Korwl* existovala již v první polovině XIV. století.²⁶⁵⁾

Vesnice *Kek*, nedaleko řeky Tisy. Listina z roku 1271 zmiňuje se o rozšíření vinohradů ve vesnici Kek; vinohrady patřily klášteru de Tihan, který je ve zmíněném roce (parvam vinam) prodal.²⁶⁶⁾

V komitátě *sabolčském* existovaly od nejstarší doby vesnice:

Vesnice *Vyš* (Vys), poprvé o ní zmiňují se k r. 1220 (*Reg. Varad.*, 246). Ve XIV. stol., o níž zmiňuje se listina z roku 1312,²⁶⁷⁾ jakož i listina z roku 1366.²⁶⁸⁾

^{252a)} Wagner, „Diplomat. com. Sarosien.“, str. 458.

²⁵³⁾ Cod. Arp., VIII., str. 451.

^{253a)} Cod. Patrius (Hazai okm.), VIII., 451.

²⁵⁴⁾ Cod. Arp., XII., str. 435 a 440.

²⁵⁵⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., V. 3., 396.

²⁵⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VI. 2., 214.

²⁵⁷⁾ Cod. Patr., VIII., 238—239.

²⁵⁸⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VI. 1., 125. — Cod. Patr., XII., 435 a násl.

²⁵⁹⁾ Cod. Arp., IX., str. 465.

²⁶⁰⁾ Ibidem.

²⁶¹⁾ Cod. Patr., VIII., 451.

²⁶²⁾ Anjoukori Okm. (ötöd. ket), 19.

²⁶³⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., str. 485—486.

²⁶⁴⁾ Szirmay, „Szathmár vármeg.“, str. 244, 345, 398.

²⁶⁵⁾ Anjoukori okm. (ötöd. ket), V., str. 18.

²⁶⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., V. 1., 170.

²⁶⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., 430.

²⁶⁸⁾ Ibidem, IX. 3., str. 633.

Vesnice *Marja-Povč*, Марія-Повч (M. Pöcs, Powch) existovala již v první polovině XIV. století. Čteme o ní v listině palatina Mikuláše, vydané roku 1347 u příležitosti rozdělení majetků mezi syny Briccia a syny mistra Levka.²⁶⁹⁾

O vesnici *Petri* (mad. Pöcs-Petri, star. Petri, Petur) zmiňuje se listina z roku 1312,²⁷⁰⁾ ale o této vesnici již ví *Regestrum Varadinense* a zmiňuje se o ní k roku 1219 a 1221 (vyd. Karacsonyi, str. 233, 264 a 265).

Vesnice *Palj* (Polyj, st. Pal) uvedena je v listině z roku 1359.²⁷¹⁾

O vesnici *Pirč* (Perch, Pirics) čteme v listině z roku 1312.²⁷²⁾

Město *Nyredhaza*, Ниредьгаза, *Nyiregyháza* (Nyreggaz). O této vesnici zmiňuje se listina palatina Nikolaje, vydaná roku 1347.²⁷³⁾

V téže listině palatina Nikolaje z roku 1347 je zmínka o vesnici *Timár* (Tymar).²⁷⁴⁾

Bewdmomestra (Böd-monostora) existovala již v první polovině XIV. století.²⁷⁵⁾

V *Abaujvarkém* komitátě — z těchto osad, které měly ruské kolonisty — v středověku existovaly tyto:

Vesnice *Keč*, Керъ (mad. Kety, star. Keeth, Keet, Bozza) — jako statek nachází se roku 1320 v rukou mistrů Ladislava a Donča (Féjér, Cod. D., VIII., 2., p. 201).

Vesnice *Ruska* (mad. Ruzska, Göncz-Ruzska, star. Ruzka, Vruzca), zmiňuje se k rokům 1220 a 1221.^{275a)}

Ves *Enč* (mad. úředně Göncz, star. Guncy) zmiňují se k r. 1220.^{275b)}

XX. Nejstarší osady, vesnice a města, založené more Saxono.

Na základě dějepisných dat, jež jsme mohli najíti, o zakládání vesnic more Scultetorum v horské části Podhoří Podkarpatské Rusi příčiněm kenezů, můžeme určitě potvrditi vznik a existenci níže uvedených osad na Podkarpatské Rusi během XIII.—XIV. století.

O *ruských osadách* západních komitátů Podkarpatské Rusi: spišského, gemerského a šaryšského, vzniklých v té době more Scultetorum, máme dějepisné zprávy různých druhů.

O tak zvaných 24 spišských městech je známo, že později (XV. stol.) byla zalidněna částečně ruským obyvatelstvem, částečně Němci, Slováci a Maďary. Původně však byla tato města a osady, k nim patřící, německými koloniemi, které byly založeny v XIII. století. Počátkem XV. století byly tyto kolonie již tak dalece organisovány, že dostávaly od králů zvláštní výsady.

V době, pro Uhersko velice smutné, za panování krále Zikmunda I. zůstalo Uhersku jen 11 těchto spišských měst,²⁷⁶⁾ 13 ze zmíněných 24 spiš-

²⁶⁹⁾ Anjoukori okmánytár (ötödik köret), lap. 19.

²⁷⁰⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., 485—486.

²⁷¹⁾ Szirmay, „Szathmár vármeg.“, 244, 345, 398. — Fejér, Cod. Dipl.

Hung., IX. 3., str. 682.

²⁷²⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., 485—486.

²⁷³⁾ Anjoukori Okm. ötöd. köret., V., 19.

²⁷⁴⁾ Ibidem. Srovn. *Századok*, 1870, 665.

²⁷⁵⁾ Magyar Tört. Eml., V., lap. 19.

^{275a)} *Regestr. Varad.*, str. 250, 263.

^{275b)} Ibid., str. 250.

²⁷⁶⁾ Kromě těchto 11 tak zvaných privilegovaných spišských měst bylo ještě 13, která však byla v roce 1412 zastavena Polsku. Byly to: Neudorf, Kirchdorf, Wahlendorf, Bela Leibitz, Menhard, Durand, Rissdorf, Felka (Velká), Deutschendorf (Poprad), Georgenberg, Micheldorf (Straža).

ských měst vydáno bylo r. 1464 Polsku,²⁷⁷) jakož i osady, k nim náležející, upadají a ztrácejí své výsady. V těch dobách proniká i do těchto měst slovanský element. O postavení spišských měst zmínili jsme se výše, a to ve stati o postavení měst v Podkarpatské Rusi. Teď poznamenáváme pouze města a osady spišské s ruským obyvatelstvem, které tu existovalo mezi jinými národnostmi již od staré doby.

O městu *Kežmark*, Кежмарк (Kesemark, Civitas Kesmarkt, Kaszmark, Forum Caseorum) je zmínka již v XIII. století. V listině krále Ondřeje III. z roku 1293 nazýváno je ještě vesnicí (villa).²⁷⁸ V listině z r. 1307 zmiňuje se jistý soudce v jednom soudním vyšetřování o přísaze lidí z Kežmarku, z čehož je vidět, že již tenkrát byl Kežmark v popředí mezi ostatními spišskými osadami (má svůj soud, ke kterému patří jeho okolí). V roce 1317 dostává výsady spolu s jinými 24 městy spišskými.²⁸⁰

Město *Podolín*, Подолінець, vzniklo také v XIII. století. Poprvé zmiňuje se k r. 1244. (Srovn. *Fejér*, Cod. D. H., t. IV., 1., str. 353), v listině z roku 1303 mluví se o škultétovi (kenezovi) Jindřichu z Podolína.²⁸¹ Obyvatelstvo Podolína bylo s počátku závislé na jurisdikci kastelána z *Lublo*, až v r. 1345, listinou krále Ludvíka I., byli obchodníci (hospites) z Podolína uvolněni z této jurisdikce.²⁸²

Osada a hrad *Lublo*, Любовна existoval již na samém počátku XIV. stol. Roku 1323 odevzdal král hrad Lublo palatinovi Filipu Drugethovi.²⁸³ Jurisdikci kastelána tohoto hradu byly podřízeny na počátku mnohé osady spišské.²⁸⁴

Knezin je znám již z XIII. století. Na základě listiny z roku 1303 podolinský škultét Jindřich dává věnem své sestře a jejímu manželovi vesnici Rusbach s podmínkou, že mu sestra vrátí náležející jí *Knezin*.²⁸⁵

Ves *Baloča*, existující již v roce 1323, patřila ke statkům Filipa Drugetha.²⁸⁶

Vesnice *Helmanovcy*, Гельмановці (Helmanocz) byla už v roce 1321 založena škultetym Kunchmanem. Proto jmenovala se také na počátku *Kunchfalva*. Listinou z roku 1326 byla Helmanovcům dána výsada: spišská sv. Martina kapitula.²⁸⁷

Osada *Rusbach*, nebo *Ruschenbach* (Rauschenbach) existovala již koncem XIII. století. S počátku náležela domínii Podolínecké. V roce 1303 dostává Rusbach *Hildegunda*, sestra podolinského škultety Jindřicha, a její manžel Henning.²⁸⁸ Vesnice tato byla tehdy hospodářsky již úplně zřízena. V listině z roku 1303, na základě které Hildegunda obdržela Rusbach, čteme o tomto zřízení: „Dedimus etiam sorori nostrae“ — mluví v ní Jindřich — „et marito suo in praedicta haereditate nostra Ruschenbach unum mansum liberum, et unum moliendum liberum et unum braxatorium liberum“.²⁸⁹

²⁷⁷) Wagner, „Analecta Scepus“, I., 212 a 222.

²⁷⁸) Fejér, Cod. Dipl. H., VI. 1., p. 252.

²⁷⁹) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., 246—247.

²⁸⁰) Wagner, „Analecta Scepus“, III., 196. — Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., 57.

²⁸¹) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., str. 153.

²⁸²) Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 1., str. 280—281.

²⁸³) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 2., str. 453.

²⁸⁴) Ibidem, IX. 1., 281.

²⁸⁵) Ibidem, VIII. 1., str. 154.

²⁸⁶) Ibidem, VIII. 2., 453.

²⁸⁷) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 3., str. 140—143.

²⁸⁸) Fejér, Cod. Dipl. H., VIII. 1., str. 154.

²⁸⁹) Ibidem.

Vesnice *Olšavica*, Олшавиця (mad. Olsavicza, star. Olsafka, Olswa, Olsowycha), odedávna ruská (srovn. Mišik, c. op.). Na počátku XIV. stol. již existovala. Zmiňují se k r. 1350 (srovn. *Anjou. okmt.*, V. 398) a k roku 1399 (srovn. *Bardossy*, „Suppl. anal. scrp.“ II. 142).

Vesnice *Jakubjany*, Якубяни ve spišském komitátě jest původu velmi starého. Nám je známo, že vznikla v r. 1322. V tomto roce Filip Drugeth, comes de Cepus et Ujvár — dal Štěpánu Volochovi, pocházejícímu z Malé Lomnice (de parva Lumpnicza), pozemky k osazení scultetia — „in deserta quandam villa Stefanov et Jakubian“. Tato nově utvořená vesnice náležela majiteli hradu *Ljubovna* (Lublo), patřícímu Drugethům. V r. 1492 předává majitel hradu *Ljubovna* jakubjanskou „škultetii“ (úřad kenezja v Jakubjanech) „Jacsconi Valacho eiusque seccessoribus advocatis“. K této jakubjanské „škultetii“ náleží „duae curiae in silvis, alias Kosary, liberae, in quibus ipse et eius successores greges pascerent“.²⁹⁰

Osada *Frankova*, ve spišském komitátu, založená more Saxono, spadá též do prvých dob systému Schulzeri²⁹¹) na Podkarpatské Rusi. Listina z roku 1562, v níž se mluví o „Rutheni de Frankova“²⁹²) svědčí o tomto osazení, jako o dávno již existujícím.

Založení vesnice *Jarembina*, neb *Jarabina*, rus. Ярябина neb Орябина spišský komitát, datuje se začátkem XIV. století. Při tomto je uvedena i zmínka o „mlýně škultetia“. V každém případě tato vesnice v roce 1329 již existovala.²⁹³

Vesnice *Litmanova*, ve spišském komitátu, vznikla v době o něco pozdější nežli vesnice předcházející. V první polovině XV. st. tato vesnice již existovala (srovn. Csanki, c. op. I. 262). Ale zřízení more Saxono dostává v roce 1570, kdy jistý Petry Vyslocký dostává zde půdu k osídlení (škultetie).²⁹⁴

V r. 1313²⁹⁵) more Scultetorum vzniká *Osturna*, spišský komitát, která podle všeho vykazuje zajímavé soužití ruského, polského a částečně i slovenského obyvatelstva od nejstarších dob.

Ve XIV. století, pravděpodobně tímtež způsobem, vznikají v západní části Podkarpátí i následující osady spišského komitátu: *Kamenka*, Каменка r. 1315, *Podproč*, Подпроч v r. 1316, *Nižnije Repaš*, Нижні Репаші v r. 1321. Ve všech uvedených vesnicích bylo od nejstarších dob ruské obyvatelstvo.²⁹⁶

Vesnice *Zavadka*, Завадка (mad. Zavadka) existovala také již ve středověku. (Csanki, I.)

More Scultetorum zakládá se i *Hodermark* a to již v roce 1471. Listina, v tomto roce vydaná, svědčí, že již tehdy žili tam Rusini.²⁹⁷

Svémi servituty od velmi starých dob tíhly k městu Popradu dvě osady s rusínským obyvatelstvem gemerského komitátu, *Télgart* a *Sumjač*, obě založené more Scultetorum.²⁹⁸)

²⁹⁰) Schwartner M., „De scultetiis“, p. 78.

²⁹¹) Bidermann, „Die Ungarischen Ruthenen“, II., 63.

²⁹²) Mišik, „Akej viery sú Slov.“, v „Slov. Pohl.“, str. 626.

²⁹³) Bidermann, „Die ung. Ruthenen“, II., str. 63.

²⁹⁴) Ibidem (Bidermann).

²⁹⁵) Mišik, v Sbor. Mus. Sl. z r. 1896, str. 23 a násl.

²⁹⁶) Mišik, Sbor. Mus. Sl. z r. 1896.

²⁹⁷) Mišik, „Akej viery sú Sl.“.

²⁹⁸) *Melzer Jak* „Nachtrag zur Topographie d. Stadt, an d. Ufer d. Popper“ v archivu des Kön. Ungarn, od Csaplovicse, II., str. 338.

Z roku 1549 zachovala se zpráva o jistém kenezu z Tělgartu, který uvěznil majitele mukačevského zámku Matěje Bazalda, sběhnuvšího tehdy od královských vojsk.²⁹⁹⁾

Vesnice *Uz-Peklin*, Із-Пеклин, šaryšský komitát, jmenovala se v roce 1338 Herdegenskey. Kenez této osady požíval zvláštního práva, vaření piva. Z každého přídelu půdy uz-peklínští sedláci platili majitelům jeden „ferto“ („denarium numeri Scepusiensis“). Uz-Peklin náležela za starodávna privilegované obci Spišských Sasů.³⁰⁰⁾ Existovala již v roce 1326.³⁰¹⁾

S počátku nazývala se tato vesnice jen *Peklin* (Peklen). Dodatek *Uz* (Uz) a název *Uz-Peklin* má z doby, kdy jako statek patřila rodině statkářů Uzů. Nejstarší z této rodiny Uzů, Iwan Uz z rodiny de Zentgeurg, je již v polovině XIV. století majitelem této vesnice. Synové Iwana Uze, Kolín a Jakov prodali Uz-Peklin v roce 1373 Jiřímu Zudarovi.³⁰²⁾

V roce 1373 prodali tito synové Iwana Uze téměř Jiřímu Zudarovi, současně s vesnicí Uz-Peklin i vesnici *Šaglovo* (Šaglo), rovněž v komitátu šaryšském. Šaglovo sousedí s Uz-Peklinem a bylo pravděpodobně založeno též more Saxono; původně vzniklo z vystěhovavších se obyvatelů z Uz-Peklina. Jak Uz-Peklin, tak i Šaglovo byly prodány „cum omni iure et liberalibus instrumentis“. Za obě jmenované vesnice (Uz-Peklin a Šaglovo) zaplatil Zudar v r. 1373 400 zlatých florinů.³⁰³⁾

Vesnice *Regetov*, Реґетов, *Pezemovka*, šaryšský komitát, byla podle podání založena v polovině XV. století jistým chovatelem ovcí, jménem Karč.³⁰⁴⁾ Místo, kde stála jeho chýše, bylo později obyvatelstvem ukazováno ještě po dlouhou dobu. Regetov zřízena byla podle „more Saxono“.

Vesnice *Tarnov*, Тарнов, komitát šaryšský, objevuje se již v roce 1310.³⁰⁵⁾

K osadám, založeným v šaryšském komitátě na právu saxonském, náleží i vesnice *Nová Ves* (Soos-Ujfalv). Byla založena v r. 1280 z rozkazu majitele pozemků, Jiřího Miczbana, od něhož má svůj šlechtický původ rod Soos.³⁰⁷⁾

Všechny tyto zmíněné vesnice šaryšského komitátu má Bidermann odedávna za osazené Rusíny.³⁰⁸⁾ S tímto míněním *Bidermanna* shoduje se úplně i mínění *A. Petrova*.³⁰⁹⁾

V *zemplinském komitátě* takovou „škultétii“ byla vesnice *Oros-Tokaj*, Орос-Токай, (*mad.*: Orosz-Tokay), existující již v XIV. století. Obyvatelé její byli vůči svému pánu vázání zvláštními povinnostmi.³¹⁰⁾ Oros-Tokay obydlena Rusíny (řeckého náboženství, náležela zámku Čičva).

K téměř zámku pojila se i osada *Cicoka*, zemplinský komitát, „škultétia“, osídlená Rusíny, obdařená servitutami již v roce 1309.³¹¹⁾

²⁹⁹⁾ *Bidermann*, „Die Ungar. Ruth.“, II.

³⁰⁰⁾ *Wagner*, „Diplomatar. Comitatus Sarosiensis“, p. 566.

³⁰¹⁾ *Milhoffer*, „Magyar Ország közigazdasága“, str. 46.

³⁰²⁾ *Fejér*, Cod. Dipl. H., t. IX. 4., str. 519. Srovn. druhou listinu téhož roku (Fejér, Cod. Dipl. H., IX. 4., 322—323).

³⁰³⁾ *Ibidem*, 519—521. — *Ibidem* str. 520: Synové I. Uze obě tyto vesnice „pro quadringentis florenis auri boni praenotato Magistro dicto Georgio Zudar... vendidissent, et vendiderunt... jure perpetuo et irrevocabiliter pacifice et quiete possidendas, tenendas et habendas.“

³⁰⁴⁾ *Bidermann*, „Die Ung. Ruth.“, II., str. 64.

³⁰⁵⁾ *Fejér*, Cod. Dipl. H., VIII. 1., str. 392.

³⁰⁶⁾ *Fejérváry*, „Notitia com. Saros“, — *Bidermann*, „Die Ungar. Ruth.“, II., str. 65.

³⁰⁷⁾ *Bidermann*, „Die Ung. Ruth.“, II., str.

³⁰⁸⁾ *Petrov A.* „Пределы угрорусс. рѣчи 1773 г. по офф. данн.“

³⁰⁹⁾ *Hodinka A.*, „D. Ethnogr. d. Ung.“.

³¹⁰⁾ *Szirmay*, „Notitia com. Zemp. p.“.

³¹¹⁾ *Szirmay*, „Notitia com. Zemp. p.“.

Vesnice *Čičva*, Чичва, již v listině krále Karla-Roberta z roku 1315 považuje se za starou. Asi v r. 1315 přešla do rukou Ivana, syna Ladislava de Woztych. Ve zmíněné listině určeny jsou i její hranice.³¹²⁾

Osady ruského území ve střední a východní části Podkarpatské Rusi, vzniklé v té době more Scultetorum, táhnou se zde, zvláště v horských částech, na výšinách celou dlouhou řadou.

Vesnice *Velké Lučky*, Велики Лучки, *berežský komitát*, blízko Mukačeva, byla osazena Kenezi, bratry Kosmou, Jiřím (Georgiem) a Alexejem. Pustá velko-lučská půda byla k osídlení dána těmto bratřím listinou královny Alžběty, vydanou roku 1380. Práva zmíněných kenezů na Velké Lučky byla potvrzena Janem Korvínem listinou z roku 1493, jež nalézáme spolu s jinými zprávami o Velkých Lučkách v rukopise Michaila Lučka-je.³¹³⁾ pocházejícího rovněž z Velkých Luček. Škultétia — Velké Lučky — náležela majitelům Mukačeva. Kenezi této vesnice byli povinni svému pánu zvláštní službou, která měla částečně ráz kancelářský — vyřizování majitelovy korespondence a rozeslání jeho dopisů. Proto dostávali tito kenezi i zvláštní titul „sculteti Tabelarii alias szabados“. Později se rod těchto prvých lučských bratří-kenezů značně rozmnožil,³¹⁴⁾ ale na jejich četných potomcích nicméně zůstala povinnost poštovní dopravy korespondence mukačevských majitelů, jenže později nabyla určitějšího forem zřízením erární poštovní dopravy mezi Mukačevem a Košicemi. Členové této četné rodiny prvých lučských kenezů, Kosmy, Georgia a Alexeje, po řadě musili voziti dvakrát týdně poštu z Mukačeva do Košic, z Košic pak zase brát poštu, určenou pro Mukačevo. Později byl směr jejich poštovní cesty změněn: vozili poštu z Mukačeva do Beregsázu a zpět.

V listině Janoše Korvína — Hunyadi vidune r. 1493 pro Kenezie (škultetie) Ladislava z Stanfalvy — je zmínka o dvou vesnicích *Hathmegy* a *Draguth-falva*.³¹⁵⁾ Jak viděti z listiny, byly obě tyto vesnice založeny nedávno před tím — rozumí se more Saxono. Faktum, že listina královny Alžběty z r. 1466, týkající se těchto míst berežského komitátu,³¹⁶⁾ kde se později nacházely shora uvedené vesnice, ničeho o nich nemluví, dokazuje, že povstaly mezi rokem 1466 a 1493.

V roce 1493 obdržel Ladislav ze Santfalvy od svého pána, mukačevského vlastníka Jana Korvína potvrzení své kenezské hodnosti. Zároveň Janem Korvínem potvrzeno bylo právo Ladislava i jeho potomstva na vládnutí nad vesnicemi *Sandor-falva* a *Stan-falva*,³¹⁷⁾ nalézajícími se v berežském komitátě. *Stanfalva* neb *Stanovo* existovala již odedávna, jen v XV. stol. obdržela zřízení more Saxno. (O ní zmínili jsme se již výše.)

Obě tyto vesnice existovaly již dříve. O Szant-falvě a Šandor-falvě zmiňuje se i listina královny Alžběty, matky Matyáše Korvína, vydaná roku 1466.³¹⁸⁾

Ve jmenované listině z roku 1466 mluví se též o vesnicích *Zavidovo*, Завидово (Zavidalvu) a *Međanycja*, Меданиця (Megyencze, Medencze). Těmto osadám dostává se od královny zvláštních privilegií, následkem čeho „incolae earundem possessionem et kenezius in eorum medio constitutus pro

³¹²⁾ *Fejér*, Cod. Dipl. H., VIII. 1., str. 564.

³¹³⁾ *Lucskay M.*, „Historia Carpatho-Ruthenorum“, t. II. — Viz přílohu č.

³¹⁴⁾ Tento rod kenezů Kosmy, Georgija a Alexeje, silně se rozmnoživ, rozpadl se na několik větví, jež existovaly dále pod následujícími příjmeními: Sesták, Hazi, Csorkey, Gabor, Turjanicza a j. (viz *Lucskay*, op. cit., II.).

³¹⁵⁾ *Meszáros*, „Magyar Orsz.“, 157.

³¹⁶⁾ *Duliškovič*, II., str. 56.

³¹⁷⁾ *Mészáros*, „Magyar Orsz.“, str. 157.

³¹⁸⁾ *Duliškovič*, ibid.

illis 12 ovibus, quas antea solvebant, sex duntaxat oves solvant; de porcis et frugibus more hactenus observato decima non solvatur, ut alias fuit consuetum pecudem etiam mactabilem non solvant, dum solae essemus hic, aut novus Castellanus ad castrum nostrum praedictum veniret“ etc.³¹⁹⁾ O těchto vesnicích je zmínka i v listině Janoše Hunyadi z roku 1493.

Tímto způsobem, more Saxono byly pravděpodobně již v nejstarší době založeny i následující vesnice berežského komitátu:

Koropec, Копонець (Ober-Schönborn), existující již ve XIV. století.³²⁰⁾ Je o ní mluveno již v listině královny Alžběty z roku 1378,³²¹⁾ jakož i v obou listinách královny Alžběty z roku 1466 a Janoše Hunyadi z r. 1493.

Vesnice *Lalovo*, Лалово (Nagy Leanyfalva) existovala již v nejstarších dobách. Mluví o ní listiny královny Alžběty z roku 1378 a 1383.³²²⁾ Současně s vesnicí Meďanycou a Zavidovym dostává privilegia.³²³⁾ Dále čteme o této osadě i v zmíněné listině Janoše Korvína.³²⁴⁾

O osadě *Arđanovo*, Арданово (Arđanhaza, starý název Arđanowa) víme, že existovala již v polovině XIV. století. Prameny z roku 1378 zmiňují se o ruské parochii v Arđanově,³²⁵⁾ jakož i o zmíněné listině z roku 1466, na základě které kenezi a obyvatelstvo této vesnice dostávají zvláštní výsady.³²⁶⁾

Vesnice *Bartfalva*, Бартфалва, byla založena more Saxono. Čteme o ní v listině palatina Hidervari z roku 1438 a v listině královny Alžběty z roku 1466, již dostává se obyvatelům Bartfalvy zvláštních výsad a částečného osvobození od placení daní.

Beregsaz, Бергсас Берегово (dříve Lamprechtháza) existoval již na počátku XIII. století. Listina krále, potvrzující výsady pro hospites nostri carissimi de Luprechtháza je z roku 1247. Mezi jiným je v této listině zmíněno „decimas in frugibus et in vino sacerdoti“; pravo: „quantum possunt uno die cum porcibus et pecoribus ad silvam Beregh pervenire, percipiant sicut volunt et in eadem sylva ligna ad aedificia mactare.“³²⁷⁾ Potvrzení této listiny vidíme v roce 1271.³²⁸⁾

Co se týče *užhorodského komitátu*, máme velmi málo určitých zpráv o založení vesnic more Saxono v nejstarší historické době. Jen z XVI. a z počátku XVII. století zachovaly se některé takové zprávy. Vesnice more Saxono v té době byly však zakládány hlavně v podhorských a horských částech tohoto komitátu. To dokazuje, že dolní část užhorodského komitátu byla už odedávna hustě zalidněna a proto nebylo tam třeba zvláštního způsobu osídlování. Až v severní části tohoto komitátu začaly se znenáhla mýtití lesy a připravovati půda pro osady, pak teprve začíná se tato část zalidňovati more Saxona.³²⁹⁾

³¹⁹⁾ Také.

³²⁰⁾ Lehoczky, „Beregh varmegyemonografi“ (Užhor.) 1882, sv. III., str. 690 a násl.

³²¹⁾ Szulinczak, „Mikor törtent...“, lap. 40.

³²²⁾ Duliškovič, Ibidem.

³²³⁾ Také u Duliškoviče.

³²⁴⁾ Také.

³²⁵⁾ Ibidem.

³²⁶⁾ Ibidem.

³²⁷⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., IV. 1., 455.

³²⁸⁾ Cod. Arp., VIII., 345.

³²⁹⁾ Urbář užhorodského panství (dominie), z roku 1691 svědčí o následujících osadách jako o dávno tam existujících a založených způsobem „prizyvania“ (more Saxono): Poroška, Stricava, Vyškov, Ljuta, Kostrina, Stavná, Stará a Nová Stučica, Zahorb, Volosjanka, Suchá, Tichá, Ljubnja, Bystrá, Ljuč, Domašina, Knjaginja, Užok, Veliká Turica, Starý

Faktum, že v dolní části užhorodského komitátu vidíme ojedinělé případy, že škultetie sestávaly jenom ze tří — čtyř dvorů,³³⁰⁾ a nehledě k této své malosti, existovaly jako samostatné obecní jednotky tak dlouho, až počet jejich obyvatelů přirozeně se zvýšil, dokazuje, že systém „Schulzerei“ v dolní Užhorodštině byl poměrně málo vyvinut.

Marmarošský komitát byl do nějaké míry osídlen už od XIII. století v těch částech, které tehdy náležely částečně k berežskému, částečně pak k uhočskému komitátu, t. j. na prostranství od Boršovy k Hustu. Je mínění, že hrad (není město) *Hust* existoval již v XI. století.³³¹⁾ O tom nezachovalo se určitých dějepisných dat. Ale soudíme tak z toho, že od nejdávnější doby západní část Marmaroši již byla pod silným politickým vlivem uheršských králů, proto, aby vojensky zachránili tento vliv, přirozeně, že uherští králové museli dbát o upevnění a zajištění svých severovýchodních hranic. Přirozeně, museli oni proto budovat již v této době na těchto končinách hrady. Proto lze předpokládat, že hrad *Hust*, spolu s jinými hrady v Marmaroši — *Vyškovym*, na řece Tise, a *Boršovou* na řece Boršově existovaly již od starší doby. Zalidnění pak Marmaroše od těchto hradů na východ začíná později. Spor o desátky v Marmaroši koncem 90. let XIII. století, vzniklý mezi jagerskou biskupskou kapitulou a kapitulou sedmihradského biskupa, sám o sobě ukazuje, že tyto zainteresované kapituly do tohoto okamžiku neměly vůbec představy o Marmaroši, neměly nijakých zpráv o katolickém obyvatelstvu. Osídlení Marmaroše na východ od jmenovaných hradů, jakož i dle všeho zalidňování okolí těchto hradů, začíná od XIV. století. Počínaje touto dobou, děje se zalidňování Marmaroše hlavně cestou „Schulzerei“ — podle německého způsobu. Aby se dařilo osídlování pustého Marmaroše, snaží se uherští králové přivolati sem zvláště Němce — kolonisty, dávajíce jim výjimečné výsady. Celé německé obce dostávaly rozsáhlá prostranství půdy v Marmaroši a těšily se týmž privilegiím jako vlastníci, magnáti a latinské kláštery. Často jsou tam pozemky dávány společně Němcům a Maďarům. Povinností jejich pak bylo povolati na neosídlené, jim přidělené marmarošské pozemky schopné kolonisty, aby vymýtili lesy a obdělali pustou půdu. Ovšem že takové osazování půdy německými obcemi dělo se také touže cestou: privilegovaná německá obec volila schopné keneze, udílela jim části a ukládala jim přidělenou zemi za určitých podmínek osaditi schopnými kolonisty.

Tak zalidňuje se též saxonským způsobem od roku 1329 *Vyškov*, Вишков, osada *Hust*, Густ, *Dovhopolje*, Довгополе (rumun.: *Kempilung*, *mađ.*: *Hoszumez*).³³³⁾ Na východ a sever od těchto měst Marmaroš zalidňuje se ještě později (a sice ve stol. XV., XVI. až XVII. a i XVIII.).

Gemer, *Solva* (Szolya), *Smerekova*, *Rahonča*, *Antalovce*, *Petrovce* (Petróc), *Kamenec* (Kemenez), *Černoholova* a *Zaušina*. Skoro o všech těchto osadách zmiňují se i. Conscriptio Dicalis z XVI. století jako o existujících. O některých je zmínka v Conscriptio Dicalis z první poloviny XVI. století; k těmto posledním patří vesnice Suchá a Tichá. Ty však dle všeho existovaly již koncem XVI. století. Za mého pobytu ve vesnici Suché obyvatelé její ukázali mně v jedné rolnické chatě trám, na němž vyřezán letopočet „Anno 1620“. Při tom mně vysvětlili, že ne příliš dlouho před tímto rokem usadili se jejich pradědové na místě, kde nyní leží Suchá. Vyřezaný rok dle jejich slov, mluví o založení jedné z nejstarších chat této vesnice.

³³⁰⁾ Bidermann, „Die Ung. Ruth.“, II., 64.

³³¹⁾ Pray, „Annales Reg. Hung.“, V., p. 519. — Bidermann, „Die Ung. Ruthenen“, II. Teil, S. 56.

³³²⁾ Fejér, Cod. Dipl. H., VI., 2.

³³³⁾ Fejér, C. D. H., VIII. 3., 352.

Tímže saským způsobem osazuje se i obec *Malé Tjačevo* (Kis Techen, nazvaná později Kerekhegy), citovaná v listinách v roce 1389 a 1415.³³⁴⁾

Obec *Barczánfalva* založena v r. 1326 od kenezze Stanislava.^{334a)}

Obce *Gymlafalva* a *Nyires* jmenují se k r. 1317. V tomto roce na tyto obce obdržel „kenezský list“ Dradomer. Toto je nejstarší „kenezský“ list z Marmaroše.^{334b)}

V marmarošském komitátě rovněž na „saxonském“ právu byly podle všeho založeny i osady *Ruskova Poljana* a *Ruskovo*. *Ruskova Poljana* Руськова Поляна cituje se již v aktech z roku 1373, 1411 a 1418,³³⁵⁾ jakož i ve zmíněném rukopise *Conscriptio Dicalis*.³³⁶⁾ Osada *Ruskovo* Руськово (Orozfalva) jest též velmi stará a cituje se už v listinách z let 1373, 1390, 1401, 1418, 1483, 1487,³³⁷⁾ dále také v *Conscriptio dicales comitato Maramarosiensis*.³³⁸⁾ Obě tyto vesnice nehledě k tomu, že tak blízko sousedily s rumunským územím (nyní jsou jen ruskými výběžky na rumunském území) byly odedávna obydleny ruským obyvatelstvem.³³⁹⁾

Již od konce XIII. století hrál v zalidnění jižní části Marmaroše more Saxonorum velkou úlohu známý řád německých rytířů, obdrževších zde půdu.³⁴⁰⁾ Avšak osídlení Marmaroše v dřívější době dělo se s velkými obtížemi. Divoké neprostopné houštiny Marmaroše, nikdy neobdělávané, dávaly osadníkům velmi málo za jejich námahu. Sami králové to uznávají, když dávají tam půdu svým privilegovaným jednotlivcům, — jak o tom svědčí listina z r. 1329, vydaná od krále *Karla Roberta*.³⁴¹⁾

Tento historický přehled osad naznačil jsem v hlavních historických rysech, abychom nabyli představ o zalidnění Podkarpatské Rusi, jejich národnostních hranicích a rozsahu jejich hospodářských poměrů ve středověku. O mnohých osadách vzniklých v Podkarpatské Rusi velmi dávno naše historické prameny se ani nezmiňují. Máme řadu případů, kdy se připomíná v pozdějších pramenech, že některé osady existují již dávno, ale dříve — v dávné době — není o nich zmínky. Na některé takové případy poukazyval jsem výše. Z veškerého tohoto přehledu jsem seznal, že většina osad Podkarpatské Rusi vznikla ve středověku (XII. až XV. stol.).

³³⁴⁾ Mihályi, „Máramarosi diplomak a XIV. és XV. szaz.“ (Sihot. 1900), str. 94.

^{334a)} Mihályi, op. cit., 7.

^{334b)} Mihályi, „Tanulmány máramarosi oklevelekről“, 62.

³³⁵⁾ Mihályi, cit. str. 167—169 a 224—234.

³³⁶⁾ *Conscriptio Dicalis*, 3. v. VII. (rukopis, chovaný v budapeštském Magyarorsz. Levéltár).

³³⁷⁾ Mihályi, *Ibidem*, str. 548, 587.

³³⁸⁾ *Conscriptio Dicalis*, *Ibidem*.

³³⁹⁾ Srovn. Tomašivskij, „Etnograf. mapa Ugorskoj Rusi“, str. 183. — Mihályi, *Ibidem*, str. 67. Dle všeho po celé délce oblasti řeky Ruskovy už od XIV. stol. začalo zalidňování. Řeka Ruskova cituje se v listinách už od roku 1353 (srovn. Mihályi, *ibidem*, str. 32).

³⁴⁰⁾ *Codex Arpadianus*, VII., 284; — IX., 550; — Fejér, *Cod. Dipl. H.*, III. 1., 153, 474.

³⁴¹⁾ Fejér, *Cod. Dipl. H.*, VIII., 3., 352.

Zajímavý zjev vidím také v tom, že některé osady podkarpatoruské vznikly již ve starší době (XIII. stol.), ale v listinách pozdější doby (XIV.—XV. stol.) vypravuje se znovu o jejich zalidnění. Podotýkám to proto, že někdy počítaly se zprávy z polidněných let, těchto vesnic se týkající, za první zprávy o nich. Zjev ten vysvětluje se tím, že osady existující ode dávna (na př. z XII.—XIII. stol.), v době reorganisaace podkarpatoruského obyvatelstva způsobem německým — *more Saxonorum* — obdržely novou organisaci a staré obyvatelstvo těchto vesnic bylo doplněno novým.

Tak vidíme, že vesnice *Volja*, Šarišského komitátu, existovala v polovině XIII. stol.; o ní zmiňuje se již listina krále Bely IV. z r. 1254³⁴²⁾. Mluví se již také o této vesnici k roku 1310³⁴³⁾. Ale v listině šarišského župana Nikolaje vydané r. 1358 se praví, že asi v této době jakýsi Dominik (syn Laurentie) a Jiří (syn Ondřejův) založili v této vesnici škultetie „scultetiam ipsius villae (Wolya)“ a svolali jobadiony do této vesnice („ad ipsam villam“). — Obyvatelstvo povoláné na tuto osadu mělo býti „omni ea libertate, qua cives de Sybinia potiuntur, perpetus gratulentur“³⁴⁴⁾.

Vesnice *Maltcov*, také šarišského komitátu, existovala již v r. 1254 jako královská země a osada.³⁴⁵⁾ Ale později tato osada byla darována od krále nějakému mistrovi Benediktovi, který k r. 1338 na půdu patřící této osadě usídlil celou řadu jobadonských rodin a zemi jim dal v majetek („cum terris et utilitatibus“³⁴⁶⁾).

Podobný zjev vidíme i ve vesnici *Litmanova*, spišského komitátu. V první polovině XV. stol. tato vesnice již existovala,³⁴⁷⁾ ale zřízení more saxonorum dostala Litmanova až v roce 1570, kdy nějaký P. Vyslocky dostal zde scultetie.

Právě tak i vojvoda *Dragh*, jemuž v roce 1359 král Ludvík daroval své marmarošské osady, tak zvané *Olachovské* (valašské) vesnice, postaral se je zřídit podle německého práva — *more Saxonorum*. K těmto Olachovským vesnicím náležely tyto osady: *Solotvina*, *Harpotok* (Harpatakfalva), *Kopačfalva*, *Deze-falva*, *Hernesfalva*, *Šugatug*, o nichž jsem se zmínil výše. Vesnice tyto dány byly *Dragovi* a jeho synům *Juliovi* a *Ladislavovi* v dědičný majetek se všemi jim náležejícími důchodky — „cum

³⁴²⁾ Fejér, *Cod. Dipl. IV. 3.*, str. 204.

³⁴³⁾ Wagner, *Dipl. com. Saros.*, str. 317.

³⁴⁴⁾ *Ibidem*, str. 571—572.

³⁴⁵⁾ Fejér, *C. D.*, IV. 3., 203—204.

³⁴⁶⁾ Wagner, *Dipl. com. Saros.*, 565.

³⁴⁷⁾ Csanki, op. cit., I., str. 262.

³⁴⁸⁾ Bidermann, op. cit., II., 63.

omnibus utilitatibus“. Král je dává Dragovi a jeho potomkům na právech šlechtických — „cum titulo nobilitatis“.³⁴⁹⁾

Často takové osady, které doplňovány a reorganizovány byly podle německého práva — more Saxonorum — někdy byly před svou reorganizací i úplně malé; měly jen několik dvorů. Proto na půdě takovéto vesnice mohl se někdy usadit i hojný počet nových osadníků, jak to vidíme ve zmíněném případě: ve vesnici Maltcově. Takovéto znovuzřízení na základě německého práva zvláště často vidíme, když uherští králové dávali svou královskou půdu (terra Regionis, terra regionalis) s bydlícím na ní obyvatelstvem soukromým vlastníkům. Soukromí vlastníci pak, aby zvětšili důchodky z dané jim půdy, osazovali své vesnice novými obratnými kolonisty, a takto zvětšovali obyvatelstvo těchto osad, znovuzřizující je podle tenkrát užívané německé hospodářské metody.

Z Á V Ě Ř .

KOLONISACE A ZALIDNĚNÍ PODKARPATSKÉ RUSI.

Národnostní poměry Podkarpatské Rusi ve středověku.

Ostřihomský arcibiskup *Jiří Lippay* ve své zápisnici pro Římskou kurii z roku 1654, dne 2. července, podává podrobný popis náboženských a církevních poměrů v Podkarpatské Rusi. Mezi jiným zde praví, že, počínaje od Spiše až k Hustu, Marmaroši a Sedmihradsku, bydlí Rusíni. Rusínského obyvatelstva na tomto území je více než 300.000, a asi 600 kněží. Všichni tito rusínští disuniti jsou pravoslavní, jejich kněží neznají latinsky a slouží služby boží rusky.¹⁾ Jiří Lippay udává počet těchto pravoslavných podkarpatoruských kněží na velkých magnátských pozemcích, na nichž byly ruské vesnice.

Výše uvedená statistická data z let 1494 a 1495 nám ukazují — jaký velký počet platebních jednotek byl v té době v každém podkarpatském komitátě.

Uvedena zde celá řada vesnic, osad a měst, existujících na Podkarpatské Rusi v XIII.—XV. stol., ukazují, že podhoří v této době už dost hustě bylo zalidněno.

Statistické údaje, které nacházíme u *Csánki-ho*, ukazují nám, že v jediném Užhorodském komitátu XV. stol. (v roce 1427) počítalo se asi 2600 jobadionských port (dvorů).²⁾

Všechno toto dokazuje, že Podkarpatská Rus byla zalidněna ve středověku, ve XIII.—XV. století, později že kolonisace tato jen pokračuje a zalidňování se vyvíjí.

Uvedená fakta dokazují, že osídlování Podkarpatské Rusi začalo v XIII. století (částečně i ve XII. století) až ke konci XV. století byla Podkarpatská Rus již všude více méně obydlena.³⁾

¹⁾ Hodinka, „A munkácsi gör. kath. Okmánytára“, str. 168—174.

²⁾ *Csánki Deszö*, „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“, I., str. 384 a násl.

³⁾ Bonkáló A. také vidí, že Podkarpatská Rus začíná se již zalidňovati z XIII. stol. („Die ungarländischen Ruthenen“, v Ungar. Jahrbücher, 1921, Bd. I., str. 218). — *Lubor Niederle* ve svých „Slovanských starožitnostech“ (díl II., sv. 2) a ve zvláštní stručné, ale důležité stati „Počátky Karpatské Rusi“, vyištěné v „Národopisném věstníku“ (čsl. XV., r. 1921), str. 22—31, probírá všeobecnou otázku slovanského zalidnění, počátky Podkarpatské Rusi také přenáší do století XII.—XIII.

³⁴⁹⁾ Fejér, Cod. Dipl., IX. 3., 150.

Tato fakta ukazují, že Užhorod, okolí užhorodské a území na západ od Užhorodu bylo již většinou zalidněno v XIII. stol. Mnohé osady tohoto území existovaly již na samém počátku XIII. st.; z toho je vidět, že některé z těchto osad vznikly tam již na konci XII. století. Tato oblast užhorodská — a na západ od Užhorodu směrem k Zemlinu — byla nejpůvodnější zalidněnou oblastí na Podkarpatské Rusi. Nejprve tato oblast nejpůvodnějšího a největšího zalidnění Podkarpatské Rusi obsahovala jižní a částečně jihozápadní část užhorodského komitátu a nejjižnější část zemplinského komitátu. Tato oblast nejpůvodnějšího podkarpatoruského osídlení nacházela se na velmi úrodné rovině, na jedné straně mezi dolním tokem řeky *Uhu* (Ungh) a dolním tokem řeky *Latorici*, na druhé straně tato oblast přecházela řeku *Latoricu* a obsazovala tuto část zemplinského komitátu, která nacházela se mezi dolním tokem řeky *Bodrogu* a řekou *Tisou*. Na třetí straně toto původní podkarpatoruské obyvatelstvo nepřímo přecházelo část dolního *Uhu* a obsadilo tento kout této roviny, která nalézá se tam, kde splývají řeky *Uh* a *Laborec*. Takovým způsobem krajními body tohoto nejpůvodnějšího podkarpatoruského zalidnění počítám tyto osady: v užhorodském komitátu vesnice *Stretava*, v *Palyjn*, *Užhorod*, *Galoč*, *Laz*, *Rat*, v zemplinském komitátu vesnici *Bely*; čtud pravděpodobně hranice této nejdávější kolonizace běžela k vesnici *Berecki*, od Berecek tato hraniční linie šla k samému městu a hradu *Zemplinu*, obsazovala jeho okolí a od Zemplina (s okolím jeho) linie této oblasti běžela k vesnicím užhorodského komitátu *Čičerovcy*, *Mokča* a *Kereš*.

Nazývám tuto oblast nejdávějšího podkarpatského obyvatelstva užhorodsko-zemplinskou rovinou.

Od tohoto obydleného velkého užhorodsko-zemplinského ob-
louku rozšiřuje se ve druhé polovině XIII. st. a během XIV. st. obyvatelstvo dále a spolu s tímto roste a zvětšuje se i kompaktní masa obyvatelstva uvnitř oblasti užhorodsko-zemplinské. V téže užhorodsko-zemplinské rovině vzniká a zakládá se během druhé poloviny XIII. a během XIV. st. řada nových osad.

Další rozšiřování obyvatelstva Podkarpatské Rusi v této době jde odtud oblouky a ostrovy.

Jeden takový větší ostrov kompaktního obyvatelstva vidíme zde už v polovině XIII. století na západě od užhorodsko-zemplinské roviny, na prostranství mezi dolní částí řeky *Tarci* a dolní částí řeky *Toply*. Na severu krajním bodem tohoto ostrova byla vesnice *Polanka*, na jihu krajními body jeho byly vesnice *Kolbasy* a *Garany*.^{3a)} (Během času dotklo se silně tohoto ostrova poslovenštění, slovakisace.)

^{3a)} Obec *Garany*, zempl. kom., v druhé polovině XIV. st. patřila k statkům Ladislava de-Lossonoz. V r. 1390 tato obec (spolu s dvěma jinými obcema) byla za 1000 fl. zastavena Ladislavu de-Rakamaz (*Sztáray*, o.c., 498).

Druhý takový kolonizační ostrov vidíme mezi středním tokem řek *Ondavy* a *Laborce*; leží na severozápadě od Užhorodu. Krajními výběžky tohoto druhého ostrova byla města: na severu *Humenné*, na jihu *Velké Michajlovce* (s okolím).

Jdouce tímto směrem na západ od své hlavní base, vidíme, že toto rozšiřování ruského obyvatelstva setkává se později se slovenskou kolonizací, která šla směrem ze západu na východ. Toto setkání slovenské a ruské kolonizace tvoří během času zde, na těchto ostrovech — etnografických periferiích — osady se smíšeným ruským a slovenským obyvatelstvem.

Během času také i do jihozápadní končiny užhorodsko-zemplinského údolí, která jest mezi dolní částí řeky *Bodrog* a řekou *Tisou*, přistěhovaly se také jiné národnostní elementy — slovenský a maďarský —, následkem čehož bylo ruské obyvatelstvo poněkud odsunuto na východ, směrem k Užhorodu. Vůbec nutno zde podotknouti, že ruské obyvatelstvo na svých západních a jižních hranicích později, když se potkalo se slovenskou a maďarskou kolonizací, částečně ustupuje k východu a severu, směrem k centrální a základní (původní) části ruského obyvatelstva na Podkarpatsku (směrem k Užhorodu). Jednotlivé ojedinelé ruské vesnice, které okázaly se někdy i dosti daleko za demarkační čarou etnografického ruského kompaktního živlu na Podkarpatské Rusi, během času splynuly s maďarským neb slovenským živlem, pomad'arštily neb poslovenštily se, ba někdy stal se i opak — některé slovenské vesnice zde na periferii se porušily.⁴⁾

Kromě toho už odedávna ruská kolonizace na Podkarpatské Rusi šla daleko na severozápad, v *Šarišu* a ve *Spiši*. V šarištině šla tato ruská kolonizace směrem k městu *Bardijovu* a městu *Prešovu*. Ve *Spiši* šla tato kolonizace směrem k *Hodermarku* a *Podolinci*.

Zde na krajním západě — v *Šariši* a ve *Spiši* — tato ruská kolonizace setkala se nejen s kolonizací slovenskou (a také ve *Spiši* v malé míře i s polskou), ale i s kolonizací svých ruských rodáků, kteří přistěhovali se sem z ruské *Haliče* (z *Lemkovštiny*), překročivše horské hřebeny *Karpat*. Toto setkání kolonizace podkarpatsko-ruské s kolonizací zakarpatsko-ruskou (ha-

⁴⁾ O poslovenštění a pomad'arštění Rusínů, neb částečně i o poruštění Slovanů na těchto periferiích obšírně píše — *Mištk*, *St.* „Akež viery sú Slováci“ v *Slov. Pohl.* 1895, 1896. — *Niederle L.* „Národop. mapa uher. Slováků“. — *Niederle*, *Обозрѣніе современ. славянства*. — *Broch Ol.* „Studien von der slovakischen-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn“. — *Broch*, „Нарѣчіе села Ібли“ (1897, Petrohrad). — *Pastrnek*, „Rusíní slovenského jazyka“. — *Czambel* v uvedeném jeho díle, — *Tomašivsky* v zmíněné jeho práci. *Petrov*, *Прѣдѣлы угорусск. рѣчи въ 1773 г.* — *Hnatjuk V.* „Русини Пряшівської епархіі і їх говір“. — V poslední době těchto otázek se dotýká *Dr. Boháč* ve své zajímavé práci o rusko-slovenské hranici („Národop. Věstn.“, r. 1915).

ličskou z Lemkovštiny) stalo se také i v severní části zemplinského komitátu, v této době počínajíc od vesnice *Čertež* a vesnice *Palota* na severu. Toto severo-zemplinsko-ruské zalidnění — v této době ještě řídké — rozšířilo se až do vesnice *Oros-Tokaj* a vesnice *Lodomer* na jihu.

Dík tomuto setkání v těchže severních končinách Podkarpatska, a sice, — v *horských* částech Šariše, zemplinského komitátu a částečně i Spiši, zakarpatsko-ruské (haličsko-lemkovské) a podkarpatsko-ruské kolonisace posílila se v těchto končinách ruská kolonisace podkarpatská a utvořila tam nepřetržitě, úzké pásmo, obydlené Rusíny. Toto úzké pásmo *horského* rusínského obyvatelstva čím dále šlo směrem k užhorodskému komitátu, směrem k řece *Uhu*, tím více se rozšiřovalo, až konečně během času setkalo se s nepřetržitou oblastí původního ruského obyvatelstva v rovině užhorodsko-zemplinské.

Toto rozšíření ruského obyvatelstva na západ a na severozápad děje se hlavně na konci XIII. a během XIV. století. Ale jednotlivé ojedinelé ruské osady, ruské kolonie objevovaly se i na samém počátku XIII. st. v západních částech Podkarpatska (jako na př. v *Ruska*, *Jesenov*, *Vojčicy* v zempl. kom. a j.).

Současně s rozšířením ruské kolonisace na západě a severozápadě od užhorodsko-zemplinské roviny, kolonisace ruská v této době děje se i na jihu a jihovýchodě od této roviny.

Na samém počátku XIII. století okolí *Mukačeva* bylo ještě velmi málo obydleno. Zalidňování zde více méně systematicky počíná koncem XIII. stol. a během XIV. stol. Toto zalidňování jde zde směrem od města *Mukačeva* k obci *Ugoči* a městu *Velkému Sevljuši*, od *Ugoče* a *Velkého Sevljuše* pokračuje na severovýchod a jde zde úrodným územím, rozloženým mezi řekou *Boršova* a řekou *Velký-Ag*.

Asi ve druhé čtvrti XIV. st. počíná zalidňování směrem k městu a hradu *Hustu* a obci *Tjačovu*, to jest tím směrem, jak teče řeka *Tisa*. Tato hustsko-potiská oblast zalidňuje se i ve století XV. Tato druhá velká oblast zalidnění Podkarpatské Rusi je *oblast mukačevsko-potiská*. Obydlení této oblasti děje se hlavně ve století XIV.

Asi celá *Marmaroš* (vyjímajíc hustsko-boršovskou oblast, která ve století XIII. patřila k ugočskému komitátu) a severní část berežského komitátu, byla ve středověku velice málo obydlena.

Obydlení *Marmaroše* (vyjma zmíněné části) děje se hlavně během XVI. století (začíná se již částečně v XV. st.) a pokračuje ve století XVII. a ještě ve století XVIII. Tato *marmarošská*

kolonisace (spolu s kolonizací severní části berežského komitátu a částečně i horské části užhorodského komitátu) děje se pod silným vlivem haličské kolonisace. Během XVI.—XVIII. století přicházejí do *Marmaroše* a do severního *Beregu* ve velkém počtu přistěhovalci z *Haliče* a usidlují se zde. Tento ruský kmen, který přestěhoval se sem z *Haliče*, byl maloruský kmen *Bojkové* a maloruský kmen *Huculové*. *Bojkové* hlavně osidlovali nejsevernější horskou část berežského komitátu a částečně i horské pásmo užhorodského komitátu, *Huculové* zalidňují vrchní část *marmarošského* komitátu.

Takovým způsobem vidíme, že nejpůvodněji zalidňuje se užhorodsko-zemplinská rovina. Zalidnění užhorodsko-zemplinské roviny děje se hlavně ve století XIII. *Mukačevsko-potiská* oblast zalidňuje se hlavně ve století XIV., ale zalidňování její pokračuje i později během středověku. *Marmarošská* oblast (vyjma jižní její části) a severní horské končiny berežského a užhorodského komitátu, zalidňují se počínaje od XV. století, ale hlavně toto zalidnění děje se během dalšího času — ve stoletích XVI.—XVIII. Ruská kolonisace severní a střední části zemplinského a severní části šarišského komitátu, a vůbec ruská ostrovní kolonisace na západě Podkarpatska začíná již odedávna, počínaje XIII. stoletím, a končí hlavně ve středověku.

Třeba zde ještě podotknouti i to, že menší ruské ostrovy, překročující řeku *Tisu*, jdou daleko na jih a že tito ruští kolonisté usazují se mezi maďarským obyvatelstvem. Takové ruské ostrovy, jak ukazují zde výše uvedené poznatky, zachovaly se do poslední doby v *sathmarském* a *sabolčském* komitátu. Původně tyto ruské ostrovy, položené daleko na jihu, vyznačovaly se kompaktní masou ruského obyvatelstva, jak to bylo v *Bihorsku* a *Sedmihradsku*, kde již na počátku XIII. stol. nalézá se pravděpodobně četnější ruské obyvatelstvo.

Původní ruské obyvatelstvo Podkarpatské Rusi, které (jak patrně ze skutečných historických pramenů) usadilo se v užhorodsko-zemplinské rovině, přišlo ze *Zakarpátí*. Za *Karpaty* je jeho národní pramen, ve starém haličsko-volyňském státu. Rusíni, překročivše karpatský hřbet, v drsných a divokých horách, pokrytých panenským lesem, nenalezli si nic, co by je lákalo a nemohli se zde hospodářsky zaříditi. Proto přirozeně museli sestoupit s neúrodných hor dolů a hledat pohodlnější místa pro svoje osídlení v podhoří, kde je půda úrodná a úplně pohodlná pro zemědělskou kulturu. Takovýmto územím, kde tyto první proudy ruských přistěhovalců se v Podkarpátí zastavily a usadily trvale, bylo pořící řek *Bodrogu* a *Tisy*. Tyto první masy ruských přistěhovalců šly z *Haliče* do tohoto podkarpatského

podhoří třemi odedávna známými cestami: údolím řek Laborce, Uhu a Latorice, vycházejíce z různých končin haličského Zakarpatí. Všechny tyto tři zmíněné cesty přivedly je do jednoho a téhož území, které je poříčím řek Bodrogu a Tisy. Krajinu jižní západní končina tohoto původního kompaktního podkarpatorusinského osídlení nacházela se tam, kde řeka Bodrog vlévá se do Tisy. Tyto tři cesty, kterými museli jítí původní ruští kolonisté do Podkarpatska, jsou historickými cestami z Ruska do Uher: Cesta z Ruska, jdoucí v Podkarpatské Rusi údolím řeky Laborce, je cesta, která přechází karpatské hory přes výše zmíněný průsmyk „*Uherská brána*“; cestu z východu do Uher údolím řeky Uhu zná již *Anonymus*, který vypravuje o přistěhování Maďarů do Pannonie,⁵⁾ cesta údolím řeky Latorice vedle k výše zmíněné „*Porta Rusciae*“, kterou v r. 1241 táhl hlavní zástup vojska Batuova.

Tyto tři cesty od východu, které šly údolím těchto řek, musely přivésti přistěhovalce-Rusíny jen již k zmíněnému území v poříčí *Bodrogu a Tisy*; každá z těchto tří cest musela přivésti Rusíny jen k jednomu a témuž místu, k poříčí *Bodrogu a Tisy*, kteréžto poříčí je právě zmíněnou *užhorodsko-zemplinskou rovinou*; tato užhorodsko-zemplinská rovina leží právě na tomto bodrogsko-tisském poříčí.

Takto během dlouhého času, počínajíc XIII. (a i již XII.) st. znenáhla zalidňuje se Podkarpatsko ruským obyvatelstvem. Tyto proudy ruských přistěhovalců-kolonistů, šly do Podkarpatska z rozličných končin ruského území — z Lemkovštiny, z Bojovštiny, z Huculštiny, ze střední údolní Haliče (z údolí Dněsterského). Tyto proudy ruských kolonistů šly do Podkarpatska nestejně, v rozličných dobách, za rozličných okolností, následkem rozličných hospodářských a historických příčin. Rusíni kolonisovali Podkarpatsko ostrovy a oblouky, které rozšířením tamějšího obyvatelstva během času splynuly v jednu homogenní ruskou masu. Jen tímto procesem ruské kolonisace v Podkarpatsku možno vysvětliti v rozličných částech Podkarpatské Rusi existenci různých dialektů ukrajinského (maloruského) jazyka, jakoby mosaiky splených do jednoho celku.

Původní kolonisace rusínská v Podkarpatsku — kolonisace XII.—XIII. století, která osidluje se v rovině užhorodsko-zemplinské, byla dosti četnou, a proto již od samého počátku vidíme dosti hustě zalidněnou užhorodsko-zemplinskou rovinu. Tyto počátky kolonisace Podkarpatské Rusi závisejí na skutečných historických příčinách. Již v druhé polovině XII. a XIII. st. *Halič* stala se politickým centrem jižní Rusi a vyvíjí velkou politickou a hospodářskou činnost. Následkem nájezdů tatarských, počínaje

r. 1224 (bitva u ř. Kalky), na Podněprsko, následkem nepřetržitého teroru tatarského v Podněprsku (zničení Kyjeva), zalidnění podněprské více a více tihne na západ, do haličsko-volyňského státu, kde vládne tak silný vladař, jako byl kníže a pak *král Daniel*, syn *Romana Velkého*, zakladatele mocného státu ruského na západě, spojeného s Haličí a Volyní. Pod vlivem těchto příčin velmi zvětšuje se v této době počet obyvatelstva v Haliči. Toto dalo v této době možnost haličským knížatům rozšířiti kolonizaci po dolní části řeky *Dněstru* a řeky *Prutu*. Tyto příčiny přinucují i samo obyvatelstvo haličské, překročovati Karpaty a hledati půdy a hospodářského štěstí i v Podkarpatsku. Nejvíce stěhují se lidé do Podkarpatska v té době — ve XIII. st. — myslím, se lidé do Podkarpatska v té době — ve XIII. st. — myslím, z té části Haliče, která ležela v sousedství Podkarpatské Rusi — z horské a podhorské Haliče. Myslím, mezi jiným i to, že v těchto horských a podhorských končinách Haliče, sousedících s Podkarpatskou Rusí, v této době (ve XIII. stol.) ruské obyvatelstvo možná ještě mělo svůj původní typ haličského Rusína (ze starého kmene Chorvatů neb Dudlebů, původně tam bydlících), v takovém typu tento Rusín přišel i do užhorodsko-zemplinských rovin (se svým severo-ukrajinským dialektem).^{5a)}

Ethnografická hranice Podkarpatské Rusi — v staré i pozdější době — vždycky kolísala. Toto kolísání vidíme zvláště v době posledních dvou století (v XVIII.—XIX. stol.). Ruský živl Podkarpatské Rusi udržel se velmi silně tam, kde sedí celou masou (v komitátech berežském, marmarožském, užhorodském a částečně zemplinském, ačkoli hospodářské a kulturní poměry jejich byly neutěšené. Ale na ethnografické periferii Podkarpatské Rusi, kde Rusíni jsou smíšeni s jiným cizím živlem — malodarským, rumunským a slovenským — vzrůst rusínského obyvatelstva znenáhla klesá.

Zvláště těžko ustanoviti národní, ethnografickou hranici Podkarpatské Rusi na západě, poněvadž zde na kolísání rusínské hranice působily vlivy nejen slovenské, ale také i pol-

^{5a)} Severo-maloruský neb severo-ukrajinský dialekt je rozšířen nejen v Podkarpatské Rusi, ale i v horní části Haliče a v oblasti střední části řeky Západního Bugu a řeky Prypeti: v severní části gubernie kyjevské, volyňské, cholmské, — a v jižní části gubernie černihovské, minské a grodenské. — O rozdělení ruského kmene a jazyka na tři hlavní skupiny — velkoruskou, maloruskou a běloruskou — a o vzájemném poměru jejich — viz překrásnou práci A. A. *Šachmatova* — „Введение въ курсъ истории русскаго языка I. (1916 r.). — O zvláštnostech ukrajinského jazyka — také u A. A. *Šachmatova* v jeho práci — „До питання про початок української мови“ (r. 1914).

⁵⁾ Chronika *Anonymi*, vyd. *Endlichera*, v Monum. Arpad. (1849). str. 14 a násl.

ské. Ale bedlivý pozorovatel rozlišuje i zde denacionalisované Rusíny od Poláků a Slováků. *Štefan Mišík* píše o tom takto: „Mluva spišských Rusov líší sa od spišskej polštiny i slovenčiny na toľko, že nie je veľmi ťažko rozoznať Rusov od popolštených Slovákov v dolnom údolí Popradu a za Magurou, ani od tých, čo vraví obyčajnou spišskou slovenčinou — vulgo šarištinou.“⁶⁾

Určení západo-podkarpatoruské hranice, vysvětlení otázky kde šla a jde tato hranice — stěžuje se ještě tím, že na tomto pohraničním linguistickém pásmu nejen Rusíni se poslovenštili, nýbrž i Slováci se poruštili. Proto na jiném místě své práce *Štefan Mišík* podotýká, že „určit' hranice medzi gr. kat. Slovakami a Rusími je velmi ťažko, keď porušení Slováci nelišia sa od poslovenčených Rusov ani osobitným národným menom, ani krojom, ani mlouvou.“⁷⁾ Přece však Rusíni poslovenštují se větší mírou, než se Slováci porušťují. O tomto svědčí statistické údaje XIX. století, — a sice: údaje sebrané *Czoernigem*⁸⁾ z let padesátých, aneb docela zprávy z let dvacátých XIX. stol. u *Bidermanna*.⁹⁾ Podobný proces se vidí, když se porovnají statistické údaje XIX. stol. s úřední statistikou z roku 1773.¹⁰⁾ Jak změnila se tato hranice od roku 1890 do roku 1900, ukazuje profesor *L. Niederle* — na základě statistiky hranice v Užhorodském, Zemplinském a Spišském komitátu. O šarišském komitátu prof. *Niederle* praví, že on „shledal, že zde (v šariši) proti Rusům za posledních 10 let (do r. 1900) ztratili Slováci 27 obcí, Rusové však 49 obcí, — takže postoupila — ovšem jen podle výsledku úředního sčítání — slovenská oblast o 22 obcí ku předu.“¹¹⁾ K tomu *Niederle* dodává, že „výsledky tyto jsou však ve skutečnosti nejisté, uvážíme-li způsob, jakým se sčítání (v této době) provádělo.“¹²⁾ To můžeme viděti z poslední předpřevratové konskripce.¹³⁾

⁶⁾ Mišík *Štefan*, „Akej viery sú Slovaci“ v *Slovenských Pohľadech* (r. 1895), 8—9, str. 567.

⁷⁾ *Ibidem*, str. 624. — Srovn. *Škultety Jozef*, také v *Sl. Pohľ.* (1895), 8—10.

⁸⁾ *Czörnig*, „Ethnogr. der österreich. Monarchie“, I., str. 45 a násl. III., str. 147 a násl.

⁹⁾ *Bidermann*, „Die Ungar. Ruthen“, I., str. 5 a násl.

¹⁰⁾ *Petrov Al.*, „Предѣлы угорысс. рѣчи въ 1773“.

¹¹⁾ *Niederle Lub.*, *Národop. mapa*, str. 127—128.

¹²⁾ *Ibidem*, str. 128.

¹³⁾ Na základě úřední statistiky vidíme, že v podkarpatských komitátech v roce 1840 počítalo se — 442.903 Rusínů (srovn. *Fényes*, „Statistik von Ungarn“, Th. I., Pest., 1843, str. 53—58). Na základě také úředního sčítání z r. 1910, vidíme, že v tomto roce 1910 počítalo se tam 473.000 Rusínů (srovn. *Anderssen Walter*, „Die Entwicklung der ungar. Räteverfass.“ v *Ungar. Jahrbücher*, Bd. IV., Heft 2., 1924, Juni, str. 145). — Z tohoto však není možno souditi, že by ve skutečnosti během 70 let ruské obyvatelstvo a jeho národnostní počet v Podkarpatsku jen tak nepatrně mohl se zvětšiti. Již *Bidermann* (op. c., I., 4) poukazyval, že i úřední sčítání r. 1857 podalo menší počet rusínského obyvatelstva v Podkarpatsku, než ve skutečnosti ho

Tato slovensko-rusínská hranice kolísala také i v dávné historické době. V listině z roku 1562 uvádějí se „*Rutheni de Frankova*“.¹⁴⁾ Táž listina praví, že Rusíni v té době bydleli také ještě za *Magurou*, — ale nyní Rusínů tam není.^{14a)} Co se týče Rusínů v *Hodermarku* — o nich zachovala se zpráva už z r. 1471; v posledních letech XIX. stol. v *Hodermarku* bylo ještě velmi mnoho Rusínů, — *Mišík* počítá tam „606 Rusov popri 67 iných“.¹⁵⁾ Ještě na konci XIX. stol. ruský hovor bylo slyšeti i v *Telgartu*, který nyní je již celý slovenský.¹⁶⁾ Když jsem prozkoumal — počínaje od r. 1526 do r. 1698 — *Conscriptiones dicales*, které nacházejí se v Budapešti v *Orszagos Leveltár* a částečně také v *Satmarském komitátním archivu* v *Nagy-Karoly*, shledal jsem, že čím dále od *Zemplinského komitátu* a *Sariše* ke *Gemeru*, tím méně v těchto *Conscriptiones* vidíme ruských osobních jmen a příjmení a jmen lokálních; — a naopak, čím blíže ke *šariši* a dále na východ, tím více vidíme ruských názvů.

Zajímavý zjev máme v *Ostruni*: řeč Rusínů ostrunských je polonisována, ale v jejich řeči vidíme dosti mnoho ruských elementů, což dokazuje jejich ruský původ. Podobný poměr ruského elementu k cizímu elementu vidělo se dříve i na rusko-maďarské hranici, — a sice: zesílení maďarského elementu na úkor rusínského. Tento zjev, který nejmíc aktuálním ukazoval se v posledních letech XIX. stol. a vůbec v posledních letech předválečných a předpřevratových, — měl své příčiny ve státní a politické převaze maďarského žívlu. Ještě na počátku XIX. stol. *Rus Broněvskij*, ubíraje se od *Miškovce* *Podkarpatskou Rusí* a dále *Bardiovem*, napsal ve svých memoirech, že „отъ Мишкольца до границы Польши села и города по большей части заняты руснаками“.¹⁷⁾ Jednotlivé ruské kolonie ještě v pozdější době šly daleko na jih v hloubku maďarské země, a přesahovaly řeku *Slanou*, o které dobře pamatuje a zmiňuje se starý ruský letopis,¹⁸⁾ — a také přesahovaly i řeku *Krasnu* a *Samoš*. Jsou to zbytky někdejšího starého ruského obyvatelstva, které širokými ostrovy v staré době bydlelo ve *Biharovském*, *Sathmarském* a *Sabolčském komitátu* a i v *Sedmihradsku*. O takovéto nejjižnější kolonii ruské u *hradu Karasna* v nejdávnější době (na samém počátku XIII. stol.) zmiňuje se *Regestum de Varad*, kdy (k roku 1214) obžalována byla řada Ru-

tam bylo; tak to snad dopadlo i s posledním předpřevratovým sčítáním (r. 1910).

¹⁴⁾ „Sloven. Pohľady“, 1895, str. 626.

^{14a)} *Czörnig* (op. cit., I., 45) praví, že ještě v jeho době „macht sich in der Sprache der Maguraner Slovaken der ruthenische Einfluss geltend“.

¹⁵⁾ *Mišík St.*, „Akej viery sú Slov.“, v *Slov. Pohľ.*, str. 569.

¹⁶⁾ *Ibidem*.

¹⁷⁾ *Broněvskij*, „Путешествіе отъ Триеста до С.-Петербурга въ 1810 г.“ (vyd. v r. 1828), I., 192.

¹⁸⁾ *Ipatský letopis* z r. 1240.

sínů, patřících ke hradu Karasna, kteří tvrdili, že jsou volní, svobodní občané. Tito Rusíni přivedli také svědka své svobody *Chedura* (Хведор, Θεοδωρ), rodem také Rusína, který dosvědčil, že tito Rusíni byli za svobodné uznání před soudem Karasnjanského soudce Tupa.¹⁹⁾ Stopy této ruské kolonisace (na dalekém jihu) nacházejí se i v tamějších topografických názvech. Tyto daleké jižní výběžky ruské kolonisace zmizely už dávno ve středověku, splynuvše s maďarským živlem. O těchto biharských Rusínech v pozdější době nemáme zmínek. Jen některé ruské kolonie ve v Sabolčsku a Sathmarsku (severněji Biharska) zachovaly se až do poslední doby.

Ruské kolonie v staré době přesahovaly nynější Podkarpatskou Rus i na jihovýchodě, jdouce daleko v hloubku rumunského zalidnění. — Zbytky Rusů v Sedmihradsku byly ještě koncem XVIII. a začátkem XIX. století. Tak ještě *Wolf* ve své knize „De vestigiis Ruthenorum in Transilvania“, vydané v r. 1802, mluví o zbytcích Rusů ve všech sedmihradských — v *Reusdorf-lein, Gross- a Klein- Cserged, Bongrad*. Také zmiňuje se o ruských rodinách v těchto vsích i referent jeho ve své zprávě z r. 1807.²⁰⁾ Profesor *Nadžždin*, který v 30. letech XIX. stol. navštívil Sedmihradsko, nenalezl již tam těchto Rusínů, ale přece uznal tyto zprávy o ruském obyvatelstvu v Sedmihradsku za velmi důležité.²¹⁾ O tom, že v Sedmihradsku již ve středověku bydlelo ruské obyvatelstvo, svědčí nám papežská listina z r. 1446, která mluví o četném ruském obyvatelstvu v Uhrách v Transilvanii (v Sedmihradsku).²²⁾ Máme také řadu historických údajů o ruském živlu v Sedmihradsku i od doby starší.²³⁾

¹⁹⁾ „*Regestrum Varadinense*...“, ed. J. Karácsonyi et S. Borovszky (1903), pag. *300, 180: „Castrenses de Carasna de villa Ban scilicet: Damang, Duh, Nusata, et omnes alii de eadem villa, coadiuvante eos Tumpa centuriene, ut pristaldis astruxit, impetierunt quendam, scilicet: Jecur, f. Redea, Sol et Boutun, filius Sacicu, Syteci, filium Babuci, dicentes, quod concives essent eorum. Illi autem dixerunt, se esse liberos et genere *Ruthenorum*, et adduxerunt defensorem libertatis suae, nomine *Chedur*, genere *Ruthenorum*, ioubagionem Barnabae, qui dicens illos cognatos suos esse, tenuit libertatem eorum, iudice Tupa, curiali comite de Carasna, pristaldo Donca de villa Bogus. *Chedur* itaque, portato ferro, iustificatus est. Probavit illos liberos esse.“

²⁰⁾ „*Siebenbürger Provinzialblätter*“, 1807, II.: — V této době v Sedmihradsku zachovalo se ještě asi 200 rusínských rodin.

²¹⁾ *Nadžždin*, „О путешествіи по южн. славянскимъ землямъ“, vytištěno v *Журналѣ Мин. Н. Просв.*, 1842, IV.

²²⁾ *Katona*, „*Historia crit. Hung.*“, XIII., 497: — „Quod in regno Hungariae illiusque confinibus et *Transilvaniae* partibus nonnulli *Rutheni* nuncupati, gens quidem satis populosa et grandis numero existant.“

²³⁾ Historické zprávy o ruském jménu v Sedmihradsku máme ze století XIII. a XIV. Prof. J. *Filevič* předpokládá, že *Bissen* z aktů XIII. mohou znamenati Rusíny (sedmihradské). *Filevič* uvádí listinu z roku 1324, ve které místo „*Bissen*“ stojí „*Rutheni*“ (srovn. *Filevičův* „*Очеркъ*“ vytišt. v *Варшав. Унив. Извѣст.* 1896, VIII., str. 9—14, 27). — Dr. *Pič* ve své knize „*Die dacischen Slaven*“ (str. 257 a násl.) viděl i v místním typu

Zde na území Sedmihradska pravděpodobně už ve staré době setkala se tato podkarpatoruská rusínská kolonisace s půvoďní ruskou kolonizací, která dosáhla už ve velmi staré době dolního Dunaje, černého moře a dolního Dněstru a odtud znenáhla Dunajskými přítoky, Prutem a Seretem směřovala k jižním končinám Karpat a vrchním končinám jiného Dunajského přítoku, — Tisy.

Důležité zprávy o této ruské kolonizaci na dolním Dunaji máme už ve starém ruském letopisu, který praví, že Rusíni již ve velmi dávné době „*присѣдяху къ Дунаеви*.“²⁴⁾ Prameny ruské ukazují na to, že některá přídunajská města byla v některých dobách v jakési závislosti na Haličském ruském státu. Prvou etapu toho vidíme na konci XI. stol. za *Vasilka*, knížete ruského Terebovelského, který dal si přivésti turecké kmeny a měl podobný úmysl i s Bulhary, chtěje je osadit někde na svém území.²⁵⁾ Ve XII. stol. centrem této Přídunajské Rusi bylo město *Berlad'* na dolním Dunaji. Zde v *Berlad'* v polovině XII. stol. bydlel ruský kníže *Ivan*, syn *Rostislavův*, zvaný *Berladnik*²⁶⁾ a jeho syn *Rostislav*, který nešťastně zahynul v boji o haličský trůn. V druhé polovině XII. stol. v době nadaného ruského knížete *Jaroslava*, zvaného *Osmomysl*, tato Přídunajská Rus byla v jakési závislosti na Haličském státu, kdy tento *Jaroslav* „*затворитъ Дунаю ворота, суды ряда до Дуная*.“²⁷⁾ Nakolik četné vidíme v této Přídunajské Rusi ruské obyvatelstvo, vidíme také ze svědectví ruského letopisu z roku 1223, kdy „*вигонци галичкыя*“ ve velkém počtu přišli pomáhat ruským knížatům

obyvatelstva sedmihradského ruský živl. — Touto otázkou sedmihradských Rusínů zabývá se *Filevič* i ve své „*Исторія древней Руси*“, sv. I. — Srovn. *Rössler* „*Rumänische Studien*“, kap. VII.; *Vasiljevskij* „*Бизантія и Печенѣги*“ vytištěno v *Журналѣ Мин. Нар. Просв.*, 1872, XII. — Proti této tak zvané *ruské theorii* v této sedmihradské otázce, ke které hlásí se také i *K. Kadlec* ve své knize „*Valaši a valašské právo v zemích slovan. a uher.*“, stojí *theorie bulharská*. V čele této bulharské *theorie* stojí *Miletič*, který důvody, uvedené v své knize *Zaseleništi na katoliškitъ Вльгары въ Седмиградско и Банатъ*. (Sborn. *Бльг. Мин.*, XIV). — neuznává nikoho v starém Sedmihradsku, kromě Bulharů. — Prof. *V. Jagič* ve své recenzi o práci *Filevičově* („*Archiv f. Sl. Ph.*, XIX., 227) vytkl některé nesprávnosti v práci *Fileviče*, ale později („*Arch. f. Sl. Ph.*, XX.) zmiňuje se, že ruská kolonisace v Sedmihradsku pravděpodobně setkala se s bulharskou.

²⁴⁾ *Lavrentjevskij letopis*, str. 6.

²⁵⁾ *Ibidem*, str. 113 a násl.

²⁶⁾ Tento kníže *Ivan* držel ve svých rukou veškeré území dolního Dunaje a částečně i území jeho přítoků: Prutu a Seretu. On měl i velký vliv na komunikaci dunajskou. *Ipatský letopis* z roku 1159 praví o tomto *Ivanovi Berladníkov* takto: on jel k *Polovcům*, i šedь съ *Половци* и ста въ городѣхъ подунайскихъ, и избѣ двѣ кубарѣ, и пакостяше рыболовомъ гальчкымъ. И придоша къ нему *Половци* мнози, и берладника у него скупися 6000“.

²⁷⁾ Слово о полку *Игоревѣ*. (vyd. r. 1911), str. 18.

proti Tatarům.²⁸⁾ Tatarské nájezdy nezničily úplně ruský lid v Předunajských krajích. Aspoň v ruském *Vaskresenském letopisu* v jeho příloze, kladené do první poloviny XIV. stol., uvedena jest mezi ruskými městy řada měst, nacházejících se při ústí řeky Dněstru, při řece Prutu, při řece Seretu, v horách, u Dunaje.²⁹⁾ Na dolním Dunaji, Prutu a Seretu dlouho udržují se zbytky ruských kolonií, jak toto je patrné z papežské listiny z r. 1595, která mluví o „četných odvážných Rusech“ v těchto končinách.³⁰⁾

Ale ruská kolonisace v Sedmíhradsku a v její jižnějších končinách a ostrovech ruských — v Biharském komitátu, — a také ruská kolonisace ve Sathmarském, Sabolčském a částečně i Abaujském komitátu — nebyla jediná už ve staré době, nýbrž setkala se zde především s bulharskou kolonizací a brzo potom také i s rumunskou a maďarskou kolonizací. Proto tato ruská kolonisace byla zde znenáhla rozptýlena. Především byla ruská kolonisace rozptýlena a znenáhla zaniká v Sedmíhradsku a v Biharsku (nejdřív v Biharsku), jako v její jižnějších ruských končinách, hluboko položených mezi cizí národnostní živel.³¹⁾ Následkem tohoto zmíněného již setkání těchto obou proudů ruské kolonisace na jihu (v Sedmíhradsku) bylo rozervání a sice: podkarpatoruská rusínská kolonisace, která přišla ze severu — od Podkarpátí a která byla proudem pozdější ruské kolonisace z XIII.—XIV. stol.), byla oddělena zde v jižních svých končinách od původnější ruské kolonisace, která přišla z jihu a z jihovýchodu (od dolno-dunajských končin), a s kterou se setkala. Tyto zmíněné dva proudy ruské kolonisace byly jeden od druhého odděleny cizím živlem (rumunským a maďarským). Dostí slabá ruská kolonisace Sedmíhradská a Biharská znenáhla zmizela pod tlakem Rumunů a Maďarů.

Zachovala se tato ruská kolonisace déle (jak jsme se už zmínili) v Sabolčském a Sathmarském komitátě; v těchto komitátech tato ruská kolonisace byla kompaktnější než v Sedmíhradsku a Biharsku; kromě toho Sabolčský a Sathmarský ko-

²⁸⁾ *Ipatský letopis* z r. 1223.

²⁹⁾ *Voskresenský letopis* (Polnoje sobr. rus. let., sv. VII.), str. 240.

³⁰⁾ Русская историч. библиотека, sv. I.

³¹⁾ Toto setkání v Sedmíhradsku (a pravděpodobně i v Biharsku) ruské kolonisace s bulharskou nemělo pro ruskou kolonizaci valného významu: bulharská kolonisace pravděpodobně ustoupila z oněch míst. Nejdůležitějším živlem zde byli Rumuni. Tato rumunská emigrace z Balkanu zničila slovanskou ruskou a bulharskou kolonizaci Sedmíhradska. Tomuto zničení slovanského elementu v Biharsku a i Sedmíhradsku, pak později v Sathmarsku a Sabolčsku dokonce přispělo maďarské rozšiřování. A. J. Sobolevskij ve své stati — „Какъ давно Русскіе живутъ въ Карпатахъ и за Карпатами“ (Жив. Стрп. 1894) zmiňuje se o tom, že vliv stálé bulharské kolonisace sahá daleko na sever až k nynějšímu podkarpatsko-ruskému území a Karpatům.

mitát nepřímě sousedily s takovými ruskými komitáty, jako Užhorodský, částečně i Ugočský, proto příliv ruského obyvatelstva odtud z Podkarpatské Rusi do Sathmarského a Sabolčského komitátu děl se i během pozdějšího času. Do poslední doby, jak jsme viděli výše, zachovaly se v Sathmarském a Sabolčském komitátě ruské kolonie, ale ruských kolonií a ruského obyvatelstva ve středověku bylo nesmírně víc v těchto komitátech, než teď vidíme (na toto poukazuje částečně i východní slovanský řeckovidíme (na toto poukazuje částečně i východní slovanský řeckokatolický obřad církevní, který je i dnes velmi rozšířen v komitátech Sathmarském a Sabolčském, ke kterému vždycky patřili Rusíni).

Podunajská ruská kolonisace byla částečně potlačena, částečně vytlačena Rumuny a Bulhary za Prut a Dněstr. V podhorí v horách (v nynější Podkarpatské Rusi a vůbec v Podkarpátí) Rusíni byli ponecháni sami sobě, neboť místa pod Karpaty byla velmi chudá a proto bezvýznamná pro Maďary, kteří stali se pány situace v bývalých pannonských zemích. Z toho důvodu zde Rusíni během několika let zmohutněli a zalidnili souvisle kraje pod karpatskými horami a v Karpatech, utvořivše kompaktní ruský celek, ruské podkarpatské území, nepřetržitě souvislé ve svém kulturním a duchovním životě se zakarpatskou haličskovolyňskou Rusí.

Privilegovaní Maďari přicházeli na Podkarpatskou Rus, ponevadž jim byla přidělována nejen půda, ale i bydlící tam sedláci a dělníci, aby pro ně, cizí a výsadami obdařené přistěhovalce, pracovali. Ani samy výsady neměly by pro zmíněnou privilegovanou vrstvu ceny, kdyby nebyly jim současně přidělováni sedláci a dělníci. Prázdna půda přidělována byla obyčejně takovému privilegovanému pánu s podmínkou, že jí zalidní schopnými sedláky-kolonisty, kteří byli původním obyvatelstvem Podkarpatské Rusi — Rusíni. Sám fakt, že v celé řadě listin, týkajících se výše uvedených vesnic, čteme o existujících tam již „ruských“ parochiích a kostelích, potvrzuje, že tyto vesnice měly i obyvatelstvo ruské a pravoslavné; na toto přímo ukazuje na př. papež *Benedikt XII.* ve svém dopisu z roku 1340, adresovaném ostríhomskému arcibiskupovi.³²⁾ Také i *Petr de Rozgony* ve svém dopisu z roku 1436 k jagerskému biskupovi a jiné.³³⁾ Dále faktum, že v XV. století Matyáš Korvín tolik pečuje o ruské jobadiony v Podkarpatské Rusi a snaží se vrátiti jim blahobyt, který vývojem privilegovaného vlastnictví v XIII. až XIV. století upadl, svědčí, že tito jobadioni objevili se v Podkarpatské Rusi nikoli v XV. století, nýbrž že tam byli již dlouho usazeni dříve, než byli sociálně potlačeni se strany cizí výsadní

³²⁾ Wagner, „Dipl. com. Sar.“, 519 a násl.

³³⁾ Ibid. str. 10 a násl.

vrstvy, že král Matyáš byl přinucen chrániti je před úplným poddanstvím.

*Acsadi*³⁴⁾ a po něm *Petrov*³⁵⁾ praví, že v době vnitřních válek v Podkarpatské Rusi města a vesnice byly ničeny a obyvatelstvo vyhlazováno. Část zbylých sedláků utíkala z dolních částí zemí na sever, odkud se však po uklidnění nepokojů zase vraceli. To se opakovalo znovu a znovu. Šlechta, přecházejíc na sever, brala s sebou i čeled' a sedláky. Obyvatelstvo se neustále bouřilo a přecházelo s místa na místo, nemajíc ani na okamžik klidu, jak praví *Acsadi* a *Petrov*. Že na jednom a téměř místě odedávna usazení jsou titíž magnáti, vykonávající nepřetržitě statkářské funkce, dokazuje, že bylo to neúplně tak. *Drugetty*, *Mičbany*, *Alaghy*, *Nagy Michaly*, *Azari*, *Bathory*, *Omodeji*, *Panky* a jiní magnáti dlí neustále na svých pozemcích v Podkarpatské Rusi, dostávají víc a více práv, tvoří more Saxonorum nové vesnice. Města v Podkarpatské Rusi, vedou nerušeně svůj obchodní život a nejlepší městský život vyvinul se právě v době, kdy — jak praví jmenovaní učenci — lid byl nejvíce ničen. Jelikož však, jak jsme viděli, města Podkarpatské Rusi a východního Slovenska se nejvíce vyvinula a věnovala se plně obchodu a průmyslu, nebyl život v Podkarpatské Rusi ve střední a nové době natolik zničen, jak se domnívali tito učenci, neboť za takových okolností nebyl by se tam obchod právě v této době mohl vyvinouti do té míry, jak tomu fakticky bylo. Právě ve XIV.—XV. století a později vidíme v Podkarpatské Rusi, že městský obchod vymáhal pro cizí i své obchodníky volných chráněných cest, volných hranic a organizovaných celních zástav. Sám fakt velmi složité vnitřní městské organizace (cechy) a spojení měst s vesnicemi (vesnice připojena byla k městu jako dodavatel životních potřeb a řemeslných výrobků) nejlépe dokazuje, že život v Podkarpatské Rusi byl v té době již velmi dobře organizován.

Hospodářské poměry v Podkarpátí byly v té době tak vyvinuty, že Podkarpatská Rus, spolu s východním Slovenskem, byla hospodářsky asi úplně samostatnou a představovala hospodářsko-obchodní celek. Měla samostatné své dělení se strany obchodní a hospodářské. Tak oblast spišských měst spolu s Košicemi a městy šaryšskými byla samostatně obchodně vyvinuta dříve než města v Maďarsku. Proto také král chrání privilegia Košic, Prešova, Kežmarku, Bardijova a jiných a dává jim zvláštní postavení mezi městy uherskými. Na této podkarpatoruské a východo-slovenské obchodní oblasti ve velké míře záviselo samo Maďarsko. — Tuto západní podkarpatskou část mohli bychom nazvati *obchodní* oblastí Podkarpátí.

³⁴⁾ *Acsadi*, „Magyarország nepeessége...“, str. 75.

³⁵⁾ *Petrov*, „Kdy vznikly ruské osady...“, vytištěno v „Čes. Čas. hist.“, roč. XXIX (1923), str. 413—414.

Na opačné straně Podkarpatské Rusi vidíme docela jiný ráz hospodářských poměrů. Kromě obvyklé zemědělské práce vyvinulo se v Marmaroši dobývání soli. Solné doly v Marmaroši byly ve staré době světoznámy. Dobývání soli bylo tam ve středověku velmi vyvinuto. Sůl dobývala se ve velkých rozměrech a dodávána byla celému Uhersku. Tato část Podkarpatské Rusi mohla by býti nazvána její *průmyslovou* oblastí.

Velké statkářství náleželo k oblasti zemplínsko-užhorodské — toť oblast *selského velkostatkářského* průmyslu.

Vinohradní kultura, spojená s výrobou a vyvážením vína za hranice, byla velmi vyvinuta v dolním podkarpatoruském pásmu, — který směřoval, počínaje od *Tokaje* přes *Serednjoe*, k *Beregsazu* a *Velkému Sevljuši* (významná vína odedávna — *tokajské* a *serednjanské*).

Severní a střední části komitátů: užského, berežského a zemplínského skýtají bohatý lesní materiál. Vyvinul se tu selský řemeslný průmysl, hlavně stolářství. Dále kvetlo zde i včelařství. Obchodní spojení Podkarpatské Rusi a východního Slovenska nepřímo s Polskem, Ruskem (Ukrajinou), Čechy, Krymem a Německem podpořilo jen vývoj hospodářství podkarpatoruského kraje.

Maďarsko a Sedmihradsko nemohly se tak vyvinouti, neboť země tyto byly neustále ničeny tureckými vpády a úpěly koncem středověku pod krutou vládou Turků. Poněvadž tyto turecké vpády mohou se nejméně vztahovati na severní části Podkarpatské Rusi a Slovenska, musí se stěhování a neustálé utíkání obyvatelstva pod tlakem Turků, o němž se zmiňuje *Acsadi*, vztahovati hlavně na Maďarsko a Sedmihradsko. Díky tomu, mohly se Podkarpatská Rus a východní Slovensko tak hospodářsky vyvinouti a státi se základnou uherských králů a uherských národních povstalců (jako byli Štěpán Bočkaj, Bethlen Gabor, Rakoczi), o niž opření ve zlých dobách mohli vystoupiti na počátku proti Turkům a potom i proti samé dynastii habsburské. Jen díky tomu, že Podkarpatská Rus a Slovensko byli nepřáteli nejméně zpustošeny a mohly se proto hospodářsky vyvinouti, mohlo hlavně odtud Maďarsko čerpati finanční prostředky a vojenskou podporu k osvobození celého Uherska od nepřátel. Tento velký význam Podkarpatské Rusi a Slovenska v dějinách uherského státu byl dosud ještě velmi málo oceněn. Nikdy snad nebyl by uherský stát dospěl tak daleko — jak se nám jeví později v XIX. století — kdyby k tomu nebyly dopomohly hospodářsky a vojensky Podkarpatská Rus a Slovensko. Také severní poloha a zalesněná prostranství, vzdálená tureckých vpádů na Podunaji, přispěly nemálo k hospodářskému rozvoji Podkarpátí. Pravidelné hospodářství, které ve středověku nalézáme na Podkarpatské Rusi, rozhodně popírá zprávy o „úplném rozervání“

a o „ustavičném stěhování obyvatelstva s místa na místo“. I jména celé řady vesnic a osad, které jsme zde uvedli, jako Lučky, Polana, Lesna, Hribovec, Čemerno, Čičva, Stretava, Svavla, Zalužicy, Kušnica, Ruska, Verecky, Verboluka, Volovec, Dobron, Stara, Bočkov, Budka, Sinna, Chyžy, Čop, Čertež, Černo-holova a mnoha jiných, které nalézáme v našich pramenech z XIII., XIV. a XV. století, dokazují, že to byly vesnice ruské.

Ethnografická lidová massa obyvatelstva Podkarpatské Rusi, jak jsem poukázal, byla *ruskou*. Toto ruské obyvatelstvo, poněvadž nenáleželo privilegovaným stavům, bylo bezejmennou massou, nad níž byl vyšší privilegovaný stav, který v té době jedině hrál politickou úlohu, učiniv nevzdělaný národ předmětem své politické a sociální činnosti. Vycházejíce z předpokladu, že uherská (většinou maďarská) společnost Podkarpatské Rusi byla úřednická a velkostatkářská, a že společnost ruská byla poddanská a provinciální, vzdálena úřednických středisk, můžeme souditi, že vyšší úředníci a páni, dostávající zde různé úřady, jakož i zemští páni, kterým dávány byly tu rozličné dotace, byli většinou Maďaři, nebo vůbec cizinci. Přiházelo se, že mezi vyššími stavy byli i někteří Rusíni. Na příklad: *Maladik Ruthenus*, který uprchnuv z tatarského zajetí, vrátil se do Uherska s mnoha penězi. Půjčil králi 30 zlatých hřiven, začež obdržel od něho vesnici Ternovci v Turci (na Slovensku).³⁶⁾ Byl Rusín. *Theza Ruthenus* sloužil na počátku XIV. století u dvora královského a jako odměnu daroval mu král statky.³⁷⁾ Dále byl, pravděpodobně, Rusín *Iwanka*, filius Iwan v užhorodském komitátě, jehož bratr *Dominicus Ruthenus* obdržel od *Anny*, ženy *Ruthena*, v roce 1264 statek Brod v berežském komitátu.³⁸⁾ Pravděpodobně Rusín byl i jistý *Jakob Germanus*, který obstarával různá poselství na Rus, začež byl osvobozen ode všech jiných povinností.³⁹⁾ *Paulus Orosz z Čičvy*, vicecomes užhorodský, byl snad rovněž Rusín,⁴⁰⁾ jakož i *Zobuslo (Soběslav) z Čičerovce*, který měl statek v užhorodském komitátě,⁴¹⁾ a statkář *Ladislav Ruthenus*, o kterém mluví listina krále Ondřeje II., z roku 1218 pocházející.⁴²⁾ — Velice rusínsky zní také i jméno — *Myculay filius Rutheni*, — který roku 1273 koupil si statek ve Spiši.⁴³⁾

³⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl., IV., 3., 59.

³⁷⁾ Cod. Arpad. I., z r. 1312.

³⁸⁾ Cod. Patrius, VIII., 98. — *Ibidem*, VI., 331: roku 1288 *Iwanka* dostal od krále obec *Jenke*, patřící ke hradu užhorodskému.

³⁹⁾ *Ibidem*.

⁴⁰⁾ Szirmay, Notit. com. Zemp., str. 24.

⁴¹⁾ Codex Arpad., VII., str. 302.

⁴²⁾ Fejér, Cod. Dipl., III., 1., str. 257.

⁴³⁾ Cod. Patrius, VIII., 156.

Jak vidíme, ke konci vlády Arpádovců a na počátku vlády Anjouovců, skládalo se podkarpato-ruské obyvatelstvo v podstatě ze dvou vrstev. Nejsilnější počtem byl *živel ruský*, tvořící široké vrstvy národa. Politicky byl však tento ruský živel bezvýznamný a hospodářsky znamenal pracovní základnu, na níž spočívala třída privilegovaná, počtem nečetná, sociálně a hospodářsky však rozhodující. Tuto privilegovanou vrstvu tvořili Maďaři a cizinci, šlechta a latinské duchovenstvo, řádové i světské. Jen tu a tam podařilo se některým jednotlivcům ruského původu vyšinouti se mezi privilegované stavy. Již v polovině XIII. století můžeme pozorovati úpadek ruského živlu v Podkarpatské Rusi. Vlivem maďarské ingerence ztrácí tento, původně svobodný ruský živel svobodu a následkem maďarsko-německé kolonisace, vytvářející větší, nebo menší agrární velkokapitál, dochází ke konci středověku k úplnému hospodářskému a sociálnímu rozkladu a úpadku ruského elementu, z něhož se podkarpatoruští Rusíni dosud nevzpamatovali.

POZNÁMKA.

Při ukončení své knihy dovoluji si vzdáti srdečný dík panu profesorovi Dr. MILOŠI WEINGARTOVI za laskavou ochotu, prokázanou mi při korektuře mé práce, a za cenné rady, týkající se vytištění této knihy, a theorie o osídlení Podkarpatské Rusi v závěru.

Dále srdečně děkuji panu Dr. MILOSLAVU PELANTOVI, jenž byl mi nápomocen při jazykové úpravě, jakož i všem, kdož byli mi v tomto směru nápomocni.

Rovněž panu prof. Dr. OTAKARU SMITALOVI, řediteli rukopisného oddělení Národní knihovny ve Vídni, děkuji za laskavou ochotu, kterou mi projevil při shledávání knih, potřebných k mé práci.

SEZNAM OSOBNÍCH JMEN.

- Abara, de, Martin, 91.
 Acsadi, Ignác, 53, 127.
 Adam z Naty, 90.
 Agneta, statkářka, z Vinny, 95.
 Akosi, Michael, 41.
 Aksamit, Petr, 45.
 Albrecht, I., král. uher., 44, 46, 81.
 Alexius, kenez z Velkých Luček, 109.
 Alžběta, královna, matka Ladislava IV., 66, 85, 88, 98.
 Alžběta, král. uher., dcera Vladislava Lokétky, žena Karla Roberta, 68, 107.
 Alžběta, matka Matyáše Korvína, 109.
 Anderssen, Walter, 122.
 Anna Ruthena, statkářka, 98, 130.
 Anonymus, regis Belae notarius, 94, 120.
 Antonius, patriarcha cařihradský, 60, 63, 98—101.
 Azari Michal, statkář, v zempl. k., 85.
 Azari Mikuláš, statkář, v zempl. k., 85.
 Bačinský, Ondřej, biskup mukač., 79.
 Bald, župan spišský, 36.
 Balič (Balk), vojvoda marmarošský, 60, 96, 98.
 Bárdossi, J., 14, 15.
 Barnabáš, J., statkář zemplinský, 89.
 Barsov, N. P., 12.
 Báthory, rod, 35, 127.
 Batu (Batyj), 9, 79, 97.
 Bazilovič, Joannikij, 60, 61, 96.
 Bel, Matyáš, 84, 102.
 Béla II., král. uher., 13.
 Béla IV., král. uher., 15, 22, 29, 30, 42, 69, 83, 85, 87, 90, 92, 103.
 Benedikt z Delny, statkář, 85.
 Benedikt, kněz z Ivanovec, 61.
 Benedikt, syn Merese, statkář, 21, 101.
 Benedikt, majitel v. Maltcova, 113.
 Benedikt XII., papež, 103, 127.
 Berneker, Erich, 121.
 Biberstein (de Buberstein), Otto, 11.
 Bidermann, Ignaz Hermann, 14, 16, 35, 39, 84, 99—102, 107, 113, 122.
 Biografista „Vitae Counradi“, 13.
 Blasius, preposit lelešk. kláštera, 85, 88.
 Blažovský, Jiří, biskup mukačev., 74.
 Boháč, A., 112.
 Boleslav, biskup vácovský, 22, 27, 28, 85, 92.
 Boleslav II., kníže češský, 8.
 Boleslav Chrabrý, král polský, 8.
 Bonfinius, Antonius, 53.
 Bonkalo, Alexander, 66, 115.
 Borovszky, S., 15, 123.
 Botoš, Julius, statkář marmarošský, 99.
 Botoš, Mikuláš, statkář marmarošský, 99.
 Bricei, statkář sabolčský, 105.
 Broch, Olaf, 84, 117.
 Bronjevskij, 117.
 Buslajev, F. Iv., 53.
 Csánki, Dezső, 90, 94, 97, 110, 113, 115.
 Csuday, Eugen, 53.
 Czambel, 83, 84.
 Cziple, Sandor, 60, 99.
 Czörnig, Karl, 122, 123.
 Čák (Csák), Matyáš, 40—42, 67.
 Čák (Csák), Petr, 40, 88.
 Čepan, jobbágy, užhor. kom., 25.
 Čermak, K., 77.
 Daniel (Romanovič), kníže a později král haličsko-volyňský, 9, 11, 121.
 Detrik, velkostatkář zemplinský, 86, 87, 89—93.
 Dionisius, šlechtic, z užhorod. kom., 28, 92, 94.
 Dlugosz, Jan, 10, 11.
 Dobrjanský, Adolf, 12.
 Dolgay, Bohdan, statkář marmarošský, 97, 99, 100.
 Dominicus, syn Laurentie, škultetus v Voly, 113.
 Dominicus Ruthenus, statkář berežský, 130.
 Donch, z Seču, 86, 96.
 Dognar-Zapolskij, M. V., 32.
 Doža, Jiří, 57, 58.
 Dragh, vojvoda marmarošský, 60, 98, 96, 100, 101, 113.
 Dragomanov, M. P., 55.
 Dragomer, marmarošský statkář, 98, 100, 112.
 Drakul, vojvoda mult., 53.
 Drugeth, Filip, 40, 41, 43, 44, 103, 106, 107.
 Drugeth, Jan (XIV. st.), 40, 93.
 Drugeth, Jan (XVII. st.), 87.
 Drugeth, Mikuláš, 87.
 Drugeth, Villerm, 89, 90.
 Dulíškovič, Ivan, 60, 63, 83, 97, 99, 101, 106, 107, 109, 110.
 Elec, comes de Ugh, 92, 93.
 Emerich (Heinricus), syn sv. štěpána, úřední kníže, 13.
 Emerich I., král. uherský, 29, 30.
 Emetrius, statkář ugočský, 102.
 Endlicher, 11, 15, 17, 19, 20, 46, 93, 115.
 Engel, Christoph, 29.
 Erdélyi, László, 20, 21, 23, 29, 34, 94.
 Erdő, z Zarvazova, 101.
 Esau, župan ugočského komitátu, 18.
 Fejér, Georg, 11, 12, 15, 16, 18, 22, 23, 25, 27, 28, 31, 34—36, 40, 41, 48, 59, 66, 68, 71, 72, 83, 85 až 106, 108—114, 130.
 Fejérvary, 108.
 Felician, syn Galle, statkář užhorodský, 25, 92.
 Fényes, 84, 122.
 Ferdinand I., král. uherský, 79.
 Fessler, J. (Klein), 19, 20, 29, 30, 41, 42, 48, 51, 57, 58, 72, 73, 77, 81.
 Fila statkář užhorod. k., 25.
 Filevič, J. J., 12, 124.
 Folunog, Nikolaj, z Baskasova, 96.
 Forstianus, comes de Potoc, 18.
 Franknoi, V., 49, 56, 58.
 Fudor, syn Lva, 98.
 Geiza II. král uherský, 13, 38.
 Georgius (Jiří), kenez z V. Luček, 109.
 Geres, Petr, z Zarvazo, 101.
 Görgey, Arnold, 41.
 Görgey, Štěpán, 41.
 Gregorius, syn Dionisia, statkář zepl. k., 85, 90.
 Gregorius, dux Ruthenorum, župan berežského k., 14.
 Gregorius, syn Dionisia, statkář, zempl. k., 85, 90.
 Grimm, 55.
 Gumplowicz, W., 13.
 Hadžega, Vasilij, 100.
 Halajda, legendární sedlák, 55.
 Hédervary, palatin, 63, 101, 110.
 Heim, župan boršovského k., 17, 101.
 Helbrand, kenez (šoltys) jmění spišské kapituly, 36.
 Hennig, spišský statkář, 106.
 Hilarius, opat hruševského kláštera, 62.
 Hildegunda, majitelka Rusbachu, 106.
 Hnatjuk, V. M., 117.
 Hodinka, Antal, 6, 35, 59—62, 97, 98, 101, 103, 115.
 Horváth, M., 44.
 Hradzky, Josef, 10, 11.
 Hruševskij, M. S., 10.
 Hunyady (viz Korvin).
 Hunt, župan boršovský, 101.
 Chaloupecký, Václav, 14, 79.
 Chap, de, Ladislav, 93.
 Chap, de, Nicolaus, 93.
 Chap, de, Thomas, 93.
 Chedur, iobadio, 123.
 Jagić, Vatroslav, 124.
 Jaroslav Moudrý, v. kníže kyjevský, 8.
 Jaroslav Osmomysl, kníže haličský, 125.
 Jaroslav (Svjatopolčič), kníže volynský, 9.
 Jindřich (Heinrich), z Mügelnu, S.
 Jindřich, syn sv. štěpána (hl. Emeric).
 Indřich (Heinricus), podolinský škultety, 106.
 Joann, biskup mukačevský, 61, 62.
 Joob, statkář z užhorod. kom., 25, 92.
 Jordan(-us), filius Arnoldi, 30.

Jordan, filius Elize, župan spišský, 41.
 Iskra, Jan, 45.
 Istvánffy, N., 7.
 Juche, Jan, statkář, 87.
 Julius, syn Draga, 101, 103.
 Juriij (Jiří), kníže haličsko-volynské, 42.
 Ivan, opat spišský, 36.
 Ivan, syn Rostislava (Berladník), kníže ruské.
 Ivan, z Keresturu, 102.
 Ivanka, statkář užhorodský, 92, 130.
 Izjaslav (Mstislavič), kníže kyjevské, 11.
 Kadlec, Karel, 10, 124.
 Karácsonyi, Janos, 15, 16, 18, 19, 21, 24, 88, 91, 97, 123.
 Karč, legendární zakladatel obce Regetova, 108.
 Karel Robert, z Anjou, král, 39—43, 46, 59, 68, 69, 71, 76, 78, 85—87, 89, 91, 96, 103.
 Katona István, 41—44, 69, 75.
 Keza, de, Simon, 46.
 Kiełtrziński, W., 12.
 Kinnamos, Joannes, 8.
 Kliment V., papež, 42.
 Koloman I., král, 8, 11, 20, 29.
 Koloman, syn krále Ondřeje II., 9.
 Konrád, arcibiskup salcburgský, 14.
 Konstancia, dcera Bely IV., manželka Lva, kn. haličského, 42.
 Koriatovič, Fedor, kníže, 14, 54, 60.
 Korvín, Jan, 62, 96, 97, 98, 109.
 Korvín, Matyáš, 18, 46, 48—51, 53—56, 58, 61, 76, 78, 81, 82, 96, 97.
 Kosmas, kenez z V. Luček, 109.
 Kostomarov, N. J., 54.
 Kovachich, Georg Martin, 20, 24, 43, 48—50, 66, 81.
 Kračun, majitel Bilek, 98.
 Kyrtes, Jan, z Tročan, 103.
 Ladislav I., svatý, král, 8, 16, 20, 29, 94, 96, 102.
 Ladislav III., král uher., 94.
 Ladislav, syn Draga, 101, 113.
 Ladislav, syn Thomy z Szecsu, 86.
 Ladislav Ruthenus, 130.
 Ianka, kněžna přemyšlská, 11.
 Iassonc, de, Ladislav, 116.
 Laurentius, kněz, spolupracovník J. Doži, 57.
 Laurentius, kněz z Bardijova, 68.

Laurentius, občan v Viteze, 102.
 Lehoczský, Theodor, 14, 75, 97, 99 až 101.
 Leontovič, F. J., 32.
 Lev (Danilovič), kníže haličský, 10.
 Lippay, Jiří, arcibiskup ostrihomský.
 Lucskay, Michail, 62, 74, 79, 109.
 Ludvík I., král uherský, 43, 44, 46, 47, 69, 70, 76, 79, 88, 90, 93, 98—101.
 Ludvík, z Agardu, statkář, 89.
 Lukáš, opat mukačevského kláštera, 61, 97.
 Lve, z Brodu, 98.
 Maladik, Ruthenus, 129.
 Marcelaus z rodu Hunt-Paznany, 16.
 Maria, královna uherská, 44, 77.
 Maria Theresia, 77, 79.
 Márki, S., 57.
 Martin, z Čumy, 96.
 Melzer, Jan, 107.
 Mert, decurio, 19.
 Mészáros, Karel, 109.
 Mihály, Jan, 29, 37, 100, 101, 112, 114.
 Michael, syn Vladimíra, občan z Sopěny, 101.
 Michban (Mičban), Simon, velostatkář, 85—87, 90, 91, 96.
 Mikehe, ze Suchy, 87.
 Miletič, 124.
 Milhofer Sándor, 15, 26, 31, 42, 45, 46, 48, 51, 53, 56, 58, 65, 75, 80, 108.
 Minay, Jan, z Lazu, 95.
 Mišík, Štefan, 107, 117, 121, 122.
 Mocud, centurio, 19.
 Moys, 41.
 Myculay, filius Ruthenus, statkář ze Spiše, 130.
 Naděždín, N. J., 124.
 Nagy-Mihály, rodina, 86, 87.
 Nagy-Mihály, Jan, 87, 93.
 Nátafalusi, rodina, 87, 89.
 Nestor, letopisec kyjevský, 8.
 Nicolaus, syn Boxe, 89.
 Nicolaus, syn Jana, 92.
 Nicolaus z Remety, 95.
 Nicolaus, kastelán z Čičvy, 86.
 Nicolaus, palatin, 88, 91, 94, 105.
 Nicolaus, syn Detrika, 86, 87, 89—93.
 Nicolaus, syn Joaba, 92, 93.
 Niederle, Lubor, 84.

Oldřich, kníže české, 8.
 Olšavskýj, Manuil, biskup mukačevský, 100.
 Omode, z rodu Abo, palatin, 22, 40, 41.
 Ondřej I., král, 15.
 Ondřej II., 9, 19, 20, 24, 29, 30, 43, 64, 66, 88, 90, 91, 93.
 Ondřej III., 22, 30, 34, 94, 102.
 Ondřej, vojvoda sedmihradský, 99, 100.
 Orosz, Pavel., užhorod. statkář, 130.
 Oslí, Lorenc, 41.
 Oslí, Pavel, 41.
 Pachomius, opat hrušovského kláštera, 60.
 Palacký, František, 8.
 Pank (de Panch), Jakov, 25, 93, 94.
 Pank, de, Řehoř, 25, 93.
 Pardus, 45.
 Pastrnek, František, 117.
 Pavel, župan (comes) ugočského kom., 18.
 Pelehte, de, Jan, 89.
 Pertz, 13.
 Pet, syn Ladislava, ze Zalužic, 93.
 Petöne Petr, 41, 85—87, 89, 90.
 Petr, iobagio z Dobry, 91.
 Petr, iobagio z Vojanu, 25.
 Petr, z Vojčic, 21.
 Petr, velitel berežský, 41.
 Petr, syn Zobusla, z Vinny, 95, 96.
 Petrov, A. L., 6, 59, 60, 84, 107.
 Petrovay, 98.
 Pius II. (Aeneas Silvius), papež, 44.
 Píč, J. L., Dr., 124.
 Pray, 42, 111.
 Rakamaz, de, Ladislav, 116.
 Ranzey, Petr, 18.
 Reichersdorfer, Georg, 79.
 Rodnolt, syn Merse, 87.
 Rogerius, biskup, 10, 79, 97.
 Roman, Veliký, kníže haličsko-volynské, 9.
 Rössler, 124.
 Rostislav, kníže, syn Ivana Berladníka, 125.
 Rozgony, de, Laurentius, 86.
 Rozgony, de, Petr, 127.
 Ruzska, de, Demetrius, 88.
 Salomon, král uherský, 96.
 Schwartner, M., 37, 39.
 Skrbek, B., 77.
 Soběslav, viz Zobuslo.
 Sobolevskij, A. J., 126.

Solovjev, S. M., 42.
 Stanislav, kenez, pak šlechtic z Marmaroše, 29, 112.
 Sváby, Frigyes, 77.
 Svjatopolk, syn Vladimíra Velikého (svatého), Okajannyi, 79.
 Svjatopolk (Izjaslavič), kníže kyjevský, 8.
 Svjatoslav, syn Vladimíra Sv., 79.
 Szécs, de, Michael, 86.
 Szécs, de, Nicolaus, 89.
 Szécs, de, Thomas, 86.
 Szentpéteri, Imre, 21, 91.
 Szirmay, Antonius, 15, 16, 18, 40, 70, 77, 86—89, 92, 95, 98, 102, 104, 105, 130.
 Szilágyi István, 10.
 Szilágyi, Mihál, 54.
 Szilágyi, Sándor, 54, 58, 65, 76.
 Sztáray, Antal, 25, 32, 70, 86—89, 91, 92, 94—96, 116.
 Szulincsak, L., 97.
 Šafařík, Pavel Josef, 7.
 Šachmatov, A. A., 121.
 Škultéty, Josef, 122.
 Štěpán I., svatý, král, 8, 20, 29.
 Štěpán II., král uher., 9.
 Štěpán III., král uher., 103.
 Štěpán V., král uher., 67, 96.
 Štěpán, syn Detrika, 86, 87, 89, 92.
 Štěpán, syn Lve, 98.
 Štěpán, župan marmarošského k., 18.
 Tatiščev, V. N., 10.
 Theza Ruthenus, 130.
 Theiner, 10.
 Thoma, syn Tiby, z Potoku, 87.
 Thomas, kněz z Pelejtého, 90.
 Thuroczi, Joannes, 8, 9, 41—43, 45, 94, 102.
 Tichonravov, J., 54.
 Tomašivskýj, Sefan, 84.
 Tóth-Szabo, 45.
 Touth, Dominicus, 89.
 Tupa, judex, 123.
 Uz, Jakov, 108.
 Uz, Ivan, 108.
 Uz, rodina, 108.
 Valach, Nicolaus, syn Stanislava z Dolhy, 101.
 Vasiljevskij, V. G., 124.
 Vasilko (Romanovič), kníže volynské, 9.
 Vasilko (Rostislavič), kníže terebovské, 8, 10.

- Vislocký (Vyslocký), Petr, keněz, 107, 113.
 Vladimír Veliký, Svatý, 8, 79.
 Vladimír Monomach, kníže kyjevské, 9.
 Vladimír (Volodarevič), kníže haličské, 11.
 Vladimír, občan ze Sopěnky, marmaroš. k., 101.
 Vladislav I., král uher., 44.
 Vladislav II., král uher., 50—52, 55, 56, 61—63, 81, 101.
 Vladislav Lokétek, král polský, 68.
 Vojnotín, de, Ladislav, 93.
 Volčok, statkář zeml. k., 89.
 Voloch, Jacko, škultetus z Jakubjan (z konce XV. st.), 107.
 Voloch, Štěpan, škultetus z Jakubjan (z poč. XIV. st.), 107.
 Volodar, (Rostislavič), kníže haličské, 8, 10.)
 Voztych, Ivan, majitel Čičvy, 109.
 Wagner, Carolus, 12, 13, 15, 30, 38, 40, 41, 67, 70, 71, 74, 77, 78, 89, 103, 104, 106, 108, 113, 127.
 Weber, S., 67.
 Wenzel, Gustav, 16, 94.
 Werner, kenez (šoltys) ze Spiši, 37.
 Windisch, 41.
 Wolf, 124.
 Zápolský (Zápolya), Emerich, 78.
 Zápolský (Zápolya), Jan, 58.
 Zápolský (Zápolya), Jan Zikmund, 7.
 Zejkan, Ioannikij, biskup mukačevský, 63, 98.
 Zikmund I., král uherský, 44—47, 49, 76, 77, 101.
 Zijnier, de, Laurentius, statkář, 88.
 Zobuslo, statkář v Čičerovec, 92, 130, (Soběslav).
 Zubrycki, Denis, 12.
 Zubugya, de, Jan, 88.
 Zubugya, de, Ladislav, 88.
 Zudar, Jiří, statkář, 108.
 Zuga, curialis comes de Potoc, 18.

SEZNAM MÍSTNÍCH JMEN.

- Abara, vesn. zeml. k., 91.
 Abauj, 40, 105, 125.
 Abrahamovce (Abrahamfalva), v. spiš. k., 12.
 Ačad' (Acsád), v. sathm. k., 104.
 Agard, v. zeml. k., 89.
 Agoich, v. zeml. k., 90.
 Ag, Velký, ř., 118.
 Albn (Olbon), v. šar. k., 90.
 Almazeg, v., 60, 101.
 Antalovci (Antalócz), v. užhorod. k., 111.
 Apša, Vreční, v. marm. k., 99.
 Apša, Střední, v. marm. k., 99.
 Apša, Nižní, v. marm. k., 99.
 Ardánovo (Árdanháza), v. berež. k., 110.
 Ardov (Fekete-Ardö), v. ugoč. á., 102.
 Ardovo (Ardó), v. zeml. k., 89.
 Azarovci (Azár), v. zeml. k., 85.
 Badun, v. užhorod. k., 93.
 Bálkan, půlostrov, 78.
 Baloča, v. spiš. k., 106.
 Barczanfalva, v. marm. k., 112.
 Barkasov, v. berež. k., 96.
 Barkov, v. zeml. k., 90.
 Bardijov (Bardfeld, Bártfa), šar. k., 10—12, 58, 66, 68, 69, 76, 78, 80, 117.
 Bártfalva, v. berež. k., 110.
 Basča (Baszcsa), v. zeml. k., 87.
 Batar, v. ugoč. k., 102.
 Bath (Batfa), v. užhor. k., 93.
 Batur, v. satm. k., 104.
 Bečked, v. zeml. k., 90.
 Bedevlja (Bedö), v. marm. k., 101.
 Bela, m. spiš. k., 67, 77.
 Bely (Bejle), v. zeml. k., 90, 116.
 Berecky, v. zeml. k., 87, 116.
 Bereg, oblast, 15, 79, 98, 110, 119.
 Beregsaz, m. berež. k., 22, 35, 66, 69, 80, 110, 129.
 Berlad', m. u Dunaje, 125.
 Bečked (Beschköd), v. zeml. k., 89.
 Betlen, v. zeml. k., 87.
 Betlenovce, v. spiš. k., 12.
 Bezov, v. užhor. k., 93.
 Bihar(-sko), 7, 14, 119, 125, 126.
 Bilky, v. berež. k., 98.
 Bobovišče, v. berež. k., 60—62, 96.
 Bočkov, v. marm. k., 99.
 Bočkov, Malý, v. zeml. k., 85.
 Bočkov, Velký, v. zeml. k., 85.
 Bö-monostor, v. sabolč. k., 105.
 Bodrog, ř., 17, 79, 84, 116, 117, 119, 120, 122.
 Bodza, v. zeml. k., 85.
 Bojoda, v. zeml. k., 90.
 Bolvanus, v., 60.
 Bongard', v. sedmíhr., 124.
 Borostyan (Porostyan), castrum, 86, 91, 93.
 Boršova, v. marm. k., 10, 17, 22, 34, 60, 101.
 Boršova, ř., 15, 17, 18.
 Brod, v. berež. k., 98.
 Bronka (Bronyka), v. marm. k., 99.
 Bustafalva, v. marm. k., 68.
 Bug, západní, řeka, 121.
 Bulharsko, 7, 126.
 Bystra, v. užhor. k., 110.
 Byzancie, 8.
 Cepla (viz Topla), řeka.
 Cserged, Gross-, v. sedmíhr., 124.
 Cserged, Klein-, v. sedmíhr., 124.
 Csicho, v., 60, 99.
 Cybava (viz Tiba).
 Čabolovci (Chabalocz), v. zeml. k., 89.
 Čechy, 5, 75, 129.
 Čekov (Čseke), v. zeml. k., 86.
 Čemerne, v. zeml. k., 87.
 Čenčice, v. spiš. k., 12.
 Čepan, v., 98.
 Čepel, v. užhor. k., 25, 28, 91.
 Černecká hora (u Mukačeva), 59.
 Černý Potok (Feketepatak), v. ugoč. k., 102.

- Černý Potok, Černey (Fekete-patak), v. zeml. k., 86.
 Černoholova, v. užhor. k., 111, 129.
 Čertež, v. zeml. k., 86, 117, 129.
 Čičerovci (Csieser), v. užhor. k., 92, 116.
 Čičoka (Csicsoka), v. zeml. k., 108.
 Čičva (Csicsva), v. zeml. k., 35.
 čiré (Csircs), v. šar. k., 103.
 Čop (Csap), v. užhor. k., 93.
 Čuma, v. berež. k., 96.
 Damoš, v. spiš. k., 32.
 Darmjánháza, v. marm. k., 99.
 Delna, v. šariš. k., 104.
 Desefalva, v. marm. k., 101, 113.
 Deutschendorf, m. spiš. k. (viz m. Poprad).
 Dněstr, řeka, 121, 126.
 Dobra, v. zeml. k., 91.
 Dobroň, v. berež. k., 98.
 Dobrova, v. užhor. k., 92.
 Dolha, Dovha (Dolga), v. marm. k., 100.
 Dolhe, Dovhoje (Hosszúmező), v. užhor. k., 92.
 Dolhopolje, Dovhopolje (Hosszúmező, Kempilung), v. marm. k., 22, 58, 66, 69, 80.
 Domaninci (Domanya), v. užhor. k., 94.
 Domašina, v. užhor. k., 110.
 Donnerstmark (Tsötörtökhely, Quintoforum), m. spiš. k., 67.
 Dragutfalva, v. berež. k., 109.
 Dravci (Darocz), v. berež. k., 23, 97.
 Dukla, průsmyk karpatský, 78.
 Dunaj, ř., 79, 125.
 Dunajec, ř., 17.
 Durand v. spiš. k., 67, 77.
 Egyházas Kapus, v. zeml. k., 91.
 Egyházas Vycnov, v. zeml. k., 86.
 Eisdorf, m. spiš. k., 67.
 Enč (Göncz), v. abaujsk. k., 105.
 Eulenbach, m. spiš. k., 67.
 Farkaš, v. zeml. k., 89.
 Fejér-Egyháza, v. marm. k., 100.
 Felka (Velka), m. spiš. k., 67, 77, 105.
 Filičy, v. spiš. k., 12.
 Francie, 39.
 Frankova, v., 107, 122.
 Galoč, v. užhor. k., 94, 116.
 Garaň (Garany), v. zeml. k., 116.
 Gašy, v. zeml. k., 91.
 Georgenberg (Szepes-Szombat, Spišská Sobota), m. spiš. k., 67, 77, 105.
 Gerenda, v. zeml. k., 89.
 Gnezda (Knezin), m. spiš. k., 13, 77.
 Granica (Hranovica), spiš. k., 12.
 Gross-Schlagendorf (Nagy-Szalók), m. spiš., 67.
 Guebold (Gaboltha, Gabolto), v. šariš. k., 11, 103.
 Gyulafalva, v. marmar. k., 112.
 Hadušovice, v. spiš. k., 12.
 Halič, m., 10, 12, 41, 79, 117, 119—121.
 Hanusfalva, m. šar. k., 102.
 Harpatakfalva, v. marm. k., 100, 113.
 Hathmegy (Zahaťa), v. berež. k., 109.
 Helmanovce (Helmanócz), v. spiš. k., 106.
 Hernad, řeka, 17.
 Hethars, v. šar. 79.
 Hodermark, v. spiš. k., 5, 107, 117, 122.
 Homok, v. berež. k., 90.
 Horbky (Rakos-patak), v. ugoč. k., 102.
 Horjany (Gereny), v. užhor. k., 92.
 Horka, v. spiš. k., 12.
 Hosszumező, v. marm. k. (viz Dolhopolje).
 Hosszumező, v. zeml. k. (viz Dolhe).
 Hozelec, v. spiš. k., 12.
 Hranič (Granič), v. spiš. k., 36.
 Hron, řeka, 5.
 Hruševik (Körtvelyes), v. zeml. k., 88.
 Hruševo (Körtvelyes), v. marm. k., 59, 61, 75, 98.
 Hrybovec, v. berež. k., 97.
 Humenne (Homonna), m. zeml. k., 45, 66, 88, 117.
 Hust, m. marmar. k., 15, 17, 18, 22, 34, 58, 66, 69, 79, 80, 111, 115, 118.
 Jakubjany, v. spiš. k., 107.
 Janovce, v. spiš. k., 12.
 Jarembina, v. spiš. k., 107, 113.
 Jasinje (Körösmező), v. marm. k., 75.
 Jenke, v. užhor. k., 92, 130.
 Jesenev, v. zeml. k., 89, 90, 118.

- Igló (viz Nová Ves, spiš. k.).
 Iood, v. marm. k., 99.
 Ivany (Ivanovci), v. berež. k., 61, 96.
 Iza, v. marm. k., 100.
 Ižep, v. zeml. k., 88.
 Kabsdorf, v. spiš. k., 67.
 Kaffa, m., 76.
 Kalka, řeka, 112.
 Kamenec, v. už. k., 111.
 Kamenka, v. spiš. k., 107.
 Karasrol(-a), castrum, 24, 123.
 Karacsateluk, v. už. k., 92.
 Karaszlo-Alsö (viz Zareči).
 Károlya, v. už. k., 93.
 Károly, Nagy, m. satm. k., 123.
 Karuly (Korvl), v. satm. k.
 Karpatské hory, 7, 9, 14, 16, 68, 84, 117, 119, 127.
 Kassony, v. 16.
 Kašarlov, v. 32.
 Kayatha (Kojatica), v. šariš. k., 21, 104.
 Kazmir, v. zeml. k., 88.
 Kék, v. satm. k., 104.
 Kenčes, v. zeml. k., 91.
 Kerecky, v. marm. k., 99.
 Keresťur, v. ugoč. k., 102.
 Kereš, v. užhor. k., 95, 116.
 Keretz, silva, 92.
 Keť, v. abaujv. k., 105.
 Ketvišov, v. marm. k., 99.
 Kežmark, m. spiš. k., 5, 45, 66, 67, 77, 80, 102, 106.
 Kirchdorf, m. spiš. k., 67, 77.
 Kišfalud, v. zeml. k., 90.
 Kišovce, v. spiš. k., 12.
 Kláštery:
 cisterciánský — sv. Egida (v Bardijově), 68.
 hruševský — sv. Michala (v Marmaroši), 60, 62, 63, 98, 99—101.
 lelešský — sv. Kříže, 27, 63, 85, 95, 97, 98, 101.
 mstičevský — sv. Michala, 63, 82, 98.
 mukačevský — sv. Mikuláše, (na hoře Černecké), 60—63, 82, 83, 96, 97.
 Knačy (Knachy), v. už. k., 91.
 Knezin (viz Gnezda).
 Knjahynin (Knahynya), v. už. k., 110.
 Kobač, v. spiš. k., 36.
 Kobula, v. šar. k., 11, 103.
 Kohany, v. zeml. k., 90.
 Kohnya, v. marm. k., 98.
 Kolbasa, v. zeml. k., 87, 116.
 Komarovce, v. spiš. k., 12.
 Konky, v. zeml. k., 91.
 Kopačfalva, v. marm. k., 101.
 Kopuš (Kopušany), m. už. k., 92.
 Korčva, v. už. k., 95.
 Koropec, v. berež. k., 110.
 Kostrina, v. už. k., 110.
 Košice, m., 5, 75, 78—80, 128.
 Körtvelyes, v. marm. k. (viz Hrušev).
 Körtvelyes, v. zeml. k. (viz Hruševik, Hrušov).
 Krakov, m. 68, 78, 79.
 Kravjany (Kereple), v. zeml. k., 86.
 Krempach (Krompahvölgy), obec spiš. k., 5.
 Krym, půlostrov, 76, 78, 129.
 Kubisdorf, v. spiš. k., 45.
 Kumjata, v. ugoč. k., 102.
 Kušnica, v. marm. k., 101.
 Kyjev, m., 120.
 Laborec, řeka, 17, 84, 90, 91, 93, 116, 120.
 Lacfalva (Lackovci), v. zeml. k., 89.
 Lalovo, v. berež. k., 106.
 Latorica, řeka, 17, 116, 120.
 Lavki, v. berež. k., 60—62, 96.
 Laz, v. už. k., 95, 116.
 Leibitz (Lubica), v. spiš. k., 67, 77.
 Leles, possessio, zeml. k., 27, 85.
 Lemkovština, 10, 12, 117, 120.
 Lenartov, v. šar. k., 103.
 Lesna, v. zeml. k., 89.
 Levatka, v. berež. k., 62, 97.
 Levkovce, v. spiš. k., 12.
 Levoča, m. spiš. k., 58, 68.
 Litmanova, v. spiš. k., 107, 113.
 Lodomer, v. zeml. k., 90, 91, 118.
 Lochovo, v. berež. k., 97.
 Lonya, v. berež. k., 96.
 Lubnja, v. už. k., 110.
 Lubovna (Lubló), m. spiš. k.
 Lučka, v. už. k., 95.
 Lučki, Velké, v. berež. k., 36, 79, 109.
 Lukov (Lukó), v. šar. k., 103.
 Ljuta (Lutka), v. už. k., 110.
 Lysyčovo, v. marm. k., 101.
 Lvov, m., 78, 79.
 Magura, 121, 122.
 Machalovce (Machalfalva), v. spiš. k., 12.
 Makaria, v. berež. k., 95.
 Makovica, hora, 68.

- Maltcov (Malczó), v. šar. k., 103.
 Marchia Ruthenorum, 14.
 Margan, villa, 11.
 Maria-Pově (Mária-Pócs), v. sabolč. k., 105.
 Marmaroš, 10, 15, 16, 18, 22, 34, 57, 59, 60, 62, 79, 85, 113, 115, 118, 128.
 Marok, v. berež. k., 97.
 Matejovce (Matheócz, Matthei, villa), m. spiš. k., 67, 77.
 Matiovci (Matyócz), v. užh. k., 93.
 Meďanycja (Megyencze), v. berež. k., 109.
 Meďes-Alja, v., 60, 99.
 Menhard (Verbovo), m. spiš. k., 67, 77.
 Michajlovce (Nagy Mihaly), m. zempl. k., 32, 66, 70, 81, 117.
 Michelsdorf (Straža), m. spiš. k., 67, 77.
 Minaj, v. užh. k., 96.
 Miškovec (Miskolcz), m., 123.
 Močar, v. užh. k., 95.
 Maďoros, v. užh. k., 95.
 Mojšín (Moyze), v. marm. k., 99.
 Mokča (Moxcsa), v. užh. k., 28, 94, 116.
 Mokra, v. užh. k., 95.
 Moldava, 75, 79.
 Mokurlang, villa, 11.
 Mstičevo (Miszticze), v. berež. k., 63, 81, 97.
 Mühlhnbach, m. spiš. k., 67.
 Mukačevo, m., 17, 35, 58—63, 71, 75, 79, 96, 118.
 Mušina, v. 10, 11, 79.
 Myrča, v. užh. k., 97.
 Nadosth, terra, 83.
 Natafalva, v. zempl. k., 90.
 Neapol, m., 40, 43.
 Německo, 5, 75.
 Neresnica (Neresznicse), v. marm. k., 100.
 Njagova, v. marm. k., 100.
 Nitra, m. 14.
 Nová Ves (Soos Ujfalu), v. šar. k., 106.
 Nová Ves (Igló, Neudorf), m. spiš. k., 67, 77.
 Nyires, v. marm. k., 112.
 Nyiregyháza, m. sabolč. k., 105.
 Ober-Schönborn, v. marm. k. (viz Koropec).
 Obručno, v. šar. k., 103.
 Odorin, v. spiš. k., 67.
 Ófalu, possessio, 44.
 Olšavica, v. spiš. k., 107.
 Omnium Sanctorum, villa, 11.
 Ondava, řeka, 17, 116.
 Crichovica, v. užh. k., 55.
 Orosveg, v. berež. k. (viz Rosvihovo).
 Oros-Tokaj (Tokajik), v. zempl. k., 35, 108, 118.
 Osturna, v. spiš. k., 107.
 Oylith (Oyloch), v. zempl. k., 90.
 Ókörmező, v. marm. k. (viz Volove).
 Órmező, v. zempl. k. (viz Strážské).
 Pakovce, v. spiš. k., 12.
 Palháza, v. šar. k., 91.
 Palad (Palagy), v. užh. k., 95.
 Pálmsdorf, m. spiš. k., 67.
 Palota, v. zempl. k., 90, 118.
 Paly, v. sabolč. k., 105.
 Palyin, v. užhor. k., 95, 116.
 Pariš, v. zempl. k., 89.
 Pavšin, v. berež. k., 97.
 Pelejte (Plechovice), v. zempl. k., 90.
 Perbenik, v. zempl. k., 89.
 Pernov (Pernó), v. zempl. k., 90.
 Pešt, m., 30, 57, 58, 123.
 Petri (Lövó-Petri), v. sabolč. k., 105.
 Petrovci (Petrócz), v. užh. k., 111.
 Petrovci (Petrócz), v. zempl. k., 87.
 Pikovce, v. spiš. k., 12.
 Pirč (Pircs), v. sabolč. k., 105.
 Podolin(-ec), m. spiš. k., 5, 13, 77, 80, 117.
 Podporoč, v. spiš. k., 107.
 Folana, v. užh. k., 94.
 Polanka (Polyanka), v. zempl. k., 87, 116.
 Polnuk, v. zempl. k., 91.
 Polsko, 10—13, 75, 77, 78.
 Pomochy, v. zempl. k., 90.
 Poprad (Deutschendorf), m. spiš. k., 67, 77.
 Poprad, řeka, 11, 12, 17, 79.
 Poroška, v. užh. k., 110.
 Porta Rusciae, průsmyk karpatský, 10, 79, 120.
 Porubka, v. užh. k., 95.
 Pose (Posze), v. užh. k., 94.
 Potok (Sáros-Patak), m. zempl. k., 17.

- Prešov (Eperjes), m. šariš. k., 58, 66, 69, 77—80, 117.
 Přemysl, m., 8, 77, 78.
 Prut, řeka, 121, 125, 126.
 Prypeť, řeka, 121.

Quirin, Sankt (St. Krin), m. spiš. k., 67.

- Radich, v. užh. k., 93.
 Radvaň (Dadvány), v. zempl. k., 85.
 Rahoncha (Rahonča), v. marm. k., 111.
 Rahov (Rahomező), v. marm. k., 100.
 Rakos-Patak, v. ugoč. k. (viz Horbky).
 Rakov, m., 41.
 Rakovci (Rákócz), v. zempl. k., 86.
 Raslavica (Raszlavicz), v. šariš. k., 11, 103.
 Rath, v. užhor. k., 93, 116.
 Redmuh, v. zempl. k., 91.
 Regetov, v. šariš. k., 108.
 Remeta (Remeta Turská), v. užh. k., 95.
 Repaši Nižni, v. spiš. k., 107.
 Rešov (Resó), v. šariš. k., 103.
 Reusdorflein, v. sedmihr., 124.
 Risdorf (Ruszkínócz), m. spiš. k., 67, 77.
 Rodamyn (Radoma), villa, šar. k., 11, 103.
 Rosvihovo (Oroszveg), v. berež. k., 61, 62, 98.
 Rožnjava, m. gemer. k., 5, 45.
 Rozvad, v. zempl. k., 85.
 Rusbach (Rauschenbach), v. spiš. k., 106.
 Rus' (— haličská, — kyjevská, — volynská, — západní, — jižná, — Ukrajina), 8—10, 12, 32, 54, 75, 78, 79, 119, 121, 124, 125, 129.
 Ruska (Ruszka, Göncz-Ruszka), v. abanjv. k., 105.
 Ruska, v. užhor. k., 94.
 Ruska, v. zempl. k., 91, 118.
 Ruskova, v. marm. k., 112.
 Sabolč (Szabolcs), m., 105.
 Salerno, m., 40.
 Samoš, řeka, 123.
 Sanctae Trinitatis, villa, 11.
 San, řeka, 8.

- Sandec, Nový, m., 12, 79.
 Sanok, m., 10.
 Sasko, 65, 72.
 Sathmar, m., 23.
 Seč (Szécs), v. zempl. k., 86.
 Sedmihrad(-sko), 65, 70, 75, 123, 124, 126.
 Selišče (Szelycs, Kretzerste), v. marm. k., 99.
 Senna, v. užh. k., 95.
 Sepultura Ruthenorum, u v. Lesny, locus, 89.
 Sereďnoje (Szerednye), m. užhor. k., 94, 129.
 Seret, řeka, 126.
 Sevljuš, Veliký (Nagy-Szöllös), m. ugoč. k., 102, 118, 129.
 Sihot (Szigeth), m. marm. k., 58, 66, 69, 80.
 Siladšag (Szilágyság), v. marm. k., 60, 99.
 Sisloč (Sizsloch), v. užhor. k., 95.
 Skolė, obec, 79.
 Smerekova, v. užh. k., 111.
 Slaná (Sajó), řeka, 123.
 Sobranec (Szobráncs), m. užh. k., 79, 94.
 Solomka(-kov), v. spiš. k., 36, 101.
 Solotvina (Szlatina), obec marm. k., 58, 80, 99.
 Solva (Szolyva), v. užh. k., 111.
 Sopěnka (Zaplóncs), v. marm. k., 101.
 Sporendorf, m. spiš. k., 67.
 Spiš, 10, 12, 13, 37, 38, 40, 45, 67, 71, 83, 115, 117.
 Srbsko, 41.
 Stankovci, v. zempl. k., 89.
 Stanovo (Sztanfalfa), v. berež. k., 97.
 Stará, m. zempl. k., 88.
 Stará Ves, v. spiš. k., 13.
 Starý Gemer, v. užhor. k., 110, 111.
 Stavna, v. užhor. k., 110.
 Stemella, villa, (u Raslavic), 11.
 Straža, m. spiš. k. (viz Michelsdorf).
 Stražské (Órmező, Eőr), v. zempl. k., 15, 89.
 Stretava, v. užhor. k., 25, 92, 116.
 Stricava, v. užhor. k., 110.
 Stryj, m., 79.
 Stužica, Nová, v. užhor. k., 110.
 Stužica, Stará, v. užhor. k., 110.

- Sucha, v. užhor. k., 110.
 Sucha, v. zempl. k., 87.
 Sulín, v. šar. k., 79.
 Sumjač, v. gemer. k., 107.
 Surany, v. berež., 98.
 Surdok, v. marm. k., 29, 100.
 Synje (Szinye), v. šariš. k., 104.
 Svalava (Szolyva), v. berež. k., 97.
 Svatý Kryž (Szent-Kercszt), v. šariš. k., 103.
 Svatý Mykolaj (Szt. Miklós, Činadijevo), v. berež. k., 97.
 Svatý Ondřej (St. Andreas), v. spiš. k., 12.
 Svidník, v. šar. k., 78.
 Szürte, v. užhor. k., 96.
 Šaglovo, v. šar. k., 108.
 Šamborn, v. šar. k., 103.
 Šandorovo (Sándorfalva), v. berež. k., 109.
 Šarkad, v. berež. k., 97.
 Šaryš, 10, 16, 34, 37, 69, 117, 118.
 Šaryšsky Hradec, 41.
 Šašvar (Sasvár), hrad a vesnice, ugoč. k., 102.
 Šovar (Sovár), v. šar. k., 104.
 Šugatag (Sugatugfalva), v. marm. k., 101.
 Tarazo, v. 99.
 Tarca (Torysa), řeka, 11, 17, 78, 79, 116.
 Tarca, v. šariš. k., 103.
 Tarna, v. užhor. k., 96.
 Tarnov (Tarnó), v. šariš. k., 108.
 Techen, Kis, v. marm. k., 112.
 Telgart, v. gemer. k., 107, 108, 122.
 Telič (Tylič), 10, 11.
 Temešvár, m., 58.
 Teresva (Taraczkócz), v. marm. k., 101.
 Thelmud, v. zempl. k., 90.
 Thena, v. zempl. k., 91.
 Ticha, v. užhor. k., 110.
 Timar, v. sabolč. k., 105.
 Tisa, řeka, 17, 18, 84, 87, 118, 120.
 Tisa Bílá, řeka, 17.
 Tisa Černá, řeka, 17.
 Tjačovo, (Tecső), v. marm. k., 69, 118.
 Tokaj, m. zempl. k., 123.
 Tomasdorf, m. spiš. k., 67.
 Topla (Cepla, Teplá), řeka, 11, 17, 68, 78, 116.
 Torkov, v. šariš. k., 104.
 Tořna, v. zempl. k., 90.
 Tót (Toy), v. zempl. k., 91.
- Trebišov (Terebes), m. zempl. k., 89.
 Tročany (Trochan), v. šariš. k., 103.
 Turica Velka, v. užhor. k., 110.
 Turjany (Toronya), v. zempl. k., 91.
 Tyba (Cybava), v. užhor. k., 25, 92.
 Ugoča (Ugocsa), 60, 62, 118.
 Uherská brána, průsmyk karpat-
 ský, 10, 78, 120.
 Uhlja (Uglya), v. marm. k., 101.
 Uhry (Uhersko), 11—13, 16, 24,
 38, 68, 70, 76, 128.
 Ujfalu, v. zempl. k., 88.
 Ujlak-Tisa, v. ugoč. k., 16.
 Ujvar, hrad, šariš. k., 12, 33.
 Ung (Uh, Už), řeka, 17, 116, 118,
 120.
 Uz-Peklin, v. šariš. k., 108.
 Užhorod (Ungvár), m., 17, 34, 58,
 66, 71, 74, 79, 94, 116.
 Užok, v. užhor. k., 75, 110.
 Váh, řeka, 5.
 Valašsko, 75.
 Valaškovci (Valasköz), v. zempl.
 k., 88.
 Vallendorf (Wallendorf), m. spiš.
 k., 77.
 Varadin Velký (Nagy-Várad), m.,
 57, 123.
 Varna, m., 76.
 Vardaj, v. užhor. k., 95.
 Vašvar, v. satmar. k., 104.
 Velká, m. spiš. k. (viz Felka).
 Velká Morava, 7.
 Verboluka, locus u Lelese, 129.
 Verbovec (Verbőcz), v. ugoč. k.,
 102.
 Vereckí, v. berež. k., 10, 79, 97.
 Verešalma, v. šariš. k., 104.
 Vinna, v. užhor. k., 95.
 Vislok, řeka, 11.
 Vitez, v. šariš. k., 102.
 Vladimír, m. na Volyni, 9.
 Vojan, v. užhor. k., 25, 93.
 Vojčice (Weyche), v. zempl. k.,
 21, 90, 118.
 Volja, v. šariš. k., 91, 113.
 Volja, v. zempl. k., 91, 113.
 Volosjanka, v. užhor. k., 110.
 Volove (Ökörmező), v. marm. k.,
 100.
 Volovec, v. berež. k., 79.
 Volyn, 41, 121.

- Vyl, v. zempl. k., 91.
 Vyš, v. sabolč. k., 104.
 Vyškov (Visk), m. marm. k., 10,
 22, 34, 58, 69, 80, 112.
 Vyškov, v. užhor. k., 110.
 Vyšnov, Malý (Kis-Visnő), v.
 zempl. k., 86.
 Vyšnov, Velký, v. zempl. k., 86.
 Zadnja, v. marm. k., 98.
 Zahoň (Zahony), v. užhor. k., 94.
 Zahorb, v. užhor. k., 110.
 Zalužici (Zalancs), v. užhor. k., 93.
 Zariče (Alsó-Karaszló, v. ugoč.
 k., 102.
 Zaričevo, v. užhor. k., 95.
 Zarvazo, v. marm. k., 101.
 Zaušina, v. užhor. k., 111.
 Zavidovo (Zavidfalva), v. berež.
 k., 109.
 Zaz, v. berež. k., 96.
 Zbegnev (Zbegnő), v. zempl. k., 86.
 Zbojne (Zbugya, Izbudské), v.
 zempl. k., 88.
 Zemplin, území, 16, 18.
 Zemplin, m., 22, 34, 87, 116.
 Zerdahely, m. zempl. k., 91.
 Zapoch, fossatum, zempl. k., 15.
 Zubčana, v. šariš. k., 103.
 Žadany, v. zempl. k., 86.

P o z n á m k a. Ve středověku některé obce patřily k jiným komitátům než v pozdější době; na př. Husť (s oblastí) z počátku patřil ke kom. ugočskému, později připojen byl ke kom. marmarošskému. Pravděpodobně tak bylo i s obcí Čepan, berežského kom., která později patří k sabolč. k., a j. — To se vysvětluje tím, že dříve hranice komitátů podkarpatských (jak jsme ukázali výše) byla trochu jiná, než v době pozdější.

Eugen Perfeckij

L'ÉCONOMIE SOCIALE DE LA RUSSIE SUBCARPATHIQUE, DU XIIIE AU XVE SIÈCLE.

La Subcarpathie méridionale commença à se peupler aux XIIe et XIIIe siècles; nous savons néanmoins par des relations antérieures (des IXe, X^e et XIe siècles) que les Bulgares, auxquels appartenaient vraisemblablement les salines du pays de Marmaroš, élevèrent des prétentions sur elle et que, plus tard, plusieurs princes de Galicie voulurent reculer vers le sud les frontières de leur domaine. La région la plus occidentale — région de Spiš — appartenait, aux temps anciens, à la Pologne; la contrée dite „Petite Spiš“, en fut séparée dès 1193 et acquise par la Hongrie, tandis que le reste, connu sous l'appellation „Districtus Podoliensis“, n'échut à cet Etat qu'en 1311. Le territoire actuel de la Russie subcarpathique changea donc de limites dans le passé et connut des maîtres divers.

Au XIIIe siècle encore, la partie montagneuse, couverte de forêts, était — sauf, peut-être, quelques rares endroits — totalement inhabitée. Par contre, la partie méridionale était déjà assez peuplée pour que les souverains de Hongrie pussent y introduire, du début du XIIIe au début du XIVe siècle, la division en comitats instituée dans le reste du royaume sous Etienne Ier (997—1038).

A la suite de cette organisation, les souverains accordèrent des donations aux magnats, aux couvents latins et aux colons allemands. Il était de l'intérêt économique de ces propriétaires privilégiés que des travailleurs habiles vinsent occuper la Subcarpathie septentrionale, déserte ou à demi; aussi en favorisèrent-ils l'établissement au voisinage des montagnes d'abord, puis au pied des massifs, enfin sur les flancs.

La Bulle d'or, promulguée par André II en l'an 1222, affranchit les biens des magnats des obligations envers l'Etat. En 1267, par une deuxième rédaction de ladite Bulle, la faveur fut étendue aux sujet des seigneurs, qui, retirés à l'autorité du *župan* (*föispan* = chef du comitat), passèrent sous la juridiction domaniale. Les communes de colons allemands reçurent mêmes avantages que les nobles (cf. Bulle d'or, §§ 3 et 5).

Malgré la défense portée, les droits se transmettent de père en fils et ainsi se constituent des sinécures héréditaires, avec cumul de fonctions fréquent. Le procédé diminue beaucoup l'importance des comitats et accroît le pouvoir, tant juridique qu'économique, des propriétaires privilégiés sur leurs sujets et sur les habitants du lieu.

Outre la classe supérieure, les magnats, et l'inférieure, les serfs, le droit hongrois reconnaissait des hommes de condition intermédiaire: serviteurs du palais (*servientes castri, castrensés*), paysans libres tenus à des obligations militaires (*jobagyones, jobagiones*) ou non (*údvorníci*). Ces éléments disparurent, en général par déchéance. Le nivellement s'effectue aux XIIe et XIVe siècles: les jobagiones et les údvorníci qui ont échappé au servage, ont reçu les prérogatives nobiliaires et rentrent, dès lors, dans la caste privilégiée. La gent moyenne subsista cependant dans les parties les plus orientales de la Russie subcarpathique et dans les montagnes, régions inhospitalières où la domination seigneuriale ne pouvait guère s'exercer.

Toute terre libre non habitée était dévolue à l'Etat ou au souverain. Si un údvorník ou un jobagio mourait sans descendance mâle, sa propriété échéait au souverain, de même que celles confisquées pour délit. Ces acquêts faisaient l'objet de dotations royales, accordées pour la plupart à des étrangers. N'étaient pas seules touchées les terres vacantes ou en déshérence; nous trouvons dans les sources historiques beaucoup de ventes forcées de biens de paysans libres, dues soit à la pauvreté, soit aux vexations exercées par les privilégiés. Vers la fin de la dynastie arpadienne, le nombre des castrensés, jobagiones, údvorníci diminue toujours davantage et, à leur place, se multiplient les serfs. Cette classe, d'abord disparate par sa composition et par ses droits, se fondit en une masse assujettie aux grands propriétaires allogènes. Sous la maison d'Anjou, l'uniformisation de l'élément serf russe et, en même temps, sa paupérisation s'accroissent: les latifundia exigent, en effet, une abondante main d'œuvre, d'une part; d'autre part, les petits paysans libres, incapables de concurrencer le grand capital, abandonnent leur sol aux domaniers et passent à leur service comme colons. Le droit qui les régissait de ce moment, était un droit coutumier allemand, „*mos Saxonum*“. Dans la pratique, la façon d'opérer était la suivante: le privilégié concédait un territoire en friche, de dimensions fixées, à un entrepreneur dit *scultetus* dans la Subcarpathie occidentale, *kenez* dans la Subcarpathie orientale. Celui-ci faisait appel à des colons et passait avec eux un contrat, *kenezský list*, où il était spécifié qu'ils ne se trouvaient pas engagés envers d'autres maîtres; quelques années sans obligations leur étaient accordées pour l'installation, mais, le délai écoulé, corvées et redevances s'imposaient à l'égard du propriétaire dont ils dépendaient. Le *scultetus* ou

kenez était d'habitude exonéré de toute charge et son emploi, héréditaire. Ainsi furent peuplées les pentes des montagnes et, dans une certaine mesure, les plaines. De nombreuses colonies se fondèrent „cum more Saxonum“, surtout à partir du XIVe siècle. La réorganisation des villages antérieurement créés et leur juridiction par la coutume allemande prouvent qu'à la fin du moyen âge, la Russie subcarpathique presque entière était sous la dépendance de privilégiés, d'origine magyare et étrangère.

Le répartition du sol entre les vassaux par Charles Robert et Louis Ier accéléra la féodalisation et l'asservissement de la population, consécutif, était absolu à l'époque de Mathias Corvin. Ce roi y remédia pour un temps par ses réformes. La promulgation de la Bulle d'or avait assuré aux magnats une extrême puissance, affermie encore par les Anjous, et la décadence économique du peuple opprimé menaçait tout l'Etat; aussi importait-il de sauver au plus tôt les restes de la classe moyenne, libre. Les relations de Mathias Corvin avec les habitants de la Russie subcarpathique sont fort intéressantes. Afin d'en améliorer la triste situation matérielle et sociale, le roi plaça les jobagiones russes et transylvains de la frontière nord et nord-est sur le même pied que les Cumans et les Jazyges, notamment en ce qui touche les impôts. Or Cumans et Jazyges, dispensés des impôts d'Etat par décisions des Diètes de 1458 et 1469, étaient seulement astreints à un cens annuel. Les jobagiones russes furent même affranchis de la dîme ecclésiastique (*deczsmo*), mais non du paiement des prêtres. Les efforts royaux réussirent. A la fin du XVe et au commencement du XVIe siècle, nous observons un réel progrès dans la menue population libre et la chose eut une influence marquée sur le sentiment national. Les savants magyars le reconnaissent (Milhofer, Acsadi): la situation exceptionnelle faite aux Ruthènes et aux Roumains créa, disent-ils, une frontière vis-à-vis des autres jobagiones (slovaques et magyars) et leur permit de conserver leur nationalité. La gratitude de la nation russe subcarpathique pour le souci pris de son bien-être par le roi Mathias se traduit dans les chants nationaux qui le célèbrent comme un héros, comme le sauveur du peuple opprimé. Après la mort de Mathias Corvin (1490), les classes privilégiées cherchèrent à retirer les avantages obtenus. Quantité de plaintes de magnats contre „l'esprit libéral“ régnant chez les jobagiones russes furent présentées aux Diètes de 1492, 1495, 1507. Les décrets du roi Vladislav II réduisirent les libertés des jobagiones jusqu'en l'année 1514, où la Diète les assimila aux colons ruraux ordinaires. Cet acte entraîna la fusion des derniers vestiges de la population libre avec la serve. Les paysans perdirent leur droit de libre émigration et furent, dès lors, complètement assujettis. La décision de la Diète suscita un grand mé-

contentement et détermina l'insurrection de caractère social provoquée par Jiří Doža, en 1514. La Subcarpathie, cruellement frustrée, y prit part dans une grande mesure; dans les pays de Marmaroš et de Bereg, la révolte dura beaucoup plus longtemps que dans le reste de la Hongrie et fut nettement dirigée contre les magnats.

Russie subcarpathique, Slovaquie orientale et, partiellement, Transylvanie sont les premières, parmi les provinces de l'Etat hongrois, à obtenir des villes et villages libres privilégiés. La chose peut s'expliquer par le fait que la colonisation allemande, dirigée vers ces contrées, s'y était fort développée grâce à sa parfaite organisation. Les nouveaux habitants avaient apporté notamment leur droit propre: droit de Magdebourg. Une administration, de caractère saxon manifeste, existe dans les villes des pays de Spiš, de Marmaroš, de Šariš et de Bereg; ce sont celles du Spiš qui reçurent les premiers privilèges du roi Charles Robert en 1312 et 1317. En 1370, dans une assemblée plénière des représentants des vingt-quatre cités du Spiš, on élaborait une constitution urbaine, d'après laquelle se dirigèrent aussi les autres villes. Ces communes libres, d'un type nouveau, devinrent le centre de l'industrie et du commerce, ce qui marque un réel progrès sur la forme adoptée par les métiers dans les grands domaines et dans les couvents. Les artisans, abandonnant les vieilles formes de production familiale, travaillent au delà de leurs besoins et en dehors du cercle local de consommation. La prospérité des villes introduisit, de plus, dans la vie économique de la Subcarpathie un facteur capital qui modifia notablement l'économie du pays. En raison de l'importance prépondérante de la propriété foncière, les communes s'efforcèrent d'acquérir des terres et, en effet, à la fin du moyen âge, nous les voyons — de facto et de jure — investies du droit d'en posséder (*aestimatio paerennalis* et *aestimatio communis*). Les villes de la Russie subcarpathique font un commerce étendu avec l'étranger: Pologne, Balkans, Crimée, Ukraine, et sont en relations d'affaires permanentes avec l'Allemagne. Il était de l'intérêt de l'Etat d'aider à leur bonne situation matérielle; aussi les souverains leur accordèrent-ils toujours diverses prérogatives. La remise en nantissement de treize cités du Spiš faite à la Pologne par le roi Sigismond, en 1412, causa une grande décadence des villes, particulièrement visible sous Vladislav II, quand, après l'insurrection de Jiří Doža, la vie urbaine fut réduite d'une façon considérable.

La liste des colonies, villages et villes fondés aux XIIIe, XIVe et XVe siècles, annexée au présent travail, montre combien la Russie subcarpathique était peuplée à cette époque. L'existence de territoires habités au tout début du XIIIe siècle et

l'organisation administrative en vigueur dès cette époque prouvent que le peuplement avait déjà commencé au siècle précédent, au XIIe.

* * *

L'aperçu historique des colonies fondées au cours du moyen âge dans la Russie subcarpathique montre la progression du peuplement.

La nation russe, partagée en trois groupes : Grande Russie, Russie Blanche, Petite Russie ou Ukraine, occupait de vastes territoires au delà des Carpathes. Les Ruthènes, membres du troisième groupe et ayant pour langue le petit-russien septentrional, quittèrent leur lieu de séjour. Après avoir traversé les montagnes, ils pénétrèrent sans conflit par les trois voies historiques qui suivent le Laborec, l'Ung et la Latorica, et, en outre, par la vallée de la Tisa. Dans cette dernière et dans la vallée du Bodrog, les habitants s'établirent nombreux au cours du XIIIe siècle; les points extrêmes étaient, à l'origine, les villes d'Užhorod et de Zemplín, avec leurs environs. La contrée de Mukačevo se peuple surtout au XIVe siècle, en direction de Ugoč, puis le long de la Tisa, vers Hust, Tiačovo, Sihot; l'afflux se poursuit durant le XVe siècle. Le pays de Marmaroš — sa partie méridionale: régions de Hust et de Boršovo exceptée — ne se peuple guère qu'aux XVIe, XVIIe, XVIIIe siècles; de même, la partie septentrionale des comitats de Dereš et d'Užhorod. Des émigrés galiciens viennent encore s'ajouter dans ces contrées limitrophes. A l'ouest, la colonisation, effectuée dès les XIIIe et XIVe siècles pour la partie nord de Zemplín et de Šariš ainsi que pour la partie la plus septentrionale du pays de Spiš, atteignait jusqu'à Podolinec et à Kežmarok; des îlots pénétraient même dans les comitats de Rožniavec et de Gemer, l'élément ruthène se trouvant renforcé par des Galiciens venus du pays de Lemkovština (aux confins de la Galicie occidentale).

Il ressort de là que le peuplement de la Russie subcarpathique progressa du sud au nord, des plaines d'Užhorod et de Zemplín vers les Carpathes, par les vallées du Bodrog et de la Tisa, et le début en peut être fixé au XIIe siècle.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 0 9 3 3